BEDRIJFSECONOMISCHE MEDEDELINGEN

No. 7

Uitkomsten van akkerbouwbedrijven op klei- en dalgrond en gemengde bedrijven op klei

OVER

1946/47 TOT EN MET 1950/51

DOOR

IR G. C. MEIJERMAN EN P. M. VAN NIEUWENHUYZEN EC. DRS

1190
24

LANDBOUW-ECONOMISCH INSTITUUT
VAN STOLKWEG 29 DEN HAAG

E-2037353

STICHTING HISTORISCHE LANDBOUWTECHNIEK
— BIBLIOTHEEK —

Nummer :

Verworven in : 1986

Geschonken door : IR F. COOLMAN

Ligging der bedrijven, waarvan de boekhoudresultaten in dit verslag verwerkt zijn.

Uitkomsten van akkerbouwbedrijven op klei- en dalgrond en gemengde bedrijven op klei

OVER

1946/47 TOT EN MET 1950/51

ONTWIKKELING VAN DE KOSTEN EN DE OPBRENGSTEN
OVER DE LAATSTE JAREN

DOOR

IR G. C. MEIJERMAN EN P. M. VAN NIEUWENHUIJZEN EC. DRS

MAART 1953

COMMISSIE VAN ADVIES

Dit verslag is getoetst aan het oordeel van een Commissie van Advies. In deze Commissie hadden de volgende personen zitting:

1. Dr Ir C. W. C. van Beekom (Rijkslandbouwconsulent voor de Zeeuwse eilanden), Kruiningen, Voorzitter.
2. Ir J. van Gaalen (Rijkslandbouwconsulent voor Z. Zuid-Holland), Dordrecht.
3. Drs A. R. van Nes (Adj.-secr. Hoofdbestuur Stichting voor de Landbouw), 's-Gravenhage.
4. Ir J. Neuteboom (Leraar Rijkslandbouwwinterschool), Veendam.
5. J. van der Ploeg (Hoofdassistent R.L.V.D.), Groningen.
6. Chr. van der Riet (Landbouwer), Dinteloord.
7. P. Schippers (Secretaris Algemene Nederlandse Agrarische Bedrijfsbond), Utrecht.
8. E. H. Waalkens (Landbouwer), Nieuwolda.

Van verschillende aanwijzingen van deze commissie werd een nuttig gebruik gemaakt. De verantwoordelijkheid voor de inhoud van dit verslag berust bij het *Landbouw-Economisch Instituut.*

INHOUDSOPGAVE

blz.

Commissie van Advies 2
Woord vooraf 5

HOOFDSTUK I. *De beschikbare gegevens* 7
§ 1. De aard en de omvang van de beschikbare gegevens 7
§ 2. De aard van de bedrijven, de groepering daarvan en het aantal in elke groep 9
§ 3. De maatgevendheid van de bedrijven 12
§ 4. Korte toelichting op de betekenis van enkele gegevens 18

HOOFDSTUK II. *Samenvatting van de belangrijkste uitkomsten van het gehele bedrijf* 19
§ 5. De opbrengsten, de kosten en het netto-overschot 19
a. De verschillen in netto-overschot tussen de jaren 21
b. De verschillen in netto-overschot tussen de gebieden . . . 22

HOOFDSTUK III. *Analyse van de uitkomsten van het gehele bedrijf* . . 23
§ 6. De omstandigheden waaronder in de verslagjaren is geproduceerd 23
a. Het weer 23
b. De arbeidsvoorziening 24
c. De voorziening met meststoffen 25
§ 7. Enkele opmerkingen over de economische omstandigheden, welke van belang waren voor de afzet 25
§ 8. Het verloop van de opbrengsten van de producten gezamenlijk 26
a. Opbrengsten in geld per ha 26
b. Voortgebrachte hoeveelheden per ha 27
c. Verkregen prijzen 29
d. Het bouwplan 30
§ 9. Het verloop van de totale kosten per ha 30
a. Werkelijk totale kosten 31
b. Prijspeil van de totale kosten 31
c. Verbruikte hoeveelheden productiemiddelen 32
§ 10. Indruk omtrent de winstgevendheid van de belangrijkste producten 34

HOOFDSTUK IV. *De opbrengsten van de belangrijkste producten* . . . 38
§ 11. De opbrengsten in hoeveelheden 38
§ 12. De verkregen prijzen 41

HOOFDSTUK V. *De kostenbestanddelen* 45
§ 13. De kosten van bewerking 45
a. Arbeid 45
b. Werk door derden 47
c. Trekkracht 48
d. Werktuigen 54
e. Het totaal der kosten van bewerking 55
§ 14. Meststoffen 56
§ 15. Zaaizaad en pootgoed 57
§ 16. Aangekocht veevoer 58
§ 17. Pacht 59
§ 18. Overige kosten 61

Bijlagen

Bijlage I. Het bouwplan (Oppervlakte van de gewassen in % van de oppervlakte cultuurgrond) 64
Bijlage II. Tabel 1. Verdeling in kostensoorten (in % van de totale kosten 65
Tabel 2. Het verloop van de kosten bestanddelen in verhoudingsgetallen 1950/51 = 100 65
Bijlage III. Geldopbrengsten per ha gewas 66
Bijlage IV. Kosten, opbrengsten en netto-overschot per ha cultuurgrond 67
Bijlage V. Arbeidskern in 1950/51 68
Bijlage VI. Ontvangen stroprijzen 69
Bijlage VII. De weersgesteldheid 71
Bijlage VIII. Het verloop van de voortgebrachte hoeveelheden gezamenlijk per ha 74
Bijlage IX. Tabel 1. Gewassen gerangschikt naar afnemende winstgevendheid (berekend bij vrije stroprijzen) . . 78
Tabel 2. Gewassen gerangschikt naar afnemende winstgevendheid (berekend bij werkelijke stroprijzen) 79

WOORD VOORAF

Sinds vele jaren worden door het L.E.I. rapporten opgesteld over de kostprijzen van landbouwproducten. Deze rapporten steunen op gegevens van bedrijven, welke daartoe en in overleg met de Rijkslandbouwconsulenten worden gekozen. Soms — voornamelijk in de laatste jaren — werd ook de georganiseerde landbouw in dit overleg betrokken.

De criteria, op grond waarvan de bedrijven worden gekozen, welke gegevens leveren voor het kostprijsonderzoek, komen hierop neer, dat deze bedrijven maatgevend voor het betreffende gebied moeten zijn ten aanzien van productieplan en natuurlijke omstandigheden, terwijl zij voorts „vakkundig" geleid dienen te zijn. In de practijk betekende dit meestal een selectie in negatieve zin; zowel de uitersten aan de slechte als aan de goede kant werden uitgeschakeld.

Tot dusver werden van de akkerbouwbedrijven slechts enkele gebieden in het kostprijsonderzoek betrokken. Op de zeeklei waren dit groepen bedrijven in de Groninger Noordelijke Bouwstreek, het Oldambt en het Zuidwestelijk Zeekleigebied; op de dalgrond was dit een groep in de Groninger Veenkoloniën. In de kostprijsrapporten worden steeds de resultaten over het laatste boekjaar opgenomen, alsmede een beknopte analyse daarvan. De berekeningen zijn echter in de eerste plaats gericht op de verwachtingen voor een toekomstige productieperiode aangaande het niveau van kosten en opbrengsten.

Behalve van de bedrijven, welke voor de kostprijsberekeningen worden gebruikt, zijn echter ook van een aantal andere bedrijven de resultaten beschikbaar. Tot dusver werden deze vrijwel uitsluitend voor bedrijfsvergelijking en individuele voorlichting gebruikt. Het moet echter van belang worden geacht, dat de resultaten van de boekhoudingen ook voor een bredere kring van belangstellenden beschikbaar komen. Daarbij kunnen deze gegevens een — zij het nog beperkt — beeld geven van de ontwikkeling der bedrijfsresultaten en van de factoren welke daarop van invloed zijn.

Een verslag, zoals hier voor de akkerbouwbedrijven is samengesteld, is voor de weidebedrijven en voor de gemengde bedrijven op zandgrond reeds verschenen. Voor de pluimveebedrijven is het verslag in bewerking. Een samenvatting van deze vier verslagen verschijnt als aparte publicatie.

Daar niet alle gebieden zijn vertegenwoordigd, per gebied veelal betrekkelijk weinig bedrijven zijn opgenomen en de deelnemende bedrijven waarschijnlijk een minder grote variatie in productieomstandigheden en in uitkomsten vertonen dan ten aanzien van alle bedrijven het geval is, kunnen de uitkomsten niet geacht worden de gemiddelden van alle landbouwbedrijven weer te geven. Zolang niet alle bedrijven, waarvan de uitkomsten

in dit verslag zijn verwerkt, gekozen zijn volgens dezelfde criteria als de kostprijsbedrijven, kan ook niet gesteld worden dat de uitkomsten geheel overeenstemmen met de gemiddelden van vakkundig geleide bedrijven, hoewel er ten aanzien van deze laatste bedrijven vermoedelijk geen grote verschillen zullen bestaan.

De opzet van dit eerste verslag over de resultaten van akkerbouwbedrijven is uit practische overwegingen beperkt gehouden. Op basis van gemiddelden van groepen bedrijven per gebied en per grootteklasse is een analyse gegeven van de factoren, welke de resultaten van deze bedrijven in de afgelopen jaren hebben beïnvloed. Voorlopig is daarbij geen aandacht besteed aan de bedrijven, welke een bijzonder karakter dragen zoals de proef- en voorbeeldbedrijven; evenmin aan die bedrijven, welke niet in voldoende grote groepen waren samen te brengen.

Het aantal waarnemingen per groep is, vooral in de eerste jaren, nog te gering om aandacht te kunnen besteden aan die bedrijfseconomische vraagstukken, welke verband houden met de invloed van de belangrijkste factoren in de bedrijfsvoering op de uitkomsten van het bedrijf.

Een bijzonder woord van dank is hier op zijn plaats aan de Rijkslandbouwconsulenten en hun personeel in de consulentschappen Groningen, Veendam, Emmen, Dordrecht, Zevenbergen, Kruiningen en Axel voor hun onmisbare medewerking bij de werkzaamheden, welke de verzameling en verwerking van de gegevens meebrengen. Ik moge tenslotte de hoop uitspreken, dat dit verslag een waardevolle bron van studie- en voorlichtingsmateriaal zal blijken te zijn.

De Directeur,

Dr J. HORRING.

HOOFDSTUK I

DE BESCHIKBARE GEGEVENS

§ 1. De aard en de omvang van de beschikbare gegevens

In het „woord vooraf" is het doel van dit verslag en de opzet in het algemeen aangegeven. In dit hoofdstuk zal de opzet meer in concreto worden besproken.

Tot en met het boekjaar 1947/48 werd van de akkerbouwbedrijven een zgn. kostprijsboekhouding bijgehouden. Deze boekhoudingen leverden de productiekosten van alle belangrijke producten van de deelnemende bedrijven. De gemiddelden dienden als basis voor de kostprijsberekeningen (vóórcalculaties) van het betreffende gebied.

Tegen de kostprijsboekhouding bestaan echter de volgende bezwaren:

a. De boekhouding is zeer bewerkelijk.

Het aantal bedrijven, dat aldus in het bedrijfseconomisch onderzoek kon worden betrokken, was — gegeven de middelen waarover het L.E.I. beschikte — dan ook zeer gering. Niet alleen was dit een bezwaar voor het berekenen van kostprijzen, maar vooral ook voor de analyse der gegevens, welke ten behoeve van de economische voorlichting plaats vond. Duidelijk bleek, dat hiervoor een groter aantal bedrijven nodig was, wilde men tot een voldoend aantal behoorlijk vergelijkbare bedrijven komen.

b. Op theoretisch economische gronden is de kostprijsboekhouding aanvechtbaar. Een landbouwbedrijf vormt immers een organisch geheel, waarin de kosten en opbrengsten van de verschillende producten, welke worden voortgebracht, elkaar onderling beïnvloeden.

Besloten werd dan ook, de kostprijsboekhouding los te laten en over te gaan tot een eenvoudiger boekhouding. Deze zgn. rentabiliteitsboekhouding geeft geen splitsing van de kosten per product, doch alleen een splitsing van de totale kosten van het bedrijf in kostenbestanddelen (loon, bemesting, enz.) en voorts een splitsing in opbrengsten per product, zowel in hoeveelheden als in geld.

Door het invoeren van deze eenvoudiger boekhouding kon het aantal bedrijven worden uitgebreid. Dit is geleidelijk geschied, omdat met ingang van het boekjaar 1949/50 nog niet voldoende belangstelling voor het nieuwe systeem bestond. De uitbreiding heeft dan ook voornamelijk plaats gehad vanaf het boekjaar 1950/51.

Het besluit de boekhouding te vereenvoudigen kon worden genomen, omdat het mogelijk bleek op een andere wijze gemiddelde kostprijzen te berekenen voor de gebieden, waarvoor dit tot dusver had plaatsgevonden. Dit kon geschieden door voor elk dezer gebieden één of meer zgn. type-bedrijven op te zetten. Een dergelijk bedrijf typeert in een bepaald landbouwgebied het gemiddelde van de bedrijven ten aanzien van grootte, grondsoort, verkaveling, productieplan, trekkrachtvoorziening, arbeidsmethoden e.d. Het is geen bestaand bedrijf, doch vertoont niettemin grote overeenkomst met de werkelijke bedrijven, die het typeert. De uitkomsten dezer berekeningen worden geacht maatgevend te zijn voor het betreffende gebied.

Voor de documentatie ervan is gebruik gemaakt van de beschikbare gegevens van de kostprijsbedrijven van de voorgaande jaren. De rentabiliteitsboekhoudingen maken het mogelijk de uitkomsten van de type-bedrijven te toetsen, hoewel dit zich uiteraard niet kan uitstrekken tot de productiekosten per product. Daarnaast dragen zij bij tot recente gegevens. De basis van de berekeningen moet nl. elke 3 of 4 jaar worden herzien in verband met de technische veranderingen, welke regelmatig plaatsvinden.

Voor een aantal bedrijven is het mogelijk de belangrijkste kostensoorten — loon, paarde- en trekkerkosten — per product te blijven waarnemen. Dit geschiedt, door voor deze bedrijven de aantekeningen omtrent het verbruik van arbeid op dezelfde wijze te handhaven als in de kostprijsboekhouding het geval was. Een aantal deelnemers stelde hier prijs op, niet alleen om bij te dragen aan de documentatie op dit punt voor de kostprijsberekening, maar vooral ook omdat op deze bedrijven de bedrijfsstudie dieper kan gaan, dan wanneer slechts globale aantekeningen van het arbeidsverbruik worden gemaakt.

Het totaal aantal boekhoudingen van akkerbouwbedrijven op zeeklei en op dalgrond en van gemengde bedrijven op zeeklei was in de afgelopen jaren als volgt:

Tabel 1

Groepen	1946/47	1947/48	1948/49	1949/50	1950/51
Akkerbouwbedrijven op zeeklei en dalgrond	114	150	131	144	246
Gemengde bedrijven op zeeklei en gardeniersbedrijven	28	46	17	18	20
Totaal . .	142	196	148	162	266

De kostprijsboekhouding gaf geen overzicht van het bedrijf als geheel. Voor enkele groepen bedrijven zijn, na de omschakeling van de boekhouding tot een zgn. rentabiliteitsboekhouding, achteraf de uitkomsten van het gehele bedrijf over de jaren 1946/47 en 1947/48 op dezelfde wijze verwerkt als voor de latere jaren is geschied, zodat de uitkomsten over 5 oogstjaren kunnen worden gegeven. Dit is het geval voor de groepen op de Noordelijke zeeklei en in de Groninger Veenkoloniën.

Voor de bedrijven in het Zuidwestelijk Zeekleigebied heeft destijds een herberekening van de gegevens, om tot een geheel uniforme opzet met de jaren 1948/49 e.v. te komen, niet plaats gehad. Wel is het mogelijk gebleken hier een overzicht te geven van de totale kosten per ha, van de opbrengsten in totaal en per product en van het netto-overschot. Derhalve kan voor alle groepen een beeld worden gegeven van de uiteindelijke gemiddelde uitkomsten over 5 oogstjaren.

§ 2. De aard van de bedrijven, de groepering daarvan en het aantal in elke groep

Voor een beschrijving en analyse van bedrijfsresultaten is het nodig bedrijven samen te vatten tot groepen van bedrijven, welke wat betreft grootte, grondsoort en bedrijfstype niet te ver uiteenlopen. Anders biedt het gemiddelde van een groep weinig houvast bij het beoordelen van de uitkomsten.

Met de Rijkslandbouwvoorlichtingsdienst is overlegd welke bedrijven niet in het verslag konden worden opgenomen, omdat zij op één of meer belangrijke punten te afwijkend zijn van de aangelegde maatstaven en voorts welke groepen uit de alsdan beschikbare waarnemingen konden worden gevormd. Zoals reeds is vermeld, zijn aan de groepering in dit verslag beperkingen opgelegd, daar het geringe aantal boekhoudingen in de eerste jaren een knelpunt vormt.

Hierop stuitte een onderverdeling naar grondsoort af, evenals een verdergaande indeling naar bedrijfstype of naar één of meer belangrijke factoren in de bedrijfsvoering. Er is dan ook volstaan met een selectie in negatieve zin. Ten aanzien van bedrijfsgrootte, grondsoort en bedrijftstype zijn enkele grenzen getrokken, waardoor een aantal bedrijven is afgevallen. De aantallen, waarvan de uitkomsten in dit verslag zijn verwerkt, zijn mede hierdoor dan ook gering, vooral in de eerste jaren.

Het groter aantal boekhoudingen, dat van 1950/51 af is verkregen, zal in de volgende verslagen een meer gedetailleerde groepering mogelijk maken.

a. De Noordelijke zeeklei

In het *consulentschap Groningen* kan slechts een verdeling worden gemaakt naar gebied. Binnen de groepen in resp. Noordelijke Bouwstreek en Oldambt was geen verdeling naar bedrijfsgrootte mogelijk. Voor het Oldambt leverde dit geen bezwaar op, daar de bedrijfsgrootte slechts varieerde tussen 40 en 60 ha. In de Noordelijke Bouwstreek loopt deze echter uiteen van 30—70 ha.

Bedrijfstype en in mindere mate grondsoort zijn binnen elke groep voldoende homogeen.

Van een groep gardeniersbedrijven en een groep gemengde bedrijven op zeeklei in het consulentschap Leeuwarden is het aantal te gering om deze in het verslag te kunnen opnemen. Bovendien wijken de gardeniersbedrijven ten aanzien van de bedrijfsgrootte en de bedrijfsvoering (intensieve aardappelteelt) te veel van normale akkerbouwbedrijven af om ze daarmee te kunnen vergelijken.

b. De Veenkoloniën

De bedrijven in de consulentschappen Veendam en Emmen zijn samengevoegd tot één groep. Die in het consulentschap Hengelo zijn buiten beschouwing gelaten, omdat de gegevens van de eerste jaren moeilijk volledig te verkrijgen waren door de vele mutaties van de L.E.I.-bedrijven in dat gebied.

Een indeling naar oude en nieuwe dalgrond bleek niet mogelijk, daar het aantal bedrijven op nieuwe dalgrond te gering is.

Voor een indeling naar bedrijfstype bestaat voor deze groep geen aanleiding, terwijl het aantal bedrijven te klein is om een splitsing in grootteklassen uit te voeren.

c. De Zuidwestelijke zeeklei

De bedrijven van de consulentschappen Barendrecht, Zevenbergen, Kruiningen en Axel zijn samengevoegd.

In dit gebied loopt het bedrijfstype nogal uiteen, zodat zich in de eerste plaats de vraag voordoet of op grond hiervan een indeling mogelijk is. Hierbij wordt dan vooral gedacht aan de betekenis van de rundveehouderij.

Er is een onderscheid gemaakt tussen bedrijven met overwegend akkerbouw en gemengde bedrijven. Deze typen gaan geleidelijk in elkaar over, zodat het trekken van een grens moeilijk is en arbitrair blijft. Tot de gemengde bedrijven zijn die bedrijven gerekend, waarop:

1. Het grasland en de voedergewassen meer dan 25 % van de totale oppervlakte cultuurgrond innemen.
2. De bruto-opbrengst voor minstens 20 % uit de rundveehouderij afkomstig is.
3. Het aantal stuks rundvee (herleid tot volwassen dieren) minstens $^1/_3$ per ha cultuurgrond bedraagt.

In de meeste gevallen bleken de bedrijven, welke aan het eerste criterium voldeden, dit eveneens aan de andere twee te doen. Voor de weinige bedrijven, die hierop een uitzondering vormden is afzonderlijk nagegaan tot op welke hoogte zij aan de drie genoemde criteria voldeden, op grond waarvan de definitieve indeling plaats had. In geval b.v. een bedrijf aan de onder 1 en 3 genoemde voorwaarden voldeed, doch de uitkomsten van de rundveehouderij toevallig slecht waren, is het tot de gemengde bedrijven gerekend. De aangelegde criteria zijn uiteraard soepel gehanteerd.

d. De gevormde groepen, het aantal bedrijven in elke groep en de gemiddelde oppervlakte

Hiervan geeft de navolgende tabel een overzicht. In deze tabel is tevens de gemiddelde bedrijfsgrootte van de bedrijven, groter dan 10 ha, in het betreffende gebied opgenomen. Op deze vergelijkingsmaatstaf wordt in de volgende paragraaf nader ingegaan.

Tabel 2

Groepen	Aantal bedrijven					Gemiddelde oppervlakte in ha					
	46/47	47/48	48/49	49/50	50/51	46/47	47/48	48/49	49/50	50/51	gebied
Noordelijke zeeklei											
Noordelijke Bouwstreek	15	17	16	15	16	47,4	46,6	47,6	47,—	45,1	40,5
Oldambt	7	8	8	7	12	49,4	49,5	49,2	48,7	49,9	46,9
Zuidwestelijke zeeklei											
Overwegend akkerbouwbedrijven . . .	25	37	32	32	64	43,7	40,3	39,9	40,6	39,8	35,—
Gemengde bedrijven . .	—	15	14	17	25	—	37,9	36,—	34,1	34,8	
Veenkoloniën . . .	15	24	21	24	42	23,7	23,9	24,5	25,5	23,9	21,8
Totaal . .	62	101	91	95	159						
Niet opgenomen afwijkende bedrijven [1] .	39	29	16	30	52						
Aantal bedrijven van niet opgenomen groepen [2]	41	66	41	37	55						
Totaal . .	142	196	148	162	266						

e. Het basisjaar voor het berekenen van verhoudingscijfers

Het jaar 1950/51 is gekozen als basisjaar. De jaren 1946/47, 1947/48 en 1948/49 kwamen hiervoor o.i. niet in aanmerking, omdat het aantal waarnemingen in deze jaren nog gering is. Bovendien staan de eerste twee dezer jaren nog sterk onder invloed van de na-oorlogse omstandigheden. Tegen het jaar 1949/50 bestaat het bezwaar, dat de zeer gunstige weersomstandigheden tot buitengewoon hoge opbrengsten hebben geleid. Derhalve viel de keuze op 1950/51, waarvoor genoemde bezwaren niet of in geringe mate gelden. Een nadeel van dit jaar is dat de prijzen zeer hoog lagen als gevolg van de economische toestand na het uitbreken van de oorlog in Korea. Ten aanzien van de opbrengsten in natura is dit jaar daarenboven voor het Zuidwesten relatief gunstiger geweest dan voor de Noordelijke gebieden.

In dit verband wordt er met nadruk op gewezen, dat vergelijking van de gebieden op basis van de verhoudingscijfers tot verkeerde conclusies aanleiding geeft, daar het basisjaar ten aanzien van de bedrijfsresultaten en de hierop van invloed zijnde factoren voor alle gebieden niet in gelijke mate van het normale afwijkt. De gegeven verhoudingscijfers mogen dus uitsluitend worden gebruikt om in elk der gebieden afzonderlijk het verloop over de

1) Deze aantallen bedrijven behoren alle tot groepen, genoemd in tab. 2, maar konden om verschillende redenen niet in het verslag worden opgenomen.

2) Hieronder vallen enkele groepjes bedrijven uit verschillende delen van het land, zoals onder a en b nader is aangegeven.

verslagjaren na te gaan. Het ligt in de bedoeling in de komende verslagen de indexcijfers te berekenen op basis van het gemiddelde van de jaren 1950, 1951 en volgende.

§ 3. De maatgevendheid van de bedrijven

Bij de keuze van de bedrijven is getracht zoveel mogelijk homogene groepen van onderling vergelijkbare bedrijven te verkrijgen, die wat betreft de natuurlijke omstandigheden (grondsoort, ontwatering e.d.), bedrijfsgrootte en bedrijfstype het best bij het in het betreffende gebied overheersende aansluiten. In de — ten aanzien van deze omstandigheden — heterogene gebieden kreeg de keuze dus noodgedwongen een enigszins gericht karakter, mede in verband met de beperking, welke ten aanzien van het aantal bedrijven moest worden opgelegd.

Wat betreft het peil van de bedrijfsvoering is steeds gesteld dat de bedrijven redelijk goed geleid moeten zijn. Deze eis van vakbekwaamheid is een algemene eis, die moet worden gesteld bij kostprijs- en rentabiliteitsberekeningen.

Het is uitermate moeilijk, het criterium van vakbekwaamheid aan te leggen. Objectieve maatstaven bestaan hier niet voor. In de practijk is het veelal hierop neergekomen, dat de uitersten aan de goede en slechte kant zijn uitgeschakeld en voorts dat bedrijven met relatief veel zaaizaad- en pootgoedteelt of veel bijzondere gewassen, niet zijn opgenomen.

Er is — voor zover wij kunnen beoordelen — geen reden te veronderstellen dat het gemiddelde van de opgenomen bedrijven in enigszins belangrijke mate afwijkt van het gemiddelde van onder dezelfde productie-omstandigheden verkerende vakkundig geleide bedrijven.

Een andere vraag is in hoeverre dit laatste gemiddelde overeenkomt met het streekgemiddelde. In de gebieden, waarop dit verslag betrekking heeft, staat de bedrijfsvoering in het algemeen op een hoog peil, zodat op grond hiervan geen verschil te verwachten is. De bedrijfsomstandigheden in de gekozen groepen komen echter — zoals onder a t/m e blijkt — niet geheel met het gemiddelde van de betreffende gebieden overeen. Van de invloed hiervan op de uitkomsten is niets met zekerheid te zeggen. Het is echter niet waarschijnlijk, dat dit tot grote verschillen aanleiding zal geven.

Wij willen er echter tegen waarschuwen, de gepubliceerde uitkomsten te gebruiken als gemiddelden voor het gehele gebied. Ook al door het betrekkelijk geringe aantal waarnemingen, vooral in de eerste jaren, mag aan de absolute hoogte van de uitkomsten vooralsnog niet te veel betekenis worden toegekend. *In dit verslag moet nog de nadruk liggen op de verhouding der bedrijfsresultaten in de achtereenvolgende jaren.* Het geeft dus slechts de conjunctuur in de landbouw aan.

Zeer waarschijnlijk zal in de toekomstige verslagen aan de uitkomsten in absolute zin meer waarde kunnen worden toegekend dan thans mogelijk is, daar het aantal in 1950/51 en volgende jaren vrij sterk is gestegen en over het peil der bedrijven waarschijnlijk meer bekend zal worden.

Naast dit negatieve geluid ten aanzien van de mogelijkheid na te gaan of de uitkomsten van de in het verslag opgenomen bedrijven afwijken van het gemiddelde van het desbetreffende gebied, is het mogelijk voor een aantal be-

drijfsomstandigheden een meer positief geluid te laten horen. Aan de hand van statistische gegevens kan een vergelijking worden getrokken met het gemiddelde van het gebied. De vergelijkingsmaatstaf is gevonden in de uitkomsten van de jaarlijkse landbouwinventarisaties, die worden gepubliceerd door het Centraal Bureau voor de Statistiek. Daarnaast is veelal gebruik gemaakt van door Plaatselijke Bureauhouders verstrekte gegevens. Oorspronkelijk zijn deze verzameld en bewerkt ten behoeve van de diverse kostprijsrapporten.

a. De gemiddelde bedrijfsgrootte

Voor de akkerbouwbedrijven in het Zuidwesten is gebruik gemaakt van de landbouwtelling 1950 I van de gemeenten, waarin het grasland minder dan 25 % van de cultuurgrond inneemt. Deze maatstaf is niet volkomen juist. Uiteraard liggen in deze gemeenten ook gemengde bedrijven, terwijl anderzijds ook akkerbouwbedrijven in de overige gemeenten voorkomen. Voor de overige gebieden is gebruik gemaakt van door de Plaatselijke Bureauhouders verstrekte gegevens. Deze hebben voor de Veenkoloniën betrekking op het jaar 1939. Sedertdien hebben echter geen ingrijpende wijzigingen plaats gehad. De gegevens voor de andere gebieden zijn van recente datum, nl. van 1950.

Bij de berekening van de gemiddelde bedrijfsgrootte van het gebied zijn de bedrijven kleiner dan 10 ha buiten beschouwing gelaten, daar deze een minder goede vergelijkingsmaatstaf vormen, omdat het onderzoek van de in dit verslag opgenomen groepen op de grotere bedrijven gericht is. Indien van alle bedrijven zou worden uitgegaan, zou de gemiddelde bedrijfsgrootte sterk worden verlaagd ten gevolge van het relatief grote aantal der kleinere bedrijven. Een grens naar boven is voor de bedrijfsgrootte niet getrokken.

Uit tabel 2 blijkt, dat de gemiddelde bedrijfsgrootte in de groepen L.E.I.-bedrijven weinig van het gebied afwijkt. Ze ligt er iets boven, in het bijzonder in de eerste jaren.

In de verschillende gebieden ligt een groot aantal bedrijven buiten de grootte-grenzen van de groepen L.E.I.-bedrijven. Het areaal cultuurgrond ingenomen door de bedrijven in de resterende grootteklassen omvat 30 à 40 % van de totale oppervlakte, behalve in de Noordelijke Bouwstreek, waar het aandeel veel geringer is.

Tabel 3 *Percentage cultuurgrond in en buiten de oppervlaktegrenzen der L.E.I.-groepen*

	Noordelijke Bouwstreek	Oldambt	Z.W. Zeeklei-gebied	Veen-koloniën
L.E.I-groepen	81	61	64	68
Overige grootteklassen . . .	19	39	36	32

b. Het gemiddeld bouwplan en in het bijzonder de verhouding van de oppervlakte gewassen met hoge kosten tegenover die met lage

Het percentage, dat de voornaamste groepen van gewassen in 1950/51 innamen op de L.E.I.-bedrijven, is voor alle gebieden vergeleken met de gegevens van het C.B.S. In het Oldambt is voor de vergelijking gebruik gemaakt van de gewogen gemiddelden van het Klein- en Nieuw Oldambt. Het Oud Oldambt is buiten beschouwing gelaten, omdat in dit gebied veel zand- en dalgrond voorkomt. Voor de veenkoloniën zijn de C.B.S.-gegevens van de Groninger Veenkoloniën aange-

houden. Het Groninger gebied bestaat voor verreweg het grootste deel uit dalgrond. In het landbouwgebied „Drentse Veenkoloniën" zijn veel gemeenten opgenomen, welke voor een aanzienlijk deel uit zand bestaan. De cijfers voor het Zuidwesten zijn gewogen gemiddelden van de betreffende deelgebieden en hebben betrekking op de gemeenten, waarin het grasland minder dan 25 % van de cultuurgrond inneemt.

Tabel 4 *Bouwplan in % van de oppervlakte bouwland (1950/51)*

	Noordelijke Bouwstreek		Oldambt		Zuidwesten Akkerbouw		Zuidwesten Gemengd		Veenkoloniën	
	L.E.I.	Gebied	L.E.I.	Gebied	L.E.I.	Gebied	L.E.I.	Gebied	L.E.I.	Gebied
Granen . . .	47	47	52	52	36	36	32	—	45	46
Peulvruchten .	7	7	9	13	8	9	7	—	4	4
Handelsgewassen .	25	24	30	23	17	16	15	—		
Hakvruchten .	14	16	5	8	35	35	41	—	51	49

In Noordelijke Bouwstreek, Veenkoloniën en op de akkerbouwbedrijven in het Zuidwesten is de overeenstemming tussen de groepen L.E.I.-bedrijven en het gebied zeer groot. In het Oldambt nemen de handelsgewassen een wat grotere plaats in op de L.E.I.-bedrijven, terwijl het omgekeerde voor de peulvruchten en hakvruchten geldt. Ten aanzien van de gemengde bedrijven valt op te merken, dat uit gegevens van alle gemeenten in het Zuidwesten naar voren komt, dat het bouwplan hiervan inderdaad intensiever is dan van de akkerbouwbedrijven.

Voor de overige jaren is deze uitvoerige vergelijking niet uitgevoerd. Hiervoor is volstaan met een opgave van het percentage intensieve gewassen. Voor het Zuidwesten en de Veenkoloniën zijn dit de hakvruchten. In de Noordelijke Bouwstreek en het Oldambt vallen hieronder tevens stekbieten en gerepeld vlas.

In de door het C.B.S. gepubliceerde gegevens zijn stekbieten opgenomen onder het hoofd handelszaden. Deze konden niet worden afgesplitst. Hier staat tegenover, dat niet al het vlas wordt gerepeld. Voor de Noordelijke zeeklei zijn de cijfers dus niet volledig vergelijkbaar. Dit is voor beide groepen in het Zuidwesten eveneens het geval. Hier echter, omdat de gebiedsgegevens betrekking hebben op alle gemeenten; zulks in tegenstelling tot die van tabel 4.

Tabel 5 *Intensieve gewassen in procenten van het bouwland*

Gebieden	1946/47		1947/48		1948/49		1949/50		1950/51	
	L.E.I.	C.B.S.	L.E.I.	C.B.S.	L.E.I.	C.B.S.	L.E.I.	C.B.S.	L.E.I.	C.B.S.
Noord. zeeklei										
Noordelijke Bouwstreek . .	23	20	23	23	27	25	27	24	24	22
Oldambt	11	7	8	8	9	9	11	10	9	9
Z.W. zeeklei										
Overw. akkerbouwbedrijven .	34	27	35	35	36	40	37	39	35	38
Gemengde bedrijven	—	—	43	35	40	40	37	39	41	38
Veenkoloniën	52	51	58	54	60	57	57	52	51	49

In het Oldambt en in iets mindere mate in de Noordelijke Bouwstreek is de overeenstemming groot. De akkerbouwbedrijven en de gemengde bedrijven in het Z.W. Zeekleigebied wijken in tegengestelde richting van de gebiedsgegevens af, hetwelk in overeenstemming is met de aard van deze gegevens. De L.E.I.-bedrijven in de Veenkoloniën zijn iets intensiever dan die van het gebied; het laatste jaar is het verschil echter gering.

c. *De verdeling van de bedrijven over de* grondsoorten

In de studierapporten, genummerd 163, 164, 165 en 166 zijn — teneinde de type-bedrijven zo goed mogelijk op te zetten — de productie-omstandigheden in de betreffende gebieden nagegaan, onder meer de bodemgesteldheid.

Hiertoe is een onderverdeling in enige deelgebieden gemaakt, die ten aanzien van de grond zo homogeen mogelijk zijn. Tevens is van elk der deelgebieden het procentuele aandeel in de oppervlakte cultuurgrond van het gehele gebied gegeven. Door de in dit verslag opgenomen bedrijven over deze deelgebieden te groeperen, kan een vergelijking worden getrokken ten aanzien van de verdeling van de oppervlakte cultuurgrond over de grondsoorten.

De bedoelde onderverdeling naar grondsoort is als volgt:

Noordelijke Bouwstreek

Groep I. Polderbedrijven (ingedijkt na 1500, opstrekkende heerden)
Groep II. Binnenbedrijven op zavelgrond
Groep III. Bedrijven op oude knikklei
Groep IV. Gronden langs het Reitdiep
Groep V. Zware jonge zeekleigronden langs de straatweg Groningen—Leeuwarden.

Oldambt

Groep I. Jonge Dollardklei
Groep II. Middeloude Dollardklei
Groep III. Oude kalkarme Dollardklei (meestal met bouwtegrond)
Groep IV. Oude knikklei.

Z.W. Zeekleigebied

Groep I. Goede akkerbouwgronden; schor- en gorsgronden
Groep II. Matig goede akkerbouwgronden; verjongde poelgronden, kreekrug en slikgronden
Groep III. Matig slechte akkerbouwgronden; oude poelgronden, knippige klei en klei op veengronden.

Veenkoloniën

Groep I. Oude Veenkoloniën in Groningen
Groep II. Oude Veenkoloniën in Oostelijk Drente
Groep III. Nieuwere Veenkoloniën in Oostelijk Drente
Groep IV. Dalgronden in Assen, Smilde en Norg
Groep V. Zuidelijk Drente en Noordelijk Overijssel
Groep VI. Oostelijk Overijssel.

De verdeling van de cultuurgrond over deze groepen was voor de verschillende gebieden als volgt:

Tabel 6 *Procentuele verdeling van de cultuurgrond over de Grondsoortgroepen (1950/51)*

Grondsoort groep	Noordel. Bouwstreek		Oldambt		Zuidwesten Akkerbouw		Zuidwesten Gemengd		Veenkoloniën	
	L.E.I.	Gebied	L.E.I.	Gebied	L.E.I.	Gebied	L.E.I.	Gebied	L.E.I.	Gebied
I	38	29	25	18	75	72	70	—	52	40
II	62	41	51	26	25	25	8	—	21	8
III		15		40		3	22	—	19	19
IV		} 15	24	16					2	10
V									6	13
VI										10
Totaal .	100	100	100	100	100	100	100	—	100	100

Tussen de groepen L.E.I.-bedrijven en het gebied is de overeenstemming niet groot, zoals te verwachten was. In dit verslag zijn immers bepaalde grondsoorten bewust buiten beschouwing gelaten met het oog op het streven naar homogene groepen. In de Noordelijke Bouwstreek zijn slechts de beste grondsoorten vertegenwoordigd. Dit zijn de jongere gronden. De bedrijven op knikklei zijn niet opgenomen. In het Oldambt was dit wel noodzakelijk in verband met het geringe aantal. Ook hier liggen de overige bedrijven op de betere grondsoorten. Het gebied van oude kalkarme Dollardklei, hetwelk verreweg het grootste deel van het Oldambt inneemt, is daarentegen in het geheel niet vertegenwoordigd.

De Veenkoloniën laten het tegenovergestelde zien. Een groter deel van de cultuurgrond van de L.E.I.-bedrijven ligt hier op oude dalgrond, dan dat in het gebied het geval is. De beste overeenstemming met het gebied is op de Zuidwestelijke klei te vinden.

d. De trekkrachtvoorziening

Van de L.E.I.-bedrijven in de verschillende gebieden is nagegaan hoeveel trekkers en paarden per 100 ha cultuurgrond in 1950/51 aanwezig waren. Deze cijfers zijn vergeleken met die van het C.B.S. De indeling in grootteklassen van het C.B.S. is echter onvoldoende gedetailleerd om hieruit groepen samen te stellen, welke qua boven- en benedengrens overeenstemmen met de groepen L.E.I.-bedrijven. In verband hiermee is voor elk gebied die grootteklasse aangehouden welke het best bij die van de groep L.E.I.-bedrijven aansluit. Voor de Veenkoloniën is dit 20—30 ha en voor de overige gebieden 30—50 ha. Van de L.E.I.-bedrijven worden eveneens in deze grootteklassen de aantallen trekkers en paarden per 100 ha cultuurgrond weergegeven.

Tabel 7 *Aantallen trekkers en werkpaarden per 100 ha. cultuurgrond (1950/51)*

	Noordelijke Bouwstreek			Oldambt			Zuidwesten Akkerbouw			Zuidwesten Gemengd			Veenkoloniën		
	L.E.I. 30—70 ha	L.E.I. 30—50 ha	C.B.S. 30—50 ha	L.E.I. 40—60 ha	L.E.I. 30—50 ha	C.B.S. 30—50 ha	L.E.I. 20—60 ha	L.E.I. 30—50 ha	C.B.S. 30—50 ha	L.E.I. 20 - 60 ha	L.E.I. 30—50 ha	C.B.S. 30—50 ha	L.E.I. 15—40 ha	L.E.I. 20—30 ha	C.B.S. 20—30 ha
Trekkers	2,5	2,5	2,1	2,3	2,2	2,2	2,6	2,5	1,9	2,0	1,8	—	2,7	2,6	1,4
Paarden	10,1	10,8	10,6	8,6	9,4	10,1	8,0	8,1	9,7	9,4	9,4	—	7,7	7,6	8,9

Over het geheel wordt de indruk verkregen, dat de L.E.I.-bedrijven meer in de richting van de motorisatie gaan dan dat in het gebied het geval is. In het bijzonder in de Veenkoloniën komt dit tot uiting. Het Oldambt vertoont slechts een gering verschil in paardebezetting.

Tenslotte volgt voor dezelfde grootteklassen een overzicht van het percentage bedrijven, dat met een trekker werkt. Ook hieruit komt de conclusie naar voren, dat de L.E.I.-bedrijven sterker gemotoriseerd zijn.

Tabel 8 *Bedrijven met trekkers in % van het totaal (1950/51)*

Noordelijke Bouwstreek			Oldambt			Zuidwesten Akkerbouw			Zuidwesten Gemengd			Veenkoloniën		
L.E.I. 30—70	L.E.I. 30—50	C.B.S. 30—50	L.E.I. 40—60	L.E.I. 30—50	C.B.S. 30—50	L.E.I. 20—60	L.E.I. 30—50	C.B.S. 30—50	L.E.I. 20—60	L.E.I. 30—50	C.B.S. 30—50	L.E.I. 15—40	L.E.I. 20—30	C.B.S. 20—30
88	91	77	100	100	92	83	82	65	68	69	—	68	63	33

e. De betekenis van de veehouderij *tegenover de akkerbouwproducten*

Een vergelijking van de betekenis van de veehouderij valt in twee delen uiteen. In de eerste plaats dient te worden nagegaan welk deel van het bedrijf voor voederwinning wordt gebruikt, terwijl daarnaast de veebezetting in beschouwing moet worden genomen.

De veevoeders van eigen bedrijf zijn afkomstig van grasland, voedergewassen en suikerbieten.

Tabel 9 *Oppervlakte voedergewassen in procenten van de totale oppervlakte cultuurgrond (1950/51)*

	Noordelijke Bouwstreek		Oldambt		Zuidwesten Akkerbouw		Zuidwesten Gemengd		Veenkoloniën	
	L.E.I.	C.B.S.	L.E.I.	C.B.S.	L.E.I.	C.B.S	L.E.I.	C.B.S.	L.E.I.	C.B.S.
Grasland . .	7	11	7	6	12	18	26	—	8	11
Voeder-gewassen .	9	9	5	6	5	10	7	—	0	1
Suikerbieten .	8	11	3	4	17	23	13	—	4	4

Tabel 10 *Veebezetting per 100 ha cultuurgrond (1 Mei 1950)*

	Noordelijke Bouwstreek			Oldambt			Zuidwesten Akkerbouw			Zuidwesten Gemengd			Veenkoloniën		
	L.E.I. 30—70	L.E.I. 30—50	C.B.S. 30—50	L.E.I. 40—60	L.E.I. 30—50	C.B.S. 30—50	L.E.I. 20—60	L.E.I. 30—50	C.B.S. 30—50	L.E.I. 20—60	L.E.I. 30—50	C.B.S. 30—50	L.E.I. 15—40	L.E.I. 20—30	C.B.S. 20—30
Melkvee	12,0	12,8	17,0	6,9	8,5	6,5	6,7	6,5	12,2	23,3	20,4	—	10,0	10,6	12,2
Mestvee	—	—	1,0	4,2	7,3	0,6	3,9	2,9	6,5	8,6	6,7	—	0,6	—	0,6
Ov.rundv.	11,0	10,6	15,9	5,8	8,4	8,4	20,8	18,9	30,2	50,1	48,3	—	8,5	8,9	9,7
Paarden	10,0	10,9	10,6	8,2	8,6	10,1	8,5	8,4	9,7	11,0	9,9	—	8,0	7,7	8,9

Uit deze vergelijkingen komt naar voren, dat op de L.E.I.-bedrijven in de Noordelijke Bouwstreek en de Veenkoloniën een kleiner deel van het bedrijf voor de winning van veevoeder ter beschikking staat dan gemiddeld in het gebied. In het Oldambt is de overeenstemming daarentegen goed. Voor het Zuidwesten is de vergelijking ook hier moeilijk in verband met de aard van de gebiedsgegevens. De indruk wordt echter verkregen, dat de L.E.I.-bedrijven meer overhellen naar de akkerbouw.

In overeenstemming met het geringere aandeel van de voederwinning op de L.E.I.-bedrijven is het feit, dat de veebezetting per 100 ha cultuurgrond op de L.E.I.-bedrijven bij het gebied ten achter blijft. In het Oldambt komt echter het tegenovergestelde naar voren.

§ 4. Korte toelichting op de betekenis van enkele gegevens

Onder de kosten zijn alle kosten opgenomen, welke uit bedrijfseconomisch gezichtspunt als zodanig zijn op te vatten. Dit wil zeggen dat: rente is berekend over al het geïnvesteerde kapitaal, pacht is berekend voor het geval grond en gebouwen geheel of gedeeltelijk eigendom van de grondgebruiker zijn. De handenarbeid, die door de boer en zijn gezinsleden in het bedrijf wordt verricht, is gewaardeerd tegen het loon geldend voor landarbeiders in het desbetreffende gebied.

De waardering van de veestapel aan het begin en aan het einde van het boekjaar is zodanig geschied, dat prijsstijging of -daling van het vee niet van invloed is op de winst.

De afschrijving op de duurzame productiemiddelen heeft plaats gevonden op basis van de vervangingswaarde. De kosten van de grond zijn berekend overeenkomstig de geldende pachten.

Voor de functie van de boer als ondernemer (het geven van dagelijkse leiding en het dragen van de niet-verzekerbare risico's) is geen beloning onder de kosten opgenomen.

Het verschil van de totale opbrengst en de totale kosten (waaronder dus de beloning voor de handenarbeid van boer en gezinsleden) geeft het netto-overschot. Dit kan dus gezien worden als de beloning voor de boer als ondernemer. Zijn inkomen uit het bedrijf bestaat uit het netto-overschot plus het voor zijn handenarbeid gewaardeerde loon.

HOOFDSTUK II

SAMENVATTING VAN DE BELANGRIJKSTE UITKOMSTEN VAN HET GEHELE BEDRIJF

§ 5. De opbrengsten, de kosten en het netto-overschot

De tabellen 11 en 12 geven een overzicht van opbrengsten en kosten van het gehele bedrijf zowel in guldens per ha als in verhoudingsgetallen. Het netto-overschot is in tabel 13 weergegeven in guldens per ha. Daarnaast zijn in deze tabel de opbrengsten per f 100.— kosten vermeld.

Tabel 11 *Bruto-opbrengst per ha cultuurgrond, in guldens (afgerond) en in verhoudingsgetallen*

Gebieden	in guldens					in verhoudingsgetallen				
	1946/47	1947/48	1948/49	1949/50	1950/51	1946/47	1947/48	1948/49	1949/50	1950/51
Noord. zeeklei										
Noord. Bouwstreek	920	1035	1235	1350	1270	72	81	97	106	100
Oldambt	710	750	970	1145	1145	62	66	85	100	100
Z.W. zeeklei										
Overw. akkerbouwbedr. . .	1015	1000	990	1410	1480	69	68	67	95	100
Gemengde bedrijven. . . .	—	965	1015	1375	1410	—	68	72	98	100
Veenkoloniën	1095	1375	1300	1390	1515	72	91	86	92	100

Tabel 12 *Totale kosten per ha cultuurgrond, in guldens (afgerond) en in verhoudingsgetallen*

Gebieden	in guldens					in verhoudingsgetallen				
	1946/47	1947/48	1948/49	1949/50	1950/51	1946/47	1947/48	1948/49	1949/50	1950/51
Noord. zeeklei										
Noord. Bouwstreek	775	800	895	960	1010	77	79	89	95	100
Oldambt	660	700	775	830	880	75	80	88	94	100
Z.W.-zeeklei										
Overw. akkerbouwbedr. . .	805	810	865	925	980	82	83	88	94	100
Gemengde bedrijven. . . .	—	830	870	970	1025	—	81	85	95	100
Veenkoloniën	945	1050	1020	1065	1125	84	93	91	95	100

Tabel 13 *Netto-overschot per ha cultuurgrond, in guldens (afgerond) en opbrengst per f 100.— kosten*

Gebieden	netto overschot					opbrengst per f 100 — kosten				
	1946/47	1947/48	1948/49	1949/50	1950/51	1946/47	1947/48	1948/49	1949/50	1950/51
Noord. zeeklei										
Noord. Bouwstreek	145	235	340	390	260	119	129	138	141	126
Oldambt	50	50	195	315	265	103	107	125	138	130
Z.W. zeeklei										
Overw. akkerbouwbedr. . .	210	190	125	485	500	126	123	114	152	151
Gemengde bedrijven . . .	—	135	145	405	385	—	116	117	142	138
Veenkoloniën	150	325	280	325	390	116	131	127	131	135

Bij vergelijking dezer gegevens in de verschillende jaren mag men niet uit het oog verliezen dat de waarde van de gulden in de loop dezer jaren is gedaald. In tabel 14 wordt derhalve het netto-overschot gegeven, herleid tot de waarde van de kosten van levensonderhoud in het boekjaar 1950/51. Hiertoe zijn de door het Centraal Bureau voor de Statistiek gepubliceerde gegevens, die betrekking hebben op kalenderjaren, opnieuw berekend tot gemiddelden voor de betreffende boekjaren, waarbij steeds het rekenkundig gemiddelde genomen is van de twee kalenderjaren, waarin het boekjaar valt. Het gemiddelde van de jaren 1950 en 1951 is op 100 gesteld. Men krijgt dan de volgende reeks:

1946/47	1947/48	1948/49	1949/50	1950/51
78	81	85	91	100

Tabel 14 *Het netto-overschot per ha cultuurgrond, herleid tot het peil van de kosten van levensonderhoud in 1950/51 en vervolgens uitgedrukt in verhoudingsgetallen*

Gebieden	1946/47	1947/48	1948/49	1949/50	1950/51
Noord. zeeklei					
Noord. Bouwstreek	72	112	154	165	100
Oldambt	24	23	86	129	100
Z.W. zeeklei					
Overw. akkerbouwbedr. . . .	54	47	29	107	100
Gemengde bedrijven	—	43	44	116	100
Veenkoloniën	49	103	84	92	100

In dit hoofdstuk worden de verschillen in *netto-overschot* tussen de jaren en tussen de gebieden nader beschreven. De nadere analyse hiervan wordt in het volgende hoofdstuk uitgevoerd.

a. De verschillen in netto-overschot tussen de jaren

Bij beschouwing van de tabellen 13 en 14 valt in de eerste plaats het bijzonder gunstige resultaat in het jaar 1949/50 op. Voor alle groepen met uitzondering van de Veenkoloniën waren de resultaten in dat jaar beter dan in één der andere. Echter ook in de Veenkoloniën zijn ze nog zeer bevredigend.

Het andere uiterste wordt gevormd door de eerste twee verslagjaren. De abnormale omstandigheden tengevolge van de oorlogsperiode komen hier nog duidelijk naar voren, terwijl de resultaten in 1947 bovendien nog werden beinvloed door de bijzonder ongunstige weersomstandigheden in dat jaar. Het verloop in de verschillende groepen vertoont geen gelijke tendentie in deze eerste jaren, evenmin als in de overige.

1948/49 en 1950/51 staan tussen de genoemde uitersten in. Met uitzondering van de Noordelijke Bouwstreek heeft het jaar 1950/51 echter aanmerkelijk betere resultaten gegeven dan 1948/49. Zeer duidelijk blijkt dit op de akkerbouwbedrijven in het Zuidwesten. Hier waren de uitkomsten in 1948 dan ook slecht, terwijl die van 1950 op een zeer hoog niveau lagen. Ook op de gemengde bedrijven in het Zuidwesten was het verschil aanzienlijk.

Bij het bovenstaande dient men te bedenken dat het netto-overschot is berekend bij stroprijzen, die voor het zgn. vrije stro gelden.

Dit is geschied, omdat hier — in tegenstelling tot de andere producten — een aanzienlijk verschil bestaat tussen de prijs, die door de coöperatieve fabrieken kan worden uitbetaald en die van de particuliere handel. (zie Bijlage VI).

Gegeven dit grote prijsverschil tussen de twee „markten" leek het ons niet gewenst de rentabiliteit van de bedrijven te berekenen op basis van de abnormaal hoge prijs van de coöperatieve fabrieken. Daartegenover staat, dat deze prijzen wel ontvangen zijn en de coöperatieve verwerking en afzet in de Noordelijke gebieden als een verlengstuk van het bedrijf kan worden gezien.

De invloed van de hogere stroprijzen op de geldopbrengst is als volgt [1]):

Tabel 15 *Bedragen (in guldens per ha cultuurgrond), waarmee de geldopbrengst stijgt bij calculatie van de werkelijk ontvangen stroprijzen (afgerond)*

	1946/47	1947/48	1948/49	1949/50	1950/51
Noordelijke Bouwstreek . . .	65	60	25	60	125
Oldambt	120	65	35	110	260
Veenkoloniën	20	20	10	20	55

1) Eén der leden van de commissie van advies was van mening, dat de in dit verslag opgenomen bedrijven uit het Oldambt in sterkere mate aan de meest uitbetalende strocartonfabrieken afleveren dan de overige, zodat de L.E.I.-bedrijven op dit punt niet representatief zijn voor de betreffende streek. Uit dit oogpunt maakte hij bezwaar tegen opname van de in tabel 15 weergegeven cijfers. In bijlage VI wordt hierop nader ingegaan.

b. De verschillen in netto-overschot tussen de gebieden

Bezien wij alle jaren tezamen, dan is de volgorde der groepen als volgt.

Het gunstigst komt de groep akkerbouwbedrijven in het Zuidwesten uit, daarna volgen — met betrekkelijk gering verschil — die in de Veenkoloniën en de Noordelijke Bouwstreek, die op ongeveer gelijk niveau liggen. Vervolgens de gemengde bedrijven in het Zuidwesten, terwijl de groep in het Oldambt de rij sluit op een aanzienlijk lager niveau.

De volgorde is vanzelfsprekend niet in alle jaren gelijk. In 1946 kwamen de Akkerbouwbedrijven in het Zuiden duidelijk het gunstigst voor de dag, gevolgd door Veenkoloniën en Noordelijke Bouwstreek. De groep in het Oldambt lag ongunstig en heeft vermoedelijk te lijden gehad van het tekort aan meststoffen.

In 1947 gaven de Veenkoloniën de gunstigste resultaten. De relatief grote pootgoedteelt, die in dat jaar zeer goede resultaten afwierp, geeft hiervan grotendeels de verklaring.

De zeer droge zomer heeft blijkbaar in de meeste akkerbouwgebieden geen al te ongunstige invloed gehad. In de groepen Noordelijke Bouwstreek en akkerbouwbedrijven in het Zuiden waren de uitkomsten behoorlijk tot goed. De invloed op de groep in het Oldambt was wel zeer nadelig, terwijl op de gemengde bedrijven in het Zuidwesten maar matige resultaten werden verkregen.

In 1948 stond de groep Noordelijke Bouwstreek ver aan de spits, gevolgd door die in de Veenkoloniën. De resultaten in de Oldambtster groep lagen op een aanmerkelijk lager niveau. Opvallend zijn in dit jaar de slechte uitkomsten op de akkerbouwbedrijven en — in iets mindere mate — op de gemengde bedrijven in het Zuidwesten. De zeer lage prijzen voor consumptieaardappelen zijn hieraan debet.

1949 liet een volkomen ander beeld zien. De resultaten op de akkerbouwbedrijven in het Zuidwesten waren buitengewoon goed en staken ver boven alle andere groepen uit. De gemengde bedrijven en de Noordelijke Bouwstreek, die vrijwel op hetzelfde niveau lagen, kwamen in de tweede plaats. De Veenkoloniën en het Oldambt kwamen het minst gunstig uit, ofschoon ook in deze groepen de resultaten gunstig waren.

Ook in 1950 was het netto-overschot van de groep akkerbouwbedrijven in het Zuidwesten het hoogst. In die van Veenkoloniën en gemengde bedrijven was het aanmerkelijk lager. In afwijking tot het algemene beeld zijn de resultaten van de groep in de Noordelijke Bouwstreek dit jaar matig. Deze lagen op het niveau van het Oldambt.

Het netto-overschot wordt bepaald door bruto-geldopbrengst en totale kosten. Bij beoordeling hiervan aan de hand van de tabellen 11 en 12 blijkt dat de geconstateerde verschillen in het netto-overschot hoofdzakelijk aan wijzigingen in de bruto-geldopbrengst toe te schrijven zijn. Het verloop van de totale kosten is in alle gebieden veel gelijkmatiger.

HOOFDSTUK III

ANALYSE VAN DE UITKOMSTEN VAN HET GEHELE BEDRIJF

In dit deel worden de in het vorige hoofdstuk gegeven uitkomsten nader beschouwd. Deze beoordeling betreft het hoeveelheids- en het prijselement van opbrengsten en kosten. Daar zowel opbrengsten als kosten worden beinvloed door de omstandigheden, waaronder in de desbetreffende jaren is geproduceerd, wordt hierop in de komende paragrafen allereerst ingegaan.

§ 6. De omstandigheden waaronder in de verslagjaren is geproduceerd

De weersgesteldheid is normaliter de belangrijkste factor, die invloed heeft op de productie. Daarnaast hebben arbeidsvoorziening en de voorziening met meststoffen nog een rol gespeeld, vooral in de eerste na-oorlogse jaren.

a. Het weer

Wat de weersomstandigheden betreft zij verwezen naar bijlage VII, waarin een overzicht wordt gegeven. Samenvattend kan het volgende worden gezegd.

In 1946 valt het sterk wisselende karakter van het weer op. Voor de akkerbouw was dit jaar in het algemeen vrij gunstig, behalve in de Veenkoloniën, waar de omstandigheden matig waren. Het voorjaar was over het geheel te droog, terwijl de zomer buitengewoon nat was. Door de droogte in het voorjaar werd aan de zomergewassen schade toegebracht; vooral de opkomst was matig. Het voornaamste nadeel van de natte zomer werd tijdens de oogst ondervonden. Hierdoor kon een belangrijk deel van het graan eerst zeer laat worden geborgen, terwijl nogal wat schot optrad.

1947 werd gekenmerkt door een strenge winter, een zomer met uitzonderlijk hoge temperaturen en — vooral in het Zuiden van het land — een zeer ongunstige verdeling van de neerslag.
De grasgroei was dan ook slecht. Ook voor de akkerbouwgewassen was het weer ongunstig. Veel graan werd voortijdig rijp en plaatselijk werd belangrijke schade aangericht door insecten. Over het algemeen waren de opbrengsten in het Noorden van het land beter dan in het Zuiden.
Zeer gunstig was het weer voor het verloop van de werkzaamheden; met name het oogstwerk vlotte goed, zowel in de zomer als in de herfst.

Het jaar 1948 wijkt geheel af van 1947; de winter was aanmerkelijk warmer, terwijl de zomer koel en zeer vochtig was. Deze werd gevolgd door een droge herfst. De opbrengsten der akkerbouwgewassen lagen ver boven die van 1947, in het bijzonder van de gewassen wintertarwe, wintergerst, consumptieaardappelen en suikerbieten.

Minder gunstig was het weer voor de oogst en de kwaliteit van de producten. O.a. de erwten troffen het slecht. Tijdens de graanoogst waren de weersomstandigheden in de verschillende delen van het land zeer ongelijk; hier en daar kwam schot voor.

Phytophtora trad het sterkst op in het Zuidwesten. De suikerbietenoogst trof aanhoudend droog weer. Wederom waren in het algemeen de omstandigheden in het Noorden gunstiger dan in het Zuidwesten, nu door een geringere hoeveelheid neerslag.

1949 was een zeer gunstig jaar voor de productie van akkerbouwgewassen. De zomer was droger dan in 1947, maar de temperaturen waren lager en de verdeling van de neerslag was gunstiger.

De oogst verliep over het geheel vlot. Bij de suikerbieten werd de tweede helft van de campagne ongunstig beïnvloed door het grote aantal regendagen in November.

1950 liet een zeer gelijkmatige verdeling van de neerslag zien.

Voor de akkerbouwgewassen was het verschil in opbrengst met het voorafgaande jaar zeer groot. Vooral de rogge en tarwe vielen tegen; de aardappelopbrengst werd ongunstig beïnvloed door de aardappelziekte.

Voor de oogstwerkzaamheden waren de weersomstandigheden bijzonder ongunstig. Vooral de oogst van suikerbieten ging met grote moeilijkheden gepaard.

b. De arbeidsvoorziening

In 1946 en 1947 bestond er in het algemeen een tekort aan arbeidskrachten in de landbouw, vooral tijdens de oogst. Door het gunstige oogstweer in 1947 gaf dit tekort minder moeilijkheden dan normaal het geval zou zijn geweest. In het Noorden werd zoveel mogelijk in de arbeidsbehoefte voorzien door het inschakelen van oogstcolonnes, militairen, padvinders en schooljeugd. Op deze wijze kon opbrengstderving t.g.v. een tekort aan arbeidskrachten worden voorkomen. De arbeidsschaarste leidde er toe dat overal hoge lonen werden betaald en de vastgestelde tarieven werden overschreden. In het Noorden was dit in minder sterke mate het geval dan in het Zuidwesten. De arbeiders gaven onder deze omstandigheden de voorkeur aan accoordlonen. In de akkerbouwgebieden waren de moeilijkheden het grootst.

De na-oorlogse moeilijkheden t.a.v. de voorziening met arbeidskrachten waren in 1948 belangrijk minder dan tevoren. De werkzaamheden hadden merendeels een vlot verloop door het overwegend gunstige weer. Ook de voortschrijdende mechanisatie zal van invloed zijn geweest op de arbeidsbehoefte. In de veehouderij werden nog wel grote moeilijkheden ondervonden; dit met name doordat werkzaamheden als veeverzorgen en melken steeds minder in trek zijn bij de arbeiders.

Moeilijkheden in de arbeidsvoorziening traden eveneens op in de drukke perioden, zoals tijdens het opeenzetten van de bieten, het looftrekken en rooien van aardappelen. Bij de oogstwerkzaamheden werden wederom oogstcolonnes ingeschakeld.

Na 1948 is van een arbeidstekort in de landbouw eigenlijk geen sprake meer, hoewel plaatselijk de arbeidsvoorziening in de seizoentoppen nog krap is. Ook in gebieden waar een grote zuigkracht op de landarbeiders wordt uitgeoefend door de industrie, D.U.W.-werken, wegenbouw etc., is dit nog wel het geval. Hierin kan dan meestal worden voorzien door het aantrekken van arbeidskrachten uit andere gebieden.

c. De voorziening met meststoffen

Deze liet in de eerste jaren na de oorlog nog veel te wensen over zodat distributie door middel van toewijzingen noodzakelijk was. De distributie van fosforzuurmeststoffen kon reeds in het voorjaar van 1947 worden opgeheven. Stikstof- en kalimeststoffen werden echter langer op bonnen toegewezen, resp. tot zomer 1949 en voorjaar 1950. In het kort kunnen nog de volgende bijzonderheden worden vermeld.

De voorziening met stikstofmeststoffen was in 1947 nog onvoldoende, maar verbeterde in het daarop volgende jaar zeer. Tijdens het bemestingsjaar 1949 traden echter weer moeilijkheden op ten gevolge van het onregelmatig ter beschikking komen van de N-meststoffen. Sommige gewassen, bijv. aardappelen en grasland ontvingen te laat stikstof, hetgeen opbrengstdepressies veroorzaakte. Na 1949 was de stikstof-voorziening gewaarborgd.

Gedurende de verslagjaren bestond er in totaal gezien geen gebrek aan fosfaatmeststoffen. Thomasslakkenmeel bleef echter nog zo schaars, dat aan de vraag naar dit product slechts gedeeltelijk kon worden voldaan.

Aan kali bestond in de bemestingsjaren 1947 en 1948 een groot tekort dat vooral gevoeld werd op de veenkoloniale gronden. In 1949 verbeterde de kalipositie, maar bleef nog onvoldoende. Gezuiverde kalizouten waren zeer schaars, de ruwe kalizouten kwamen te laat beschikbaar. In de aardappelen werd K-gebrek en Cl.-schade geconstateerd. In 1950 was de kali-voorziening ruim en steeg het verbruik sterk.

§ 7. Enkele opmerkingen over de economische omstandigheden, welke van belang waren voor de afzet

Afzet en prijsvorming van de agrarische producten zijn gedurende de verslagperiode steeds in meerdere of mindere mate door de Overheid geleid om bepaalde landbouwpolitieke doeleinden te kunnen verwezenlijken. Hoofdmotieven zijn daarbij enerzijds het verzekeren van een bestaan aan het goed geleide en sociaal en economisch verantwoorde bedrijf, anderzijds het handhaven van een redelijk prijspeil voor de consument.

Ook het veilig stellen van de voedselvoorziening en de nationale deviezenpositie spelen hierbij een rol. Tot 1949 bestond een stelsel van zeer stringente maatregelen die zowel productie als prijsvorming en afzet omvatten. Ten gevolge van de verbetering van de situatie op de wereldmarkt werd in 1949 een begin gemaakt met het afschaffen van talrijke maatregelen die met de voedselschaarste samenhingen. Er kwam een verandering in de landbouwpolitiek, welke de boer meer vrijheid en verantwoordelijkheid gaven en de

relatie tussen wereldmarktprijzen en binnenlandse prijzen van landbouwproducten ten dele herstelde.

In de oogstjaren 1946/47 t/m 1948/49 waren voor de meeste akkerbouwproducten richtprijzen van kracht, welke door de inleveringsplicht voor vele producten het karakter van vaste prijzen aannamen. Voor consumptie-aardappelen werden zowel in 1946 als in 1947 gedurende het seizoen (Nov.) maximum consumentenprijzen ingesteld. Het te hoog oplopen van de kleinhandelsprijzen noopte evenwel in November van 1947 bovendien tot het vaststellen van telersprijzen. Voor oogst 1948 zijn zowel de telersprijzen als de consumentenprijzen vrijgegeven. De lage prijzen tengevolge van de zeer grote oogst gaven de Overheid echter aanleiding tot het nemen van maatregelen om de prijs enigszins te ondersteunen. Voor oogst 1949 bleef de prijsvorming vrij, maar voor oogst 1950 werden maximum consumentenprijzen vastgesteld. Bovendien werd per 1 Januari 1951 de prijsvorming van kleiaardappelen in alle stadia van de afzet geregeld. In 1949 zijn basisprijzen vastgesteld voor suiker (gegarandeerde vaste prijs) en aardappelmeel (gegarandeerde minimumprijs). Deze zijn tevens basis voor de prijsvorming van suikerbieten en fabrieksaardappelen. Voor tarwe en koolzaad bleef het oude stelsel van richtprijzen van kracht. De prijsvorming van voedergranen is te beginnen met oogst 1949 vrijgelaten en vindt zijn steun in de basisprijzen van de veredelingsproductie van de veehouderij en in de regelingen aan de grens t.a.v. importgranen. Na deze vrijlating zijn de prijzen van de voedergranen snel opgelopen. Hierdoor kwam de teelt van tarwe in gevaar, hetgeen een koppelingsregeling voor de granen noodzakelijk maakte.

De prijs van peulvruchten is geheel vrijgelaten. Bij de consumptie-aardappelen kan de afzet als veevoeder worden gezien als een bodem in de markt. Daar op deze wijze slechts weinig steun wordt ondervonden is men voor consumptie- en pootaardappelen overgegaan tot fondsvorming door de bedrijfsgenoten.

§ 8. Het verloop van de opbrengsten van de producten gezamenlijk

a. Opbrengsten in geld per ha.

Het verloop van de bruto-geldopbrengst, zoals dat uit tabel 11 blijkt, vertoont per gebied in grote lijnen overeenstemming met de ontwikkeling van het netto-overschot. Hierop bestaan echter uitzonderingen. Zo ligt onder meer voor de Noordelijke Bouwstreek de bruto-geldopbrengst in 1950/51 hoger dan in 1948/49, terwijl het netto-overschot in eerstgenoemd jaar daarbij aanmerkelijk ten achter blijft.

De verschillen in bruto-geldopbrengst tussen de gebieden lopen in minder sterke mate parallel met de verschillen in netto-overschot, zowel over het geheel als per jaar. Bij beschouwing van alle jaren gezamenlijk blijkt de bruto-geldopbrengst van de veenkoloniale groep, die van de akkerbouwbedrijven in het Zuidwesten te overtreffen, terwijl de Noordelijke Bouwstreek op hetzelfde niveau ligt als de laatstgenoemde. In overeenstemming met de verschillen in netto-overschot volgt tenslotte de groep gemengde bedrijven in het Zuidwesten en op aanmerkelijk lager niveau het Oldambt. Per jaar bestaan afwijkingen van deze volgorde.

De bruto-geldopbrengst wordt bepaald door de voortgebrachte hoeveelheden van elk der producten, de verkregen prijzen en de verhouding, waarin de verschillende gewassen worden geteeld. Ter nadere analyse van de in tabel 11 gegeven cijfers dient in eerste instantie de invloed van elk dezer drie factoren te worden nagegaan.

Om de invloed van één daarvan in een indexcijfer uit te drukken, dient die van de overige twee geëlimineerd te worden. Bij de berekening van dergelijke indexcijfers treedt de moeilijkheid op, dat men met meerdere producten te maken heeft.

In de paragrafen 11 en 12 wordt per gebied een overzicht gegeven van voortgebrachte hoeveelheden en van verkregen prijzen van de voornaamste producten afzonderlijk. Het gaat er hier om de indexcijfers per product samen te stellen tot een indexcijfer voor de producten gezamenlijk. *Dit samengestelde indexcijfer is zodanig berekend, dat het per jaar aangeeft met welk percentage de bruto-geldopbrengst zou veranderen t.o.v. het basisjaar 1950/51, als uitsluitend de voortgebrachte hoeveelheden, respectievelijk de verkregen prijzen van de producten wijzigingen hadden ondergaan.* Hiervoor moest rekening worden gehouden met de belangrijkheid van elk der gewassen afzonderlijk, in verband waarmee de partiële indexcijfers gewogen zijn met zowel areaal als geldswaarde per ha van het betreffende gewas in het basisjaar.

In principe is het eveneens mogelijk de invloed van het bouwplan op de bruto-geldopbrengst in een indexcijfer uit te drukken. Dit cijfer zou dan de wijzigingen in bruto-geldopbrengst aangeven bij de kg-opbrengst- en prijsverhouding der afzonderlijke gewassen in het basisjaar. Van deze berekening is echter afgezien, daar zij alleen mogelijk is, als alle gewassen in de berekening worden betrokken. Hier zijn alleen de voornaamste producten in beschouwing genomen, zodat de berekening tot foutieve uitkomsten aanleiding zou geven. Het aandeel van de voornaamste gewassen in het totaal areaal wijzigt immers van jaar tot jaar.

Bij de beoordeling van de onder b en c gegeven indexcijfers dient er rekening mee te worden gehouden, dat hiermee uitsluitend de wijziging wordt aangegeven die de bruto-geldopbrengst ondergaat, tengevolge van veranderingen in voortgebrachte hoeveelheden, respectievelijk verkregen prijzen. De invloed van een groter of kleiner areaal van een gewas met abnormale opbrengsten — t.a.v. kg-opbrengst of verkregen prijs — in een bepaald jaar is er dus niet in begrepen.

In bijlage VIII wordt een tweede reeks cijfers voor de voortgebrachte hoeveelheden gezamenlijk gegeven. Deze cijfers geven uitsluitend het verloop van de opbrengst in natura als zodanig aan. Ze zijn samengesteld uit de partiële indexcijfers door de weging hiervan uitsluitend met het areaal in het basisjaar uit te voeren. Op de verschillen tussen beide reeksen indexcijfers en de hieraan te verbinden conclusies, wordt in de bijlage nader ingegaan.

b. Voortgebrachte hoeveelheden per ha

In tabel 16 worden de indexcijfers van de voortgebrachte hoeveelheden gezamenlijk vermeld.

Zoals ook reeds in § 2 is opgemerkt mogen deze cijfers niet gebruikt worden voor een vergelijking van de gebieden. Hier in het bijzonder geldt,

dat het basisjaar voor de afzonderlijke gebieden in verschillende mate en richting van het normale afwijkt. Het algehele opbrengstniveau in dit jaar ligt voor de Noordelijke gebieden nl. beneden het normale, terwijl het omgekeerde voor het Zuidwesten het geval is.

Tabel 16 *Het verloop van de voortgebrachte hoeveelheden van de voornaamste producten gezamenlijk, uitgedrukt in verhoudingsgetallen (weging met areaal en geldopbrengst/ha in 1950/51)*

Gebieden	1946/47	1947/48	1948/49	1949/50	1950/51
Noord. zeeklei					
Noordelijke Bouwstreek . . .	102	105	111	121	100
Oldambt	101	102	110	127	100
Z.W. zeeklei					
Overw. akkerbouwbedrijven. .	80	81	86	107	100
Veenkoloniën	80	95	97	112	100

In alle gebieden vertoont de invloed van de wijziging van kg-opbrengsten op de bruto-geldopbrengst een min of meer geleidelijke toename tot 1949. Uit de tabellen van de afzonderlijke producten blijkt, dat in dat jaar voor een aantal producten ongekend grote hoeveelheden per ha werden geoogst. Het jaar 1950 geeft een daling te zien, welke vooral in het Oldambt sterk was. Evenals in de Noordelijke Bouwstreek bereikten de opbrengsten hier in 1950 een dieptepunt. In de Veenkoloniën en in het bijzonder in het Zuidwesten was de daling gering.

In beide gebieden was de betekenis van de kg-opbrengsten voor de bruto-geldopbrengst in 1950 groter dan de eerste drie jaar.

De stijging tijdens de eerste vier verslagjaren is voor de verschillende gebieden ongelijk. Het meest gelijkmatig is ze voor de Noordelijke Bouwstreek, hoewel ook hier 1949 sterk naar voren komt. Voor het Oldambt en de akkerbouwbedrijven in het Zuidwesten neemt de mate van stijging in de loop der eerste vier jaren regelmatig toe. Het eerste jaar is ze nog zeer gering, doch het laatste jaar bijzonder groot. De Veenkoloniën laten een iets ander beeld zien. Weliswaar is hier de stijging van 1948 op 1949 groot, doch dit geldt ook voor die van 1946 op 1947. De betekenis van de kg-opbrengsten voor de bruto-geldopbrengst is in 1948 slechts weinig groter dan in 1947.

Uit het verloop van de verhoudingscijfers voor de Veenkoloniën blijkt duidelijk de ongunstige invloed van het tekort aan meststoffen in 1946. Het lage indexcijfer voor dat jaar is echter mede een gevolg van de natte weersomstandigheden.

De invloed van de droge zomer van 1947, gecombineerd met het nog bestaande tekort aan meststoffen in dat jaar is voor alle gebieden geringer dan de invloed van het grotere tekort aan meststoffen in 1946. Het duidelijkst blijkt dit uit de cijfers voor de Veenkoloniën.

Vermoedelijk kan voor alle gebieden het jaar 1948 als het meest normale worden beschouwd.

c. Verkregen prijzen

Ook de indexcijfers van de verkregen prijzen lenen zich niet voor een vergelijking der gebieden onderling, daar de verhouding van de voortgebrachte hoeveelheden der afzonderlijke producten in de verschillende gebieden niet gelijk is en zowel de toevallige samenstelling van het „productenpakket", als de prijzen der afzonderlijke producten in het basisjaar hun invloed uitoefenen. In het bijzonder in de Veenkoloniën is de samenstelling afwijkend.

Tabel 17 *Het verloop van de verkregen prijzen van de belangrijkste producten gezamenlijk, uitgedrukt in verhoudingsgetallen*

Gebieden	1946/47	1947/48	1948/49	1949/50	1950/51
Noordelijke zeeklei					
Noordelijke Bouwstreek . . .	80	80	81	88	100
Oldambt	81	76	77	88	100
Zuidwestelijke zeeklei					
Overw. akkerbouwbedrijven . .	85	84	81	87	100
Veenkoloniën	87	94	84	83	100

Met uitzondering van de Veenkoloniën, laten alle groepen over de laatste drie verslagjaren een sterke stijging zien. Voor de Noordelijke Bouwstreek en de akkerbouwbedrijven in het Zuidwesten vindt de reeds aanzienlijke stijging van 1948 op 1949 in het laatste jaar in versterkte mate voortgang. Voor het Oldambt is de stijging van 1948 op 1949 groter dan die van 1949 op 1950, hetgeen in overeenstemming is met de grotere betekenis van de tarweteelt in dit gebied. De beheerste prijzen voor tarwe zijn veel minder gestegen, dan die van de meeste overige producten.

Over het geheel valt gedurende de eerste drie verslagjaren een daling te constateren. Op de akkerbouwbedrijven in het Zuidwesten vormt het jaar 1948 een duidelijk dieptepunt, hetgeen in verband staat met de slechte prijzen die in dat jaar voor aardappelen gerealiseerd werden. In het Oldambt werd het dieptepunt reeds in 1947 bereikt. De wijzigingen in de Noordelijke Bouwstreek gedurende deze jaren zijn van ondergeschikte betekenis.

Een aanzienlijke afwijking vertonen de Veenkoloniën. Hier wordt het verloop van de verkregen prijzen slechts door een gering aantal gewassen bepaald, waarvan de fabrieksaardappelen verreweg de belangrijkste zijn. In dit gebied valt een top in 1947 op, toen de prijzen van de fabrieksaardappelen zeer gunstig waren. Alleen in het laatste jaar waren de verkregen prijzen gezamenlijk nog hoger, hetgeen geheel aan de prijsstijging der rogge en haver toe te schrijven is. De geringe daling van 1948 op 1949 komt volledig op rekening van de fabrieksaardappelen. In 1949 werd in deze groep een minimum bereikt.

d. Het bouwplan

In bijlage I wordt per gebied het bouwplan in de verslagjaren vermeld. Hierbij kan het volgende worden aangetekend.

In de meeste gebieden vertoont het bouwplan weinig of geen systematisch verloop, afgezien van enige gewassen van ondergeschikte betekenis. Wel schommelt het areaal der voornaamste gewassen, in het bijzonder in het Zuidwestelijk zeekleigebied.

De Veenkoloniën vertonen na 1948 wel een systematisch verloop. In verband met de teeltbeperking van aardappelen neemt het areaal hiervan geleidelijk af. Ten aanzien van pootgoed was dit al eerder en in zeer sterke mate het geval. Doordat men verplicht is per aandeel een bepaald quotum fabrieksaardappelen te leveren, moest men noodgedwongen de poterteelt inkrimpen. Daarnaast speelde de verminderde export van pootgoed een rol. Dit geldt uiteraard voor alle gebieden. Mede hierdoor werd de teelt van pootgoed *in verhouding* tot die van consumptieaardappelen niet voldoende rendabel. De inkrimping wordt hoofdzakelijk opgevangen door een uitbreiding van de graanteelt. Ook de teelt van handelszaden en suikerbieten neemt toe; die van voedergewassen laat echter het tegenovergestelde zien.

In alle groepen neemt de teelt van handelszaden toe en in het Zuidwesten ook die van vlas. Het areaal peulvruchten neemt in Noordelijke Bouwstreek en Veenkoloniën af. In de overige groepen is dit niet het geval.

In de Zuidwestelijke groepen wordt de aardappelteelt ingekrompen na 1948, toen de prijzen laag waren. In dat jaar was het areaal suikerbieten klein, terwijl de voedergewassen een groot percentage innamen. De inkrimping gaat gepaard met een uitbreiding van de suikerbietenteelt, zodat het areaal hakvruchten vrijwel gelijk blijft. In de Noordelijke Bouwstreek neemt de teelt van aardappelen eveneens af en die van suikerbieten toe. In deze groep treedt dit verloop al na 1947 op.

Het percentage grasland vertoont in alle groepen schommelingen van geringe betekenis. In het Zuidwesten zijn ze het grootst. Na 1947, toen het percentage het hoogst was, trad een onregelmatige daling op.

De boven beschreven schommelingen in het bouwplan zijn zonder twijfel voor een groot gedeelte toe te schrijven aan de wisseling van de bedrijven en de toename van het aantal, zodat het geen algemene geldigheid behoeft te hebben voor de betreffende gebieden. Het systematische verloop, zoals dat in de Veenkoloniën geconstateerd is, geeft uiteraard wel een beeld van het gemiddelde verloop in dit gebied.

Zoals reeds eerder opgemerkt is, is het effect, dat de variatie van het bouwplan op de bruto geldopbrengst heeft, niet in een getal uit te drukken. Vermoedelijk is dit effect in verband met de geringe verschillen in de meeste gebieden niet groot. Voor de Veenkoloniën lijkt het aannemelijk, dat dit wel het geval is. Vanzelfsprekend heeft het bouwplan ook invloed op het in § 9 te behandelen kostenverloop.

§ 9. Het verloop van de totale kosten per ha

In tabel 12 zijn de kosten per ha cultuurgrond voor de verschillende gebieden vermeld.

Zoals reeds in § 5 is opgemerkt, hebben de kosten over de vijf verslagjaren in het algemeen een veel minder grote invloed gehad op het nettooverschot dan de bruto geldopbrengst. Wel werd het effect van de laatste factor in sommige gevallen door de kosten versterkt of verzwakt. Zo werd b.v. het geringe netto-overschot op de akkerbouwbedrijven in het Zuidwesten in 1948 hoofdzakelijk veroorzaakt door de lage opbrengsten; de relatief hoge kosten versterkten dit effect echter. Aan de andere kant werd ondanks een relatief geringe geldopbrengst soms toch nog een redelijk netto-overschot bereikt, doordat de kosten laag waren. Dit was bv. in de Noordelijke Bouwstreek de eerste twee verslagjaren het geval.

De totale kosten zijn opgebouwd uit een prijselement en een hoeveelheidselement. Aan de hand van de typeberekeningen voor de verschillende gebieden kunnen indexcijfers voor het verloop van het prijspeil van de totale kosten worden gegeven. Door deze cijfers in verband te brengen met die van de werkelijke totale kosten kan het verloop van de verbruikte hoeveelheden productiemiddelen worden bepaald.

a. Werkelijk totale kosten

De groepen Noordelijke Bouwstreek en Oldambt geven een vrijwel gelijk beeld te zien. De akkerbouwbedrijven in het Zuidwesten sluiten daar nauw bij aan in de laatste drie jaren; in de eerste twee liggen de kosten relatief hoger. Zoals onder c blijkt is dit het gevolg van een groter verbruik van productiemiddelen.

De gemengde bedrijven wijken weinig af van bovengenoemde drie groepen, met uitzondering van het jaar 1948/49. Een heel ander beeld vertonen echter de Veenkoloniën. De relatief hogere kosten in de eerste drie jaren zijn het gevolg van een intensiever bouwplan in deze jaren; meer pootaardappelen en fabrieksaardappelen.

Het niveau van de totale kosten loopt voor de verschillende groepen nogal wat uiteen. In de Veenkoloniën zijn ze duidelijk het hoogst, al wordt het verschil met de andere gebieden in de loop der jaren geringer. Dit is in overeenstemming met het intensieve bouwplan in dit gebied en de wijziging hiervan in de laatste jaren. In de tweede plaats komt de groep gemengde bedrijven op de Zuidwestelijke zeeklei, met een betrekkelijk gering verschil, gevolgd door die in de Noordelijke Bouwstreek en de akkerbouwbedrijven in het Zuidwesten, van welke twee de totale kosten gemiddeld vrijwel op dezelfde hoogte liggen.

In overeenstemming met het extensieve bouwplan liggen de totale kosten in het Oldambt op verreweg het laagste niveau.

b. Prijspeil van de totale kosten.

Dit moet worden berekend uit de totale kosten in elk jaar in de veronderstelling dat de productie-omstandigheden gelijk zijn gebleven. Voor de in dit verslag betrokken gebieden zijn hiervoor de berekeningen van de type-

bedrijven aanwezig. Deze standaard-berekeningen zijn voor het eerst uitgevoerd voor het oogstjaar 1949 en beantwoorden geheel aan het voor deze paragraaf gestelde doel. Ze geven nl. de genormaliseerde kosten en opbrengsten van de voornaamste producten voor het betreffende gebied. Door herleiding van de gespecificeerde genormaliseerde kosten tot de prijzen voor elk der onderdelen in de jaren 1946 t/m 1950, verkrijgt men het verloop van de totale kosten in deze jaren onder gelijke productie-omstandigheden en bij een gelijkblijvend bouwplan. Het geeft dus een indruk van de wijziging der gezamenlijke kostenbestanddelen. Dit verloop — uitgedrukt in verhoudingsgetallen — geeft tabel 18 weer.

De verschillen, die de werkelijke kosten met de genormaliseerde in de respectievelijke verslagjaren laten zien, vloeien — zoals eerder opgemerkt is — voort uit een verschil in de gebruikte hoeveelheden productiemiddelen. De oorzaken hiervan kunnen onder meer zijn:

1. Gunstige of ongunstige weersomstandigheden, waardoor meer, resp. minder arbeid en trekkracht is gebruikt bij grondbewerking, zaaien, verplegen en oogsten.
2. Hoge of lage productie, waardoor een grotere, resp. lagere dan normale hoeveelheid arbeid bij het oogsten nodig is geweest.
3. Verandering in de wijze van produceren. Door de toenemende mechanisatie zijn relatief minder kosten voor arbeid en paardetrekkracht, doch meer werktuigkosten nodig geweest.
4. Een ander bouwplan, dan in de typeberekeningen is aangenomen.

Tabel 18 *Prijspeil van de totale kosten (in verhoudingsgetallen)*

Gebieden	1947/48	1948/49	1949/50	1950/51
Noordelijke zeeklei				
Noordelijke Bouwstreek	88	90	94	100
Oldambt	88	90	93	100
Zuidwestelijke zeeklei				
Overwegend akkerbouwbedrijven	91	93	95	100
Veenkoloniën	90	92	94	100

Hieruit blijkt een geringe stijging van de kosten van 1947/48 op 1948/49 en van 1948/49 op 1949/50 en een sterkere stijging — 5 à 7 % — naar het laatste jaar. Over de jaren 1947/48 t/m 1950/51 is de toename iets geringer voor de Veenkoloniën en voor de akkerbouwbedrijven in het Zuidwesten.

c. Verbruikte hoeveelheden productiemiddelen

De indexcijfers voor de verbruikte hoeveelheden productiemiddelen zijn berekend, door die voor de werkelijke kosten (tabel 12) te delen door die voor het prijspeil hiervan (tabel 18).

Tabel 19 *Het verloop van de verbruikte hoeveelheden productiemiddelen*

Gebieden	1947/48	1948/49	1949/50	1950/51
Noordelijke zeeklei				
Noordelijke Bouwstreek	90	99	101	100
Oldambt	91	98	101	100
Zuidwestelijke zeeklei				
Overwegend akkerbouwbedrijven	91	95	99	100
Veenkoloniën	103	99	101	100

Het in bovenstaande tabel weergegeven verloop vertoont, afgezien van enige afwijkingen in de Veenkoloniën en het Z.W. Zeekleigebied, een vrijwel gelijk beeld. De laatste drie verslagjaren blijken de gebruikte hoeveelheden productiemiddelen vrijwel gelijk te zijn.

De beste overeenstemming laten de beide groepen op de Noordelijke klei zien, ondanks de omstandigheid, dat het bouwplan voor deze groepen nogal uiteenloopt en dientengevolge de absolute hoeveelheden in het Oldambt op een aanmerkelijk lager niveau liggen dan in de Noordelijke Bouwstreek. De Veenkoloniën sluiten de laatste drie jaar volkomen bij dit verloop aan. In 1947/48 blijkt het kostenverbruik hier echter groot te zijn. Het indexcijfer voor dit jaar steekt boven dat van de andere jaren uit, terwijl in de andere groepen juist het omgekeerde het geval is. Van de groep akkerbouwbedrijven in het Zuidwesten is het indexcijfer voor 1948/49 relatief laag.

Zoals onder b reeds is opgemerkt, kunnen er meerdere oorzaken zijn voor van jaar tot jaar optredende verschillen in verbruikte hoeveelheden productiemiddelen. Vermoedelijk moet het geringe verbruik in 1947/48 voor het grootste deel toegeschreven worden aan de — voor de werkzaamheden — bijzonder gunstige omstandigheden in dat jaar. De afwijking voor de Veenkoloniën vindt zijn verklaring in het aanmerkelijk intensievere bouwplan. Vooral de teelt van pootaardappelen was in dat jaar van veel meer betekenis dan in 1948/49. Daarnaast was de droogte oorzaak van grote moeilijkheden met het afschepen van aardappelen.

Het iets grotere kostenverbruik in 1949/50 zal mede veroorzaakt zijn door de hogere opbrengsten. Voor de Veenkoloniën was echter het sterke legeren van de granen van meer betekenis. Hierdoor vroeg de oogst veel arbeidsuren. In de andere groepen is daarnaast de omstandigheid, dat de tweede helft van de suikerbietencampagne met moeilijkheden gepaard ging, van invloed geweest.

Hoewel het jaar 1948/49 nat was, hetgeen voor het verloop van de werkzaamheden zeer ongunstig was, komt hiervan in de indexcijfers voor dat jaar niets tot uiting. Ook in het basisjaar 1950/51 was het verbruik van productiemiddelen echter hoog t.g.v. de ongunstige weersomstandigheden. In het bijzonder is dat voor het Zuidwesten het geval, daar immers de bietenoogst het sterkst bemoeilijkt werd. Hierin is ook de verklaring te vinden van de afwijking van de reeks indexcijfers van dit gebied met die der overige ge-

bieden. De jaren 1948/49 en 1949/50 lagen dus niet abnormaal laag, maar het basisjaar 1950/51 abnormaal hoog. Voor de Veenkoloniën is het omgekeerde het geval. Het basisjaar ligt hier laag, in verband met de extensivering van het bouwplan.

§ 10. Indruk omtrent de winstgevendheid van de belangrijkste producten

In § 1 is uiteengezet, waarom sinds het boekjaar 1948/49 niet langer meer voor elk bedrijf de kostprijzen der afzonderlijke producten werden berekend. Uit de uitkomsten over deze jaren is derhalve niet zonder meer af te leiden, welke producten het meest winstgevend zijn geweest.

Niettemin is hiervan wel een globale indruk te verkrijgen. De werkelijke opbrengsten zijn voor alle gewassen bekend, terwijl de gemiddelde kosten ontleend kunnen worden aan de eerder vermelde berekeningen uit de typebedrijven.

Aan de bepaling van het netto-overschot uit deze twee grootheden kleven enige bezwaren. In de eerste plaats wordt de relatie tussen kosten en opbrengsten verbroken. De genormaliseerde kosten hebben betrekking op normale productie-omstandigheden en derhalve op gemiddelde kwantitatieve opbrengsten. Daarnaast zijn ze berekend voor het bouwplan van de typebedrijven. Bij een verschuiving hiervan blijven ze slechts binnen een zeer beperkt traject geldig, omdat dan de toerekening van de indirecte kosten wijzigingen ondergaat. Het is dus niet helemaal juist de genormaliseerde kosten te stellen tegenover de werkelijke opbrengsten. Ze zouden eigenlijk enigszins gecorrigeerd moeten worden in verband met de werkelijke productie-omstandigheden, die zich in het betreffende jaar hebben voorgedaan en met het werkelijke bouwplan. Deze correcties zijn moeilijk uit te voeren. Er is dan ook van afgezien, mede omdat het hier gaat om een onderlinge vergelijking der gewassen.

Tenslotte bestaat er een algemeen bezwaar van theoretische aard tegen het berekenen van het netto-overschot van elk gewas afzonderlijk. Bij de kostenverdeling is niet in aanmerking genomen, dat in enkele gevallen met hogere resp. lagere arbeidskosten gerekend zou moeten worden dan het betaalde en voor gezinsarbeid gewaardeerde loon. Dit is het geval indien de arbeid valt in een zeer drukke resp. slappe periode van werkzaamheden. Hetzelfde geldt voor de paardekosten. Een kostenverdeling, waarbij met het bovenstaande rekening gehouden zou worden, zou uiteraard enigszins andere netto-overschotten te zien geven. Deze „gecorrigeerde" netto-overschotten zouden eigenlijk nog verder herzien moeten worden, omdat het ene gewas de grond in een gunstiger toestand achterlaat dan het andere. Hier komt nog bij, dat bij het opstellen van een bouwplan ook rekening gehouden moet worden met vaste en variabele kosten en wel in dien zin, dat de verandering in totale kosten enerzijds en in totale geldopbrengst anderzijds bij verschillende bouwplannen vergeleken moet worden.

Het weergeven van een globale indruk van de winstgevendheid der afzonderlijke gewassen is dan ook niet in de eerste plaats bedoeld om een richtlijn te geven voor het bouwplan in de komende jaren, maar om de bij-

drage van elk der gewassen in het totale netto-overschot van het bedrijf in het betreffende jaar te analyseren. Indien uit het volgende naar voren komt, dat een bepaald gewas meer winstgevend is geweest dan een ander, kan dus niet zonder meer gezegd worden, dat de teelt van dit gewas uitgebreid moet worden.

Voor de jaren 1946 en 1947 is nog de kostprijsboekhouding bijgehouden, waardoor netto-overschotten per gewas zonder meer bekend zijn.

Wanneer de winstgevendheid van de afzonderlijke gewassen in verband gebracht wordt met het bouwplan (Bijlage I), kan enigszins een indruk worden verkregen van de invloed van elk der gewassen op het netto-overschot per ha cultuurgrond (pagina 20, tabel 13).

In verband met het globale karakter zijn de absolute bedragen van het — volgens het bovenstaande berekende — netto-overschot per gewas niet weergegeven. Wel zijn de gewassen in Bijlage IX volgens afnemende winstgevendheid gerangschikt, zowel bij berekening van de vrije als de werkelijk ontvangen stroprijzen.

In het volgende wordt allereerst ingegaan op de verschillen in netto-overschot bij vrije stroprijzen. Daarna wordt de invloed van de werkelijke prijzen nagegaan.

Granen

Bij vergelijking van de gemiddelde netto-overschotten per gewas en per gebied, blijkt duidelijk, dat, hoewel 1949 als het beste oogstjaar aangemerkt kan worden, dit jaar voor alle graansoorten toch niet het meest winstgevend is geweest.

Zo bleken gerst en haver in 1950 het meest rendabel te zijn geweest, wat wel verklaard moet worden uit het feit, dat de prijzen voor deze gewassen in 1950 sterk gestegen zijn. De prijzen voor tarwe en rogge ondergingen minder grote wijzigingen en bij deze gewassen is 1949 dan ook het meest winstgevende jaar.

Het jaar 1947 was voor granen over het algemeen wel het slechtst. Dit komt het duidelijkst tot uiting bij tarwe en haver. In het Zuidwestelijk Zeekleigebied heeft de tarwe in dat jaar gemiddeld zelfs een negatief netto-overschot, waarvan de oorzaak wel grotendeels moet worden gezocht in het uitwinteringspercentage, dat hier groter was dan in de overige gebieden.

Peulvruchten

Bij het oordeel over peulvruchten moet enige reserve in acht worden genomen, vanwege het kleine en daarbij door de jaren sterk wisselende areaal.

Echter kan met zekerheid worden gezegd, dat in Noordelijk Groningen en het Zuidwestelijk Zeekleigebied 1949 voor groene erwten een uitstekend jaar was. Het jaar 1950 doet hiervoor niet veel onder.

De eerste 3 jaren zijn echter beduidend minder, wat wel het sterkst spreekt bij het Oldambt en het Zuidwestelijk Zeekleigebied, hoewel de jaren onderling nog veel verschil tonen.

In de Noordelijke Bouwstreek is de scheiding van de winstgevendheid tussen de jaren lang niet zo groot.

Van veldbonen valt slechts op te merken, dat in Groningen de winstgevendheid in de jaren 1946, 1947 en 1948 zeer slecht is geweest.

Koolzaad

Koolzaad werd in 1946 en 1947 zeer weinig verbouwd, zodat over deze jaren niets te zeggen valt.

In 1948 is het met koolzaad beteelde areaal echter groter. De winstgevendheid is dit jaar uitstekend, zodat dit gewas met een hoog netto-overschot ver boven alle andere uitsteekt.

In 1949 en 1950 stijgt het areaal koolzaad nog steeds, maar de winstgevendheid daalt. 1949 kan nog als goed jaar worden beschouwd, 1950 is daarentegen zeer slecht.

Bietenzaad

Dit gewas is alleen in Groningen van enige betekenis. Gemiddeld wordt in Groningen ± 3 % van de oppervlakte cultuurgrond met bietenzaad beteeld. Toch dient hiervan iets gezegd te worden, daar de winstgevendheid van dit intensieve gewas vrij hoog is te noemen.

Het is echter vrij moeilijk aan te geven, welke jaren het best zijn geweest. De Noordelijke Bouwstreek en het Oldambt laten nl. een totaal verschillend beeld zien.

1946 was bijv. in de Noordelijke Bouwstreek goed te noemen, terwijl het voor het Oldambt het slechtst was.

Over het algemeen kan worden gezegd, dat de jaren 1947, 1948 en 1949 beter waren dan de jaren 1946 en 1950.

Suikerbieten

Zoals uit Bijlage I blijkt, is dit gewas alleen voor de Noordelijke Bouwstreek en het Zuidwestelijk Zeekleigebied van belang. Hier maakt het gemiddeld ± 8 resp. 15 % van de oppervlakte cultuurgrond uit. De opbrengsten vertonen in deze beide gebieden over de 5 jaren een tamelijk gelijkmatige tendenz. Vooral in de eerste 3 jaren is de winstgevendheid voor de beide gebieden tamelijk constant. In de laatste 2 jaren is ze in de Noordelijke Bouwstreek echter beduidend geringer dan in het Zuidwestelijk Zeekleigebied.

Terwijl de winstgevendheid in de Noordelijke Bouwstreek van de jaren 1949 en 1950 wat daalt ten opzichte van 1946, 1947 en 1948, is het omgekeerde in het Zuidwestelijk Zeekleigebied in sterke mate het geval.

Aardappelen

In Groningen zijn de aardappelen van weinig of geen betekenis. In het Zuidwestelijk Zeekleigebied echter beslaan de *consumptieaardappelen* alleen al gemiddeld ± 10 % van de oppervlakte cultuurgrond. De resultaten zijn redelijk goed te noemen, hoewel de winstgevendheid van andere intensieve gewassen over het algemeen hoger ligt. 1948 was een slecht jaar. Een uit-

zondering maakt echter 1950, toen de winstgevendheid ver boven die van andere jaren uitstak.

Voor de Veenkoloniën zijn de *fabrieksaardappelen* van het grootste belang. Daar dit gewas op de typisch veenkoloniale bedrijven wel 40—50 % van de oppervlakte cultuurgrond uitmaakte, hebben de resultaten vanzelfsprekend een zeer grote invloed op het netto-overschot per ha cultuurgrond. Zowel de winstgevendheid van de fabrieksaardappelen als het netto-overschot per ha cultuurgrond vertoont een sterk stijgende tendenz van 1946 naar 1950, echter met een lichte inzinking in 1948.

In 1946 ligt de winstgevendheid van fabrieksaardappelen ver beneden die van 1947 en 1949, terwijl 1948 slechts weinig bij deze twee jaren achterbleef. Het jaar 1950 is het meest winstgevend geweest.

Vlas

Dit gewas is alleen van belang in de Noordelijke Bouwstreek en het Zuidwestelijk Zeekleigebied.

Uiteraard kan tussen beide genoemde gebieden geen vergelijking worden getrokken, daar in de Noordelijke Bouwstreek over het algemeen het vlas wordt gerepeld en daardoor veelal een hoger rendement te zien geeft, dan het ongerepelde vlas in het Zuidwestelijk Zeekleigebied.

In de Noordelijke Bouwstreek is het vlas in de jaren 1948 en 1949, maar vooral in 1950 zeer winstgevend geweest.

De eerste 2 jaren waren redelijk.

In het Zuidwestelijk Zeekleigebied komt een tamelijk gelijkmatige stijging van jaar tot jaar naar voren. 1950 is hier wel zeer goed geweest en evenaart in winstgevendheid het gerepelde vlas van de Noordelijke Bouwstreek in de jaren 1948 en 1949.

Bij berekening van de werkelijk ontvangen stroprijzen wordt het nettooverschot der granen in de drie Noordelijke groepen aanmerkelijk hoger. Toch ondergaat de volgorde der gewassen weinig wijzigingen, daar het verschil tussen de gewassen met een hoog en die met een laag of negatief netto-overschot veelal aanzienlijk is en de granen in het algemeen tussen deze uitersten in liggen.

Voor het Oldambt zijn de wijzigingen het grootst. In 1946/47 verdrijft de tarwe het suikerbietenzaad van de eerste plaats, terwijl eerstgenoemd product ook de andere jaren naar voren schuift. Voor de overige granen geldt dit in meerdere gevallen eveneens.

In de Noordelijke Bouwstreek wisselen de suikerbieten de meeste jaren met één der granen om. De eerste plaats van resp. suikerbietenzaad, pootaardappelen, koolzaad en gerst wordt echter niet aangetast.

Zowel in 1946 als in 1950 worden de fabrieksaardappelen in de Veenkoloniën door één der granen van de eerste plaats gedrongen. Het eerste jaar door de rogge en in 1950 door de haver. Verder ondergaat de volgorde in deze groep geen wijzigingen.

HOOFDSTUK IV

DE OPBRENGSTEN VAN DE BELANGRIJKSTE PRODUCTEN

In § 8 is per gebied een overzicht gegeven van het verloop van opbrengsten en prijzen van de voornaamste akkerbouwproducten gezamenlijk. In dit hoofdstuk wordt op de detailgegevens nader ingegaan. Daartoe worden in § 11 de opbrengsten in natura van elk der gewassen in de verschillende gebieden weergegeven; in § 12 geschiedt ditzelfde ten aanzien van de verkregen prijzen.

§ 11. De opbrengsten in hoeveelheden

Uit het verloop van de voortgebrachte hoeveelheden gezamenlijk, zoals dat in § 8, tabel 16 in indexcijfers is uitgedrukt, komt hoofdzakelijk de invloed van de weersomstandigheden tot uiting. Andere factoren, zoals wijziging van rassensortiment en cultuurmethoden zijn over het korte tijdsverloop, waarop de gegevens betrekking hebben van minder betekenis. Het kunstmesttekort speelde in de eerste jaren echter wel een belangrijke rol.

Op deze factoren hebben de afzonderlijke gewassen niet alle in dezelfde mate en richting gereageerd, zodat het verloop per gewas veelal afwijkt van dat van de voortgebrachte hoeveelheden gezamenlijk. Om de ontwikkeling voor elk der gewassen te kunnen nagaan, worden in de navolgende tabel de opbrengsten in elk der verslagjaren per gebied vermeld, zowel in absolute bedragen als in verhoudingsgetallen.

Ten einde een indruk te geven van de mate waarin de opbrengsten per gebied en per jaar goed of slecht te noemen zijn, worden zij eveneens uitgedrukt in procenten van de normale opbrengst [1]). Hierdoor wordt tevens de invloed van de wijziging in rassensortiment geëlimineerd. Voor alle gebieden is de tarweopbrengst uitgedrukt in procenten van de normale opbrengst van wintertarwe omdat gewoonlijk overwegend het wintergewas geteeld wordt. In 1947/48 werd nogal wat zomertarwe verbouwd, daar de wintertarwe uitvroor. Zou men de tarweopbrengst voor dat jaar uitdrukken in de normale opbrengst van zomertarwe, dan zou dit een te gunstig beeld geven. In het Zuidwesten wordt vrijwel uitsluitend zomergerst verbouwd; de gerstopbrengst is dus uitgedrukt in de normale opbrengst hiervan; voor de overige gebieden daarentegen in de normale wintergerstopbrengst.

1) Onder „normale opbrengst" wordt verstaan de hoeveelheden product, welke onder normale omstandigheden bij de teelttechniek en het gebruikte rassensortiment van de desbetreffende jaren mochten worden verwacht. In de kostprijsrapporten genummerd 163, 164, 165 en 166 zijn deze normale opbrengsten voor het jaar 1951 volgens verschillende methoden van berekening benaderd. Op basis van de verhouding tussen de productiviteit van het gebruikte rassensortiment in 1951 en die in de jaren 1946 t/m 1950 zijn uit de normale opbrengst voor 1951 die voor de overige jaren berekend.

Tabel 20 Opbrengsten in natura

	in kg per ha					in verhoudingsgetallen					in % van de normale opbrengst				
	1946/47	1947/48	1948/49	1949/50	1950/51	1946/47	1947/48	1948/49	1949/50	1950/51	1946/47	1947/48	1948/49	1949/50	1950/51
Noordelijke Bouwstreek															
Tarwe	3.850	3.280	4.260	4.620	3.330	116	98	128	139	100	100	85	109	116	83
Gerst	3.650	3.800	3.450	3.990	3.680	99	103	94	108	100	101	105	95	103	88
Haver	4.200	3.890	4.640	5.380	4.180	100	93	111	129	100	101	93	108	125	95
Groene erwten	2.420	2.780	2.760	3.280	2.980	81	93	93	110	100	91	105	103	123	110
Veldbonen	2.700	2.240	1.990	3.220	2.100	129	107	95	153	100	108	90	80	129	84
Koolzaad	1.570	—	2.850	2.870	1.570	100	—	182	183	100	68	—	124	125	68
Vlas (gerepeld)	5.600	5.260	5.930	7.090	5.270	106	100	113	135	100	102	96	108	129	96
Suikerbietenzaad	2.750	3.670	3.260	2.540	2.420	105	152	135	105	100	95	127	112	88	83
Suikerbieten	35.000	45 000	41.000	39.600	38.500	91	117	106	103	100	94	121	109	104	99
Oldambt															
Tarwe	3.490	3.440	3.840	4.410	3.170	110	109	121	139	100	97	96	105	119	85
Gerst	3.630	4.010	3.060	4.370	3.700	98	108	83	118	100	104	115	87	119	92
Haver	4.070	3.760	4.500	4.930	4.130	99	91	109	119	100	105	96	114	123	102
Rogge	3.470	2.840	2.870	3.230	2.670	130	106	107	121	100	—	—	—	—	—
Groene erwten	1.770	2.220	2.370	3.500	2.550	69	87	93	137	100	71	89	96	141	102
Koolzaad	1.480	—	2.680	2.680	1.810	82	—	148	148	100	70	—	128	128	86
Bietenzaad	2.430	3.280	3.350	3.940	3.060	79	107	109	129	100	81	109	112	131	102
Karwijzaad	1.730	1.360	1.860	1.770	1.270	136	107	146	139	100	112	88	120	114	82
Suikerbieten	27.300	36.900	38.600	37.000	39.000	70	95	99	95	100	80	109	112	107	110
Z.W. Zeeklei, Akkerb.bedr.															
Tarwe	3.720	3.060	3.830	5.150	4.140	90	74	93	124	100	100	81	100	130	104
Gerst	3.670	3.970	3.150	4.960	4.380	84	91	72	113	100	97	105	83	130	113
Haver	3 910	3.310	3.200	4.630	4.120	95	80	78	112	100	105	89	86	122	107
Erwten	1.890	2.760	2.380	4.040	4.010	47	69	59	101	100	59	87	74	124	122
Bruine bonen	1.170	2.170	1.810	2.350	3.370	35	64	54	70	100	49	90	75	98	140
Witte bonen	1.150	2.130	1.350	1.660	2.000	58	107	68	83	100	—	—	—	—	—
Koolzaad	—	—	2.270	2.270	1.490	—	—	153	153	100	—	—	114	114	74
Blauwmaanzaad	850	770	670	1.240	1.080	79	71	62	115	100	85	77	67	124	108
Vlas ongerepeld)	8.940	7.370	8 890	10.550	8.290	108	89	107	127	100	112	92	111	132	104
Consumptie aardappelen[1])	19.900	23.100	23.700	21.700	27.450	72	84	86	79	100	67	78	79	72	92
Suikerbieten	39.300	37.300	45.000	56.500	49.600	79	75	91	114	100	92	88	104	127	109
Pootaardappelen	—	19.500	—	20.800	23.200	—	84	—	90	100	—	—	—	—	—
Veenkoloniën															
Rogge	2.930	2.410	2.970	3.930	3.090	95	78	96	127	100	95	78	96	127	100
Haver	3.110	3.220	3.750	4.360	3.880	80	83	97	112	100	81	83	96	110	98
Fabrieksaardappelen	26.200	35.300	33.500	37.000	34.400	76	103	97	108	100	82	110	104	116	108

1) Gegevens hebben betrekking op consumptie- en pootaardappelen.

Het opbrengstniveau der afzonderlijke gebieden toont verschillen. In het algemeen ligt het in het Zuidwesten hoger dan in het Noorden. Dit geldt vooral voor de suikerbieten. Voor de granen is het verschil met de Noordelijke Bouwstreek gering. In laatstgenoemde groep zijn de haveropbrengsten zelfs aanzienlijk hoger dan in het Zuidwesten. Ook in het Oldambt was dit nog het geval, hoewel dit gebied over het geheel bij de Noordelijke Bouwstreek ten achter blijft. De Veenkoloniën zijn qua gewassenkeuze moeilijk met de eerdergenoemde gebieden te vergelijken. De opbrengsten der granen liggen lager dan in de andere gebieden.

Van jaar tot jaar lopen de verschillen tussen de gebieden uiteen. Dit komt onder meer duidelijk tot uiting in het jaar 1950, toen de opbrengsten van de meeste gewassen in het Zuidwesten relatief hoger waren dan in het Noorden, hetgeen blijkt bij vergelijking van de kolommen, waarin de opbrengsten zijn uitgedrukt in procenten van de normale opbrengst. De opbrengstdaling na het gunstige jaar 1949 is in het Zuiden dan ook verreweg het geringst geweest. Hier staken de opbrengsten van 1950 meestal boven die van 1948 uit, terwijl zij in de Noordelijke gebieden daarbij ten achter bleven.

Zowel de verschillende gewassen in hetzelfde gebied als dezelfde gewassen in verschillende gebieden geven veelal een ongelijk verloop te zien.

Voor de meeste gewassen waren de jaren 1946 en 1947 ongunstig. 1949 daarentegen gaf recordopbrengsten. Vooral voor de granen was dit het geval, zodat dit jaar als een typisch graanjaar aangemerkt kan worden.

Op de jaren 1946 en 1947 gedurende welke men nog met de naweeën van de oorlog te kampen had, reageerden de gewassen ongelijk. In alle gebieden waren de granen in 1946 beter dan in 1947, hoewel het verschil niet groot was. De gerst vormt hierop in alle gevallen een uitzondering evenals de haver in de Veenkoloniën. De invloed van de droge zomer in het laatste jaar gecombineerd met het nog bestaande tekort aan meststoffen was voor deze gewassen blijkbaar van meer betekenis dan het grotere tekort aan meststoffen in 1946. In de Noordelijke gebieden was dit effect door de iets gunstiger neerslagverdeling geringer dan in het Zuiden.

Ook na 1947 wijkt het verloop van de gerst van dat der overige granen af. Het vertoont met geen der andere gewassen enige overeenstemming, ofschoon ook voor gerst 1949 het gunstigste jaar was.

Het verloop van vlas sluit geheel bij dat van het merendeel der granen aan. Een volkomen andere ontwikkeling gaven daarentegen de peul- en hakvruchten te zien. Hiervoor was 1947 gunstiger dan 1946. Uitzonderingen op deze regel vormden de veldbonen in de Noordelijke Bouwstreek en de suikerbieten op de akkerbouwbedrijven in het Zuidwesten. Van het eerste gewas was de opbrengst in 1948 echter nog aanmerkelijk slechter dan in 1947. 1949 gaf de beste opbrengst, evenals voor de suikerbieten in het Zuidwesten. In dat gebied lieten zij een met de granen overeenkomend verloop zien. Het Noorden daarentegen bereikte de hoogste bietenopbrengst in 1947, terwijl 1949 — in vergelijking tot de overige jaren — maar matig was.

Van de erwten zijn de opbrengsten in de eerste jaren tengevolge van voetziekten en door het optreden van de bladrandkever matig tot slecht geweest. De stijgende tendenz, die de opbrengsten vertonen geeft de indruk, dat deze invloeden grotendeels overwonnen zijn. Voor de bruine bonen in het Zuidwesten vallen de hoge opbrengsten in 1950 op.

De opbrengsten van de handelszaden reageerden zeer ongelijk op de omstandigheden van weer en grond en vertoonden in het algemeen grote schommelingen. Vooral koolzaad heeft een zeer wisselvallig opbrengstverloop.

In 1948 en 1949 zijn de opbrengsten goed, doch in 1946 en 1950 matig tot slecht. De mate van aantasting door insecten heeft hierop een zeer grote invloed gehad. Karwij in het Oldambt gaf een zeer goede opbrengst in 1948. In 1950 en in iets mindere mate in 1947 was zij slecht. Blauwmaanzaad in het Zuidwesten laat ten naaste bij hetzelfde verloop zien als de granen, zij het, dat de schommelingen tussen de jaren voor dit — ten aanzien van de opbrengsten — wisselvallige gewas groter zijn. Het dieptepunt wordt — evenals bij gerst, veldbonen en haver in het Zuidwesten — in 1948 bereikt.

In de Veenkoloniën valt op, dat het algemene niveau in 1947 hoger lag dan in 1946. Slechts rogge gaf in het laatste jaar een hogere opbrengst. Van de fabrieksaardappelen was de opbrengst in 1947 zelfs maar weinig lager dan de zeer hoge van 1949. De overige jaren waren de opbrengsten goed, behalve in 1946 toen slechts 26 ton gerooid werd. Hieruit blijkt duidelijk de grote invloed van kunstmesttekort in dit gebied.

§ 12. De verkregen prijzen

Evenals dat voor de opbrengsten in natura het geval is, wijkt het verloop van de verkregen prijzen van de gewassen afzonderlijk in verschillende mate en richting af van dat van de verkregen prijzen gezamenlijk. In tabel 21 wordt per gebied een overzicht gegeven van de verkregen prijzen afzonderlijk, zowel in absolute bedragen als in verhoudingsgetallen. Dit zijn de prijzen, die door de bedrijven bij verkoop van de producten gemiddeld zijn ontvangen en die zowel consumptie- als zaaikwaliteit betreffen. De verkregen prijzen in Noordelijke Bouwstreek en Oldambt zijn samengevoegd, omdat in beide gebieden de producten aan dezelfde beurs verhandeld, of — voor zover het suikerbieten betreft — aan dezelfde fabrieken geleverd worden.

Tabel 21 *Prijzen van de voornaamste producten*

	In gld per 100/1000 kg					In verhoudingsgetallen				
	1946/47	1947/48	1948/49	1949/50	1950/51	1946/47	1947/48	1948/49	1949/50	1950/51
Noordelijke Zeeklei										
Tarwe	21,15	21,10	20,70	22,05	22,65	93	93	91	97	100
Gerst	20,80	19,90	20,20	24,55	30,10	69	66	67	82	100
Haver	20,40	19,30	18,80	24,35	29,80	68	65	63	82	100
Groene erwten	27,85	29,45	37,60	38,65	38,95	72	76	97	99	100
Lijnzaad	46,70	68,90	58,90	59.10	120,—	39	57	49	49	100
Strovlas	20,55	22,60	23,70	20,90	30,45	67	74	78	69	100
Suikerbietenzaad	65,20	66,05	64,35	66,05	70,60	92	94	91	94	100
Suikerbieten	41,—	38,35	36,80	38,30	39,25	104	98	94	98	100
Karwijzaad	77,30	67,30	81,45	78,20	108,50	71	62	75	72	100
Z.W. Zeeklei Akkerbouwbedrijven										
Tarwe	22,65	21,60	21,30	22,15	22,55	100	96	95	98	100
Gerst	24,40	21,55	21,20	25,60	28,95	84	74	73	88	100
Haver	20,05	18,10	18,60	23,20	30,60	66	59	61	76	100
Groene erwten	37,05	31,90	34,80	37,80	40,75	91	78	85	93	100
Schokkers	—	—	51,35	37,50	45,70	—	—	112	82	100
Bruine bonen	81,30	50,65	54,55	62,85	52,15	156	97	105	121	100
Witte bonen	40,25	53,35	66,55	55,95	62,10	65	86	107	90	100
Koolzaad	—	—	71,25	63,—	56,90	—	—	125	111	100
Blauwmaanzaad	84,40	74,60	78,75	90,—	128,40	66	58	63	70	100
Vlas (ongerepeld)	9,—	16,35	16,60	15,65	24,05	37	68	69	65	100
Consumptie aardappelen	7,—[1]	7,40[1]	5,40[2]	7,35	8,87	79	83	61	83	100
Suikerbieten	39,75	38,20	37,70	38,10	42,80	93	89	88	89	100
Pootaardappelen	—	14,85	—	10,40	14,25	—	104	—	73	100
Veenkoloniën										
Rogge	23,10	23,20	20,90	22,—	26,90	86	86	78	82	100
Haver	19,65	21,55	18,80	23,70	31,80	62	68	59	75	100
Fabrieksaardappelen[3]	5,15	5,60	5,—	4,70	5,50	94	102	90	85	100

De prijzen, die gemiddeld op de L.E.I.-bedrijven gerealiseerd werden stemmen niet geheel overeen met de richtprijzen, die in de betreffende jaren van kracht waren. Dit wordt veroorzaakt door het beperkte aantal waarnemingen, waardoor de invloeden van verschillen in kwaliteit, percentage vocht, tijdstip en wijze van afzet niet genivelleerd werden. Deze richtprijzen waren als volgt:

1) Prijzen ontleend aan voedselvoorzieningsbladen en rapporten.
2) Prijzen getoetst aan voedselvoorzieningsbladen en rapporten.
3) Deze prijzen hebben betrekking op alle verkochte aardappelen die afkomstig zijn van fabrieksaardappelpercelen, ongeacht de bestemming hiervan.
Voor de aan aardappelmeelfabrieken geleverde aardappelen werden in de Veenkoloniën de volgende prijzen (in gld per 100 kg) gerealiseerd:

1946/47	1947/48	1948/49	1949/50	1950/51
4.90	5.15	4.85	4.60	5.50

Tabel 22 *Richtprijzen van akkerbouwproducten (in gld per 100/1000 kg)*

	1946	1947	1948	1949	1950
Tarwe	20,50	20,—	21,—	21,50[1]	21,85[1]
Rogge	20,25	20,—	21,—	—	—
Gerst	19,50	19,—	19,—	—	—
Haver	18,—	17,50	17,50	—	—
Groene erwten	23,—	26,—	30,—	—	—
Waalse bonen	—	21,—	21,—	—	—
Duivebonen	—	21,—/25,—	21,—	—	—
Bruine bonen	—	45,—	45,—	—	—
Koolzaad	45,—	50,—	70,—	60,—	55,—
Karwijzaad	70,—	50,—/75,—	—	—	—
Blauwmaanzaad	85,—	70,—/85,—	—	—	—
Lijnzaad	30,—	50,—	45,—	—	—
Strovlas	17,—	—	—	—	—
Consumptie aardappelen (klei)	7,—	7,40	—	—	—
Fabrieksaardappelen	4,75	4,75	—	—	—
Suikerbieten	38,50	34,—	32,—	36,—	37,80[2]

De meeste gewassen laten na een relatief geringe, min of meer geleidelijk verlopende daling gedurende de eerste drie verslagjaren, een aanzienlijke stijging zien. Niet in alle gevallen wordt het dieptepunt in 1948 bereikt; in meerdere gevallen ligt het in 1947.

Van de granen vertonen gerst, haver en rogge de sterkste prijsstijging in de laatste jaren. Tarwe, waarvan de prijs beheerst wordt, heeft een veel vlakker verloop, hoewel de tendenz gelijk is.

Het verloop van de tarweprijzen is in het Noorden niet geheel in overeenstemming met dat van de richtprijzen. 1946 ligt wat aan de lage kant — hoewel de richtprijs toen wel gerealiseerd werd —, terwijl het omgekeerde voor 1947 geldt. Op de Zuidwestelijke klei steekt de prijs aanvankelijk ver boven de richtprijzen uit. De in 1950 verkregen prijs overtreft die van 1946 dan ook niet. In beide gebieden werd de laagste tarweprijs in 1948 verkregen hoewel de richtprijs in 1947 het laagst was. Gerst stemt beter overeen. 1947 en 1948 leverden de laagste prijzen op. Beide jaren zijn vrijwel gelijk. Voor haver loopt de ontwikkeling gedurende de eerste drie jaren in de verschillende gebieden uiteen. De veenkoloniale groep realiseerde in 1947 een prijs, welke ver boven de richtprijs lag. Op de Noordelijke klei was dit in mindere mate het geval, terwijl het verschil in het Zuidwesten nog geringer was. In 1946 bleef de veenkoloniale groep echter bij de andere ten achter.

De rogge in de Veenkoloniën wijkt weinig van de overige granen af. De stijging sedert 1948 was niet zo sterk als bij haver en gerst, doch overtrof die van tarwe aanzienlijk.

Van de hakvruchten laten de beheerste suikerbietenprijzen over de laatste jaren slechts een geringe stijging zien. De richtprijs lag in 1946 het hoogst.

1) Maandelijkse staffel van 20 ct gedurende tien maanden (ingaande September).

2) Gecalculeerde bietenprijs bij suikergehalte van 17 %; calc. gebaseerd op vaste suikerprijs van *f* 43.—.

Ten aanzien van de werkelijk verkregen prijzen was dit in het Noorden eveneens het geval, doch niet op de Zuidwestelijke klei. In overeenstemming met het verloop van de richtprijzen is het laagtepunt, dat alle gebieden in 1948 laten zien. De richtprijzen worden echter in alle verslagjaren door de werkelijk ontvangen prijzen overtroffen. Dit is met name in het Noorden het geval, omdat het suikergehalte hier — door een andere rassenkeuze — hoger ligt dan in het Zuiden. 1950 vormt hierop echter een uitzondering; de op de akkerbouwbedrijven in het Zuidwesten verkregen prijs was toen zeer hoog.

Van consumptieaardappelen in het Zuidwesten daalden de verkregen prijzen in 1948 — toen de richtprijzen werden losgelaten — aanzienlijk. Het volgend jaar lag echter weer op het peil van 1947, terwijl 1950 daar ver bovenuit stak. Het verloop van fabrieksaardappelen wijkt hier van af. De eerste jaren werden de richtprijzen sterk overtroffen, in het bijzonder in 1947, toen een maximum bereikt werd. Ten dele werd dit veroorzaakt doordat in deze jaren van de — op fabrieksaardappelpercelen geteelde — aardappelen voor consumptie werden afgezet. De prijs van het aan aardappelmeelfabrieken geleverde deel lag echter eveneens boven de richtprijzen. In 1950 verdwenen geen fabrieksaardappelen in de consumptiesector. Voor aan fabrieken geleverde aardappelen werden dat jaar vrijwel dezelfde prijzen gerealiseerd als in 1947 voor alle fabrieksaardappelen, ongeacht de bestemming daarvan. Het dieptepunt werd in 1949 bereikt, zowel voor alle afgeleverde fabrieksaardappelen als voor het aan de fabrieken geleverde deel.

De groene erwten wijken in het Noorden van het algemene prijsverloop af. Sedert 1948 steeg de prijs hiervan slechts weinig meer. Het verschil tussen de eerste twee jaren en 1948 is echter groot. Laatstgenoemd jaar lagen de verkregen prijzen dan ook ver boven de richtprijzen. De eerste jaren was het verschil geringer doch nog wel van betekenis. Daarentegen toonden juist deze jaren in het Zuidwesten de grootste verschillen met de richtprijzen, vooral 1946 ligt er zeer veel boven. 1948 geeft weinig verschil. Voorts valt hier de hoge prijs in 1950 op.

Stambonen ontwikkelen zich zeer grillig. Bovendien lopen bruine en witte bonen nog sterk uiteen. Terwijl de prijs van bruine bonen in 1947 zeer hoog lag, brachten de witte bonen in datzelfde jaar maar weinig op. 1949 laat eveneens een dergelijke — hoewel minder geprononceerde — tegenstelling zien.

Strovlas stijgt de eerste drie jaar vrij sterk in prijs. Vooral voor het ongerepelde vlas in het Zuidwesten is het verschil tussen 1946 en 1947 zeer groot. 1949 geeft zowel voor gerepeld als ongerepeld vlas een lichte daling te zien, doch de daaropvolgende stijging is enorm. Lijnzaad toont een soortgelijk verloop. In 1950 lagen de prijzen hiervan abnormaal hoog.

Koolzaad wijkt sterk af. In overeenstemming met de richtprijzen dalen de prijzen sedert 1948 regelmatig. Van de andere handelsgewassen vertonen karwijzaad op de Noordelijke klei en blauwmaanzaad in het Zuidwesten overeenstemming. Beide brachten in 1950 zeer hoge prijzen op, terwijl 1947 een dieptepunt liet zien. De algehele stijging van suikerbietenzaad is geringer. Ook de schommelingen zijn minder geprononceerd. Het dieptepunt lag hier in 1948.

Zoals uit het voorgaande is gebleken wijken de Veenkoloniën van het algemene beeld af ten aanzien van het jaar 1947. In dat jaar vertoonden de prijzen van alle producten een top, welke top voor de granen echter beneden het niveau van 1950 bleef.

HOOFDSTUK V

DE KOSTENBESTANDDELEN

In § 9 is een overzicht gegeven van het verloop van de totale kosten. In dit hoofdstuk worden de onderdelen, waaruit ze zijn opgebouwd, nader geanalyseerd. Een analyse per gewas, zoals ten aanzien van de opbrengsten en de prijzen in het vorige hoofdstuk is uitgevoerd, is niet mogelijk, daar de eenvoudige rentabiliteitsboekhouding hiervoor niet voldoende gegevens levert. Wel is een splitsing naar kostensoort gemaakt en wel in bewerkingskosten, kosten van meststoffen, zaaizaad en pootgoed, veevoer, pacht en overige kosten. De bewerkingskosten zijn nog nader gedetailleerd.

Het totaal van de genoemde kostenbestanddelen is groter dan de totale kosten, omdat het enige dubbeltellingen bevat. Deze zijn terug te voeren op de paardenkosten, waarvan de samenstellende delen reeds in andere kostenbestanddelen opgenomen zijn.

In de volgende paragrafen wordt getracht het verloop, dat elk kostenbestanddeel te zien geeft, zowel ten aanzien van verbruikte hoeveelheid als prijsniveau, na te gaan. Voor de betekenis van elk der afzonderlijke kostenelementen in de verschillende gebieden wordt allereerst verwezen naar Bijlage II tabel 1, waarin per gebied voor elk der verslagjaren in procenten is aangegeven, welk deel de afzonderlijke kostenbestanddelen van het totaal innemen. Aan de hand hiervan worden de gebieden in eerste instantie vergeleken. Voor de absolute bedragen van de kostenbestanddelen wordt verwezen naar Bijlage IV en voor de ontwikkeling hiervan — uitgedrukt in verhoudingsgetallen — naar tabel 2 van Bijlage II.

§ 13. De kosten van bewerking

Dit bestanddeel is opgebouwd uit de kosten van arbeid, werk door derden, trekkracht en werktuigen. Onder a t/m d worden deze onderdelen afzonderlijk behandeld.

a. Arbeid

In alle gebieden vormen de arbeidskosten verreweg het grootste bestanddeel; de bewerkingskosten bestaan er voor meer dan de helft uit.

Tabel 23 *Arbeidskosten in % van de bewerkingskosten*

	1946/47	1947/48	1948/49	1949/50	1950/51
Noordelijke zeeklei					
Noordelijke Bouwstreek . . .	61	60	62	60	60
Oldambt	60	56	61	58	59
Zuidwestelijke zeeklei					
Akkerbouwbedrijven	—	—	66	65	64
Gemengde bedrijven	—	—	66	70	68
Veenkoloniën	—	—	72	71	70

Het aandeel van de arbeidskosten, zowel in totale kosten als in bewerkingskosten, vertoont over het geheel weinig wijzigingen.

Uit beide reeksen cijfers blijkt duidelijk, dat de betekenis van de arbeidskosten in het Zuidwesten, doch vooral in de Veenkoloniën, groter is dan in de gebieden op de Noordelijke zeeklei.

De loonpost vertoont een geleidelijke stijging, zoals uit tabel 2 van Bijlage II blijkt. Ten einde na te gaan in hoeverre deze stijging wordt veroorzaakt door de wijzigingen van het loonniveau en in welke mate andere factoren in het spel geweest zijn, is het verloop van het loonniveau met dat van de arbeidskosten vergeleken. Hieruit is het arbeidsverbruik bepaald, hetgeen voor alle gebieden in tabel 24 is vermeld.

Het verloop van het loonniveau heeft betrekking op dat van een vaste arbeider in Zeeland. De andere gebieden wijken hiervan weinig af. Wel blijft het de vraag of de wijzigingen van het loon van een vaste arbeider overeenkomen met die van het gehele loonniveau voor de landarbeid, zulks in verband met de betaalde accoordlonen. Deze waren de eerste jaren veelal zeer hoog, zodat het cijfer voor het loonniveau voor die jaren hoogstwaarschijnlijk aan de lage kant is. In verband hiermee kunnen de cijfers voor het arbeidsverbruik in 1946/47 en in de Veenkoloniën ook in 1947/48 niet als volkomen reëel worden beschouwd.

Het verloop van het loonniveau is als volgt:

1946/47	1947/48	1948/49	1949/50	1950/51
79	81	87	91	100

Tabel 24 *Arbeidsverbruik per ha cultuurgrond in verhoudingsgetallen*

	1946/47	1947/48	1948/49	1949/50	1950/51
Noordelijke zeeklei					
Noordelijke Bouwstreek . . .	103	99	102	107	100
Oldambt	108	100	111	108	100
Zuidwestelijke zeeklei					
Akkerbouwbedrijven	115	107	102	105	100
Gemengde bedrijven	—	100	93	110	100
Veenkoloniën	—	132	105	104	100

Opvallend is het hoge arbeidsverbruik in het jaar 1949/50. Voor alle groepen komt dit tot uiting, doch zeer in het bijzonder voor de gemengde bedrijven in het Zuidwesten. De jaren 1948/49 en 1950/51 laten in de Noordelijke Bouwstreek en op de akkerbouwbedrijven in het Zuidwesten een vrijwel gelijk arbeidsverbruik zien. In de Veenkoloniën en in het bijzonder in het Oldambt is het in eerstgenoemd jaar aanmerkelijk hoger dan in het basisjaar. De gemengde bedrijven in het Zuidwesten vertonen het tegenovergestelde. Genoemde verschillen zijn hoogstwaarschijnlijk voor een deel terug te voeren op het verbruik in het basisjaar. Vooral in de gebieden, waar hakvruchten en dan in het bijzonder de bieten een belangrijke rol spelen zal het verbruik in 1950/51 hoog geweest zijn. Hierdoor komen in de cijfers de moeilijkheden in het — vooral in de zomer — natte jaar 1948/49 minder sterk tot uiting. In het Oldambt — waar de graanteelt een grote rol speelt — zal het verbruik in het basisjaar daarentegen weinig van het normale afwijken, zodat de vele arbeidsuren in 1948/49 hier duidelijk in de cijfers tot uiting komen.

Het hoge arbeidsverbruik in de Veenkoloniën in 1947 — zoals dat uit tabel 24 naar voren komt — berust niet uitsluitend op het gebruik van vermoedelijk minder juiste indexcijfers voor het loonniveau. In dat jaar was de poterteelt van veel meer betekenis dan de volgende jaren, terwijl door de lage waterstand in de wijken het afschepen met grote moeilijkheden gepaard ging. Dit werk werd hoofdzakelijk in uurloon uitgevoerd. Het aantal manuren in uurloon per ha aardappels was dan ook in 1947 aanmerkelijk hoger dan de latere jaren. Het is bepaald aan de hand van gegevens van alle tijdschrijfbedrijven in de Veenkoloniën en was als volgt:

1947/48	1948/49	1949/50	1950/51
355	330	300	295

b. Werk door derden

Het aandeel van het werk door derden in de totale kosten is betrekkelijk gering, zoals uit Bijlage II blijkt. In de bewerkingskosten is het echter wel van betekenis.

Tabel 25 *Werk door derden in % van de bewerkingskosten*

	1946/47	1947/48	1948/49	1949/50	1950/51
Noordelijke zeeklei					
Noordelijke Bouwstreek . . .	12	11	14	16	15
Oldambt	8	10	10	13	14
Zuidwestelijke zeeklei					
Akkerbouwbedrijven	—	—	8	11	10
Gemengde bedrijven	—	—	8	8	8
Veenkoloniën	—	—	8	9	8

De betekenis van dit kostenbestanddeel neemt in de groepen op de Noordelijke klei in de loop van de jaren iets toe. Ook voor de akkerbouwbedrijven in het Zuidwesten wordt deze indruk verkregen. De resterende groepen laten geen verandering zien.

Over alle jaren is het werk door derden in het Oldambt en in nog sterkere mate in de Noordelijke Bouwstreek van meer belang dan in de andere groepen.

Voor deze beide groepen wordt in tabel 26 de procentuele verdeling van de samenstellende delen weergegeven. Dit zijn dorsen — drogen — schonen, vracht- en weegloon, diversen. De laatste rubriek omvat hoofdzakelijk sproeien, doch ook vlastrekken en grondbewerking door derden hebben er enige betekenis in.

Tabel 26 *Werk door derden onderdelen in % van het totaal*

	Noordelijke Bouwstreek					Oldambt				
	1946/47	1947/48	1948/49	1949/50	1950/51	1946/47	1947/48	1948/49	1949/50	1950/51
Dorsen, drogen en schonen .	73	80	70	58	61	94	94	87	77	76
Vracht- en weegloon . . .	27	20	30	21	16	6	6	13	14	13
Diversen				21	23				9	11
Totaal	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

De dorskosten nemen een zeer aanzienlijk deel van de totale kosten van het werk door derden in. In de loop der verslagjaren vermindert de betekenis er van echter sterk en wel in het bijzonder in het Oldambt, terwijl de rubriek diversen een overeenkomstige toename vertoont.

Uit de absolute bedragen, vermeld in Bijlage IV blijkt, dat de kosten van het werk door derden in totaal toenemen. Van alle onderdelen nemen de absolute bedragen toe. Voor het dorsen is deze toename — afgezien van schommelingen veroorzaakt door meer of minder grote oogsten — geheel te verklaren uit de in tabel 27 gegeven dorstarieven voor Groningen. De conclusie kan getrokken worden, dat de toenemende betekenis van het werk door derden geheel toe te schrijven is aan het onderdeel diversen.

Tabel 27 *Dorstarieven in Groningen in verhoudingsgetallen*

	1946/47	1947/48	1948/49	1949/50	1950/51
Per 100 kg (Granen)	90	90	90	92	100
Per uur (Zaderijen)	85	89	90	92	100

c. Trekkracht

De betekenis van de trekkrachtkosten komt naar voren in tabel 28, waar ze in procenten van zowel totale kosten als bewerkingskosten zijn uitgedrukt voor de laatste drie verslagjaren. In de Veenkoloniën is het aandeel van dit

kostenbestanddeel het geringst en in het Oldambt het grootst. Dit is voornamelijk toe te schrijven aan de verschillen in bewerkbaarheid van de grond, bouwplan, ligging en verkaveling.

Tabel 28 *Trekkrachtkosten, uitgedrukt in procenten van*

	bewerkingskosten			totale kosten		
	1948/49	1949/50	1950/51	1948/49	1949/50	1950/51
Noordelijke zeeklei						
Noordelijke Bouwstreek	13	12	13	8	8	8
Oldambt	17	16	16	11	10	10
Zuidwestelijke zeeklei						
Akkerbouwbedrijven	15	14	15	9	9	9
Gemengde bedrijven	15	14	14	9	9	8
Veenkoloniën	11	10	10	6	6	6

Het aandeel van de trekkrachtkosten ondergaat de laatste jaren vrijwel geen wijzigingen.

De trekkrachtkosten bestaan uit die van paarden en trekkers. Onder geen van beide is de verzorging opgenomen, omdat deze immers al in de post arbeid tot uiting komt. De verdeling van paarden- en trekkerkosten wordt weergegeven in tabel 29. Hieruit blijkt duidelijk, dat een sterke verschuiving van paarden- naar trekkerkosten heeft plaatsgehad. Dit is in overeenstemming met het verloop van de aantallen paarden en trekkers.

Tabel 29 *Trekkrachtkosten; verdeling der onderdelen over het totaal (%)*

	Noordelijke zeeklei						Zuidwestelijke zeeklei						Veenkoloniën		
	Noordel. Bouwstr.			Oldambt			Akkerbouwbedr.			Gemengde bedr.					
	'48/49	'49/50	'50/51	'48/49	'49/50	'50/51	'48/49	'49/50	'50/51	'48/49	'49/50	'50/51	'48/49	'49/50	'50/51
Paardenkosten .	61	55	51	66	52	54	76	64	51	85	80	65	79	73	56
Trekkerkosten .	39	45	49	34	48	46	24	36	49	15	20	35	21	27	44
Totaal . .	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

De trekkrachtkosten in totaal namen de laatste drie jaren toe. In het Oldambt bleven ze echter op vrijwel gelijk niveau.

Tabel 30 *Het verloop van de trekkrachtkosten*

	In verhoudingsgetallen		
	1948/49	1949/50	1950/51
Noordelijke zeeklei			
Noordelijke Bouwstreek	85	88	100
Oldambt	104	99	100
Zuidwestelijke zeeklei			
Akkerbouwbedrijven	91	89	100
Gemengde bedrijven	90	97	100
Veenkoloniën	94	95	100

1. Paarden [1])

De paardenkosten bestaan uit krachtvoer, ruwvoer en overige kosten, zoals hoefbeslag, veeartskosten, tuigen, e.d., verminderd of vermeerderd met de omzet en aanwas. De berekende paardenkosten zijn juist, voor zover het de werkelijk betaalde bedragen betreft. De waardering van het niet marktbare ruwvoer uit eigen bedrijf op basis van de productiekosten per ha is echter aanvechtbaar. Afgezien van de theoretische en practische moeilijkheden om een norm hiervoor te stellen is tegen deze waardering aan te voeren, dat het mogelijk is bij vermindering van de ruwvoerbehoefte door afschaffing van paarden een deel van de voedergewassen te vervangen door een marktbaar product. De hierdoor veroorzaakte wijziging in netto-overschot van het gehele bedrijf dient als kosten van het ruwvoer beschouwd te worden.

Een dergelijke — theoretisch juiste — wijze van waardering is buitengewoon moeilijk. Bovendien heeft men er op akkerbouwbedrijven veelal mee te maken, dat een belangrijk deel van het ruwvoer, mede met het oog op de grondverbetering geteeld wordt en derhalve slechts door een groenbemester vervangen kan worden. Deze neemt de cultuurgrond echter gedurende kortere tijd in beslag. Daarnaast worden voor paarden bijproducten verbruikt zoals stro en suikerbietenkoppen. De wijzigingen, die het akkerbouwbedrijf uitsluitend tengevolge van het vrijkomen van cultuurgrond kan ondergaan, zijn dus betrekkelijk gering. Wel kan de overschakeling van paarden- op trekkertractie wijzigingen in het bouwplan te weeg brengen op grond van factoren van bedrijfsorganisatorische aard.

Met vergelijking van de trekkrachtkosten alleen kan men niet volstaan. Op paardenbedrijven zijn de verbruikte hoeveelheden krachtvoer en ruwvoer uit eigen bedrijf noch in de totale kosten noch onder de opbrengsten opgenomen. De bruto-geldopbrengsten per ha cultuurgrond zullen — op de trekkerbedrijven derhalve hoger zijn — onder overigens gelijke omstandigheden.

Hier staan weliswaar andere kosten tegenover, doch deze zijn in tegen-

1) De wijze van berekening van de paardenkosten onderging in de loop der verslagjaren een wijziging. Op de oorspronkelijke bedragen van de boekjaren 1948/49 en voorgaande is derhalve een correctie aangebracht, zodat deze jaren thans met de latere vergelijkbaar zijn.

stelling tot een deel der paardenkosten juister te bepalen en wel onder de totale kosten opgenomen.

Het verloop van de paardenkosten was als volgt. Voor de absolute bedragen zij verwezen naar Bijlage IV.

Tabel 31 *Het verloop van de paardenkosten*

	1948/49	1949/50	1950/51
Noordelijke zeeklei			
Noordelijke Bouwstreek	100	95	100
Oldambt	127	96	100
Zuidwestelijke zeeklei			
Akkerbouwbedrijven	138	115	100
Gemengde bedrijven	116	118	100
Veenkoloniën	132	122	100

In alle groepen, met uitzondering van de Noordelijke Bouwstreek nemen de paardenkosten vrij sterk af. Hoofdzakelijk vindt deze vermindering plaats van 1948/49 op 1949/50. Hierop vormen de gemengde bedrijven in het Zuidwesten echter een uitzondering. Het aantal paarden per 100 ha cultuurgrond neemt in deze groep vrijwel niet af tijdens deze twee jaren in tegenstelling tot het verloop in de andere groepen [1]). Deze aantallen zijn weergegeven in tabel 32. Zoals uit tabel 33 blijkt neemt ook het aantal paarde-uren per ha cultuurgrond af, echter in die mate, dat het aantal uren per paard — afgezien van normale schommelingen — over het geheel niet vermindert, al doen de cijfers van het laatste jaar in die richting vermoeden.

Tabel 32 *Aantal werkpaarden per 100 ha cultuurgrond*

	1948/49	1949/50	1950/51
Noordelijke zeeklei			
Noordelijke Bouwstreek	11,0	10,7	10,1
Oldambt	10,5	9,0	8,6
Zuidwestelijke zeeklei			
Akkerbouwbedrijven	10,4	8,7	8,0
Gemengde bedrijven	12,2	12,0	9,4
Veenkoloniën [1])	9,1	8,6	7,7

1) In de Veenkoloniën zijn de laatste jaren doelbewust trekkerbedrijven aangetrokken. Voor het gehele gebied is de afname van het aantal paarden niet zo groot als voor de groep L.E.I.-bedrijven. Hetzelfde geldt voor de toename van het aantal trekkers.

Tabel 33 *Aantal paarde-uren per ha cultuurgrond (afgerond)*

	1948/49	1949/50	1950/51
Noordelijke zeeklei			
Noordelijke bouwstreek	105	95	85
Oldambt	95	90	75
Zuidwestelijke zeeklei			
Akkerbouwbedrijven	110	90	75
Gemengde bedrijven	105	110	80
Veenkoloniën	110	90	90

Tabel 34 *Aantal uren per paard*

	1948/49	1949/50	1950/51
Noordelijke zeeklei			
Noordelijke bouwstreek	965	905	830
Oldambt	915	980	895
Zuidwestelijke zeeklei			
Akkerbouwbedrijven	1050	1045	940
Gemengde bedrijven	870	925	870
Veenkoloniën	1230	1035	1180

2. Trekkers

Deze kosten vertonen wel een bijzonder sterke stijging, hetwelk — naast de toename van het gebruik van trekkers — veroorzaakt wordt door de prijsstijging van de bestanddelen, waaruit ze zijn opgebouwd.

Uit de gegevens over de aantallen trekkers per 100 ha cultuurgrond blijkt, dat de motorisatie tijdens de verslagjaren een grote vlucht heeft genomen. In het bijzonder in de groepen akkerbouwbedrijven in het Zuidwesten en Veenkoloniën valt dit op [1]). Zoals mocht worden verwacht zijn de aantallen op de gemengde bedrijven geringer.

In het Oldambt heeft de toename vooral van 1946/47 op 1947/48 plaats gehad, hetgeen een gevolg is van de bij uitstek moeilijke arbeidsvoorziening in dit gebied. De volgende jaren lieten slechts geringe wijzigingen zien. In de andere gebieden was het verloop meer geleidelijk.

Tabel 35 *Aantal trekkers per 100 ha cultuurgrond*

	1946/47	1947/48	1948/49	1949/50	1950/51
Noordelijke zeeklei					
Noordelijke Bouwstreek . . .	1,1	1,6	2,0	2,3	2,6
Oldambt	0,6	2,3	2,5	2,3	2,3
Zuidwestelijke zeeklei					
Akkerbouwbedrijven	—	—	1,3	1,8	2,6
Gemengde bedrijven	—	—	1,2	1,6	2,0
Veenkoloniën	—	—	1,6	2,3	2,7

1) Zie noot bladzijde 51.

Ook uit de vervangingswaarde van de trekkers per ha cultuurgrond blijkt de toenemende mechanisatie. In verband met de prijsstijging van trekkers — waardoor dus ook de kosten per trekker en per uur hoger worden — laten deze cijfers een sterkere wijziging zien dan de aantallen trekkers.

Tabel 36 *Gemiddelde vervangingswaarde van de trekkers in guldens per ha cultuurgrond (afgerond)*

	1948/49	1949/50	1950/51
Noordelijke zeeklei			
Noordelijke Bouwstreek	110	150	175
Oldambt	130	130	140
Zuidwestelijke zeeklei			
Akkerbouwbedrijven	70	110	180
Gemengde bedrijven	60	80	125
Veenkoloniën	40	130	125

De toenemende motorisatie heeft ten gevolge gehad, dat het aantal trekkeruren per ha groter is geworden. Dit wordt mede veroorzaakt doordat de trekker meer en meer voor transportwerkzaamheden gebruikt wordt. Bij beoordeling van het in tabel 37 weergegeven aantal trekkeruren per ha cultuurgrond, dient er rekening mee gehouden te worden, dat dit een gemiddelde is, waarin de transporturen en de uren voor grasland opgenomen zijn. Per trekker is het aantal werkuren gering. In het bijzonder in de Veenkoloniën en in wat mindere mate op de gemengde bedrijven in het Zuidwesten is dit het geval.

Tabel 37 *Aantal trekkeruren*

	Per ha cultuurgrond					Per trekker				
	1946/47	1947/48	1948/49	1949/50	1950/51	1946/47	1947/48	1948/49	1949/50	1950/51
Noordelijke zeeklei										
Noordelijke Bouwstreek	6	9	12	13	14	530	550	610	575	530
Oldambt	3	10	13	16	14	515	440	510	685	640
Zuidwestelijke zeeklei										
Akkerbouwbedrijven	—	—	8	11	15	—	—	635	620	575
Gemengde bedrijven	—	—	5	6	10	—	—	420	385	500
Veenkoloniën	—	—	6	7	10	—	—	385	305	370

Op de toename van de kosten per trekker is naast de prijsstijging van trekker en onderdelen en de wijziging van het loonniveau ook de prijsontwikkeling van de brandstof van invloed geweest. Deze was voor trekkerpetroleum als volgt:

1946/47	1947/48	1948/49	1949/50	1950/51
60	65	77	85	100

d. Werktuigen

De betekenis van de werktuigkosten ligt ongeveer in dezelfde orde van grootte als die van het werk door derden. Op de gemengde bedrijven in het Zuidwesten — waar deze laatste van minder belang zijn — is ze echter groter. Het aandeel in de totale kosten is voor deze groep echter geringer dan voor de meeste andere.

In de bewerkingskosten is de betekenis nog betrekkelijk groot. Met name is dit het geval in beide groepen op de Noordelijke klei.

Tabel 38 *Werktuigkosten in % van de bewerkingskosten*

	1946/47	1947/48	1948/49	1949/50	1950/51
Noordelijke zeeklei					
Noordelijke Bouwstreek . . .	12	13	13	13	13
Oldambt	12	13	12	14	14
Zuidwestelijke zeeklei					
Akkerbouwbedrijven	—	—	11	11	12
Gemengde bedrijven	—	—	11	10	12
Veenkoloniën	—	—	10	10	12

Het verloop (Bijlage II en IV) laat in de groepen op de Noordelijke zeeklei een vrij geleidelijke toename zien. In de Veenkoloniën ondergaat het echter grotere wijzigingen, vooral het laatste jaar. De groep akkerbouwbedrijven in het Zuidwesten vertoont vrij grote schommelingen, evenals de gemengde. Voor de laatste groep kan echter nog wel van een systematisch verloop gesproken worden.

De stijging van de werktuigkosten is voor een gedeelte aan de wijziging van het prijspeil toe te schrijven. Het toenemend gebruik van werktuigen speelt echter een grotere rol. Dit blijkt uit de tabellen 39 en 40.

In tabel 39 zijn indexcijfers gegeven voor de vervangingswaarde van een werktuigeninventaris. Deze zijn bepaald op basis van de inventaris, zoals die is aangehouden voor de type-bedrijven in de verschillende gebieden. Tabel 40 geeft het verloop van de omvang van de inventaris weer. Voor elk der verslagjaren is van dezelfde bedrijven uitgegaan, zodat de wisseling hiervan in deze cijfers geen rol speelt. Door de waarde van de afzonderlijke werktuigen in elk der verslagjaren te herleiden tot het prijspeil van 1950/51 is per bedrijf de omvang van de inventaris berekend. Deze bedragen zijn gemiddeld en vervolgens uitgedrukt in verhoudingsgetallen.

Tabel 39 *Indexcijfers voor de vervangingswaarde van een werktuigeninventaris*

	1948/49	1949/50	1950/51
Noordelijke zeeklei			
Noordelijke Bouwstreek	96	96	100
Oldambt	96	96	100
Zuidwestelijke zeeklei			
Akkerbouwbedrijven	94	96	100
Veenkoloniën	98	95	100

Tabel 40 *Indexcijfers voor de omvang van de inventaris*

	Aantal bedrijven	1948/49	1949/50	1950/51
Noordelijke zeeklei				
Noordelijke Bouwstreek	11	93	95	100
Oldambt	6	86	96	100
Zuidwestelijke zeeklei				
Akkerbouwbedrijven	14	92	93	100
Veenkoloniën	18	84	89	100

Ten einde een indruk te geven van de betekenis van de werktuigeninventaris vanuit het oogpunt van kapitaalsbehoefte, is in tabel 41 de gemiddelde vervangingswaarde in guldens per ha vermeld. Dit gemiddelde heeft betrekking op alle in dit verslag opgenomen bedrijven in de verschillende groepen. De waarde van de trekker is er niet in opgenomen.

Tabel 41 *Vervangingswaarde van de werktuigen (1950/51) in guldens per ha cultuurgrond (afgerond)*

Noordelijke zeeklei	
Noordelijke Bouwstreek	545
Oldambt	460
Zuidwestelijke zeeklei	
Akkerbouwbedrijven	455
Gemengde bedrijven	465
Veenkoloniën	400

e. Het totaal der kosten van bewerking

Voor alle gebieden nemen de bewerkingskosten meer dan de helft van de totale kosten in. De betekenis ervan is in het Oldambt het grootst en in de Veenkoloniën het geringst. Op de groep gemengde bedrijven in het Zuidwesten is hun aandeel wat kleiner dan op de akkerbouwbedrijven, waar het overeenkomt met dat in de Noordelijke Bouwstreek.

Tabel 42 *Bewerkingskosten in procenten van de totale kosten*

	1948/49	1949/50	1950/51
Noordelijke zeeklei			
Noordelijke Bouwstreek	61	63	63
Oldambt	67	65	62
Zuidwestelijke zeeklei			
Akkerbouwbedrijven	62	64	63
Gemengde bedrijven	60	63	61
Veenkoloniën	57	57	57

Het verloop van de bewerkingskosten per ha cultuurgrond toont een stijging, die in het Oldambt aanmerkelijk geringer is dan in de andere groepen. Ook in de Veenkoloniën is dit — zij het in mindere mate — het geval. Deze stijging kan voor een groot deel worden verklaard uit de algehele stijging van het prijsniveau. Binnen de bewerkingskosten hebben enkele belangrijke verschuivingen plaats gehad. Met name de kosten van het werk door derden zijn — althans in de Noordelijke Bouwstreek en het Oldambt — sterk gestegen. Voorts is naar voren gekomen, dat de mechanisatie en motorisatie sterke voortgang heeft gevonden. Het laatste ging gepaard met een grote afname van de paardenkosten.

Tabel 43 *Bewerkingskosten per ha cultuurgrond (afgerond)*

	In guldens			In verhoudingscijfers		
	1948/49	1949/50	1950/51	1948/49	1949/50	1950/51
Noordelijke zeeklei						
Noordelijke Bouwstreek	545	610	630	87	97	100
Oldambt	510	545	550	93	99	100
Zuidwestelijke zeeklei						
Akkerbouwbedrijven	535	590	620	86	95	100
Gemengde bedrijven	520	610	630	83	97	100
Veenkoloniën	575	605	645	89	94	100

§ 14. MESTSTOFFEN

Het aandeel van de aangekochte meststoffen in de totale kosten (tabel 1, Bijlage II) vertoont in de meeste gebieden slechts geringe schommelingen. In het eerste verslagjaar is het iets minder belangrijk, hetgeen in overeenstemming is met de toenmalige schaarste aan kunstmest. Op de gemengde bedrijven in het Zuidwesten en in de Veenkoloniën valt echter een systematisch verloop op; het aandeel neemt hier toe.

De betekenis van dit kostenonderdeel loopt voor de verschillende groepen weinig uiteen. Hierop vormen echter de Veenkoloniën een uitzondering. Uit de gegeven cijfers blijkt duidelijk welke grote betekenis de kosten van de aangekochte meststoffen in dit gebied hebben.

Door de absolute bedragen en het verloop in verhoudingscijfers wordt het boven gesignaleerde nader geïllustreerd (Bijlagen IV en II). Bovendien blijken de kosten van meststoffen in alle groepen sterk te stijgen, in het bijzonder op de gemengde bedrijven in het Zuidwesten en in het Oldambt. Het prijspeil van de meststoffen, zoals dat op basis van de voornaamste gewassen bepaald is, geeft een minder sterke stijging te zien, zodat het duidelijk is, dat de verstrooide hoeveelheden in de loop der verslagjaren groter zijn geworden. Dit is in overeenstemming met de geleidelijk afnemende schaarste aan meststoffen. Genoemd prijsverloop van de meststoffen is als volgt:

1947/48	1948/49	1949/50	1950/51
92	88	89	100

De toename van het verbruik van kunstmeststoffen blijkt ook uit tabel 44, waarin de verstrooide hoeveelheden stikstof, fosforzuur en kali, uitgedrukt in kg zuivere N, $P_2 0_5$ en $K_2 0$ per ha zijn vermeld. Aan de hand van deze cijfers, die slechts over de laatste drie verslagjaren bekend waren, valt te concluderen, dat vooral het verbruik van stikstof en kali toegenomen is.

Tabel 44 *Verstrooide hoeveelheden meststoffen in kg zuivere meststof per ha*

	Noordelijke zeeklei						Zuidwestelijke zeeklei						Veenkoloniën		
	Noordelijke Bouwstreek			Oldambt			Akkerbouwbedrijven			Gemengde bedrijven					
	'48/49	'49/50	'50/51	'48/49	'49/50	'50/51	'48/49	'49/50	'50/51	'48/49	'49/50	'50/51	'48/49	'49/50	'50/51
N	57	57	65	47	52	55	—	66	82	—	71	79	—	108	118
P_2O_5	44	49	50	24	20	24	58	51	52	60	60	56	71	72	76
K_2O	53	50	53	11	5	9	41	41	57	43	60	67	156	175	192

§ 15. ZAAIZAAD EN POOTGOED

Het aandeel van de kosten van zaaizaad en pootgoed varieert nogal. (Bijlage II tabel 1). Over het geheel lijkt de betekenis in de loop der jaren iets af te nemen. Voor de meeste groepen ligt het ongeveer in dezelfde orde van grootte, nl. 7 à 10 %. De Veenkoloniën steken hier echter ver bovenuit.

De ontwikkeling van deze kosten (Bijlage II, tabel 2) vertoont eveneens grote schommelingen. Met uitzondering van het Oldambt geven de cijfers een daling aan, hoewel deze niet groot is. In de Veenkoloniën is dit echter wel het geval.

Dit verloop is niet geheel te verklaren uit de in tabel 45 weergegeven wijzigingen in het prijsniveau. Deze cijfers zijn bepaald op basis van het prijsverloop van zaaizaad en pootgoed van de voornaamste gewassen en de verhouding waarin deze gewassen worden geteeld. Voor dit laatste is het bouwplan van de desbetreffende type-bedrijven aangehouden.

Tabel 45 *Prijsniveau zaaizaad en pootgoed*

	1946/47	1947/48	1948/49	1949/50	1950/51
Noordelijke zeeklei					
Noordelijke Bouwstreek . . .	76	94	95	101	100
Oldambt	79	92	93	101	100
Zuidwestelijke zeeklei					
Akkerbouwbedrijven	—	98	96	96	100
Veenkoloniën	—	109	103	89	100

De oorzaken van het uiteenlopen van de indexcijfers van de kosten voor zaaizaad en pootgoed met die van het prijspeil er van zijn tweeërlei. In de eerste plaats is het bouwplan niet geheel in overeenstemming met dat van de type-bedrijven. Daarnaast hebben de verbruikte hoeveelheden een rol gespeeld. De hoge kosten in 1947/48, met name in de Veenkoloniën zijn voor een groot gedeelte toe te schrijven aan de strenge winter in dat jaar. Hierdoor ging veel wintergraan verloren, hetwelk door zomergraan moest worden vervangen. Ook het areaal pootgoed, dat in 1947 hoger was dan in de andere jaren speelt een rol van betekenis.

§ 16. Aangekocht veevoer

Uiteraard vormen de kosten hiervan op akkerbouwbedrijven een zeer onbelangrijk onderdeel van het totaal. Zoals uit Bijlage II blijkt hebben ze alleen op de groep gemengde bedrijven in het Zuidwesten enige betekenis. Hun aandeel in de totale kosten vermindert daar echter van 6 % in 1947/48 tot 4 % in het laatste jaar. De veevoerkosten als zodanig (Bijlage II) blijven echter — afgezien van een inzinking in 1948/49 — ongeveer op hetzelfde peil, hetwelk niet in overeenstemming is met de prijsontwikkeling van rundveemeel in die jaren. Deze was als volgt:

Tabel 46 *Prijzen van rundveemeel* [1]) *uitgedrukt in verhoudingscijfers*

	1947/48	1948/49	1949/50	1950/51
Rundveemeel (eiwitrijk)	81	84	87	100
Rundveemeel (matig eiwitrijk)	—	81	87	100

Het ontbreken van overeenstemming tussen de in bovenstaande tabel weergegeven indexcijfers en die van de veevoerkosten is niet uitsluitend op verschillen in verbruikte hoeveelheid terug te voeren. Het aangekochte veevoer bestaat niet uitsluitend uit rundveemeel. Ook ruwvoer, weidegeld e.d. maken er een belangrijk deel van uit.

1) Gemiddelde van November-Januari en Februari—April.

Ten einde een indruk te verkrijgen van de mate, waarin verschillen in verbruikte hoeveelheid veevoer van invloed zijn geweest op de kosten, is nagegaan welk deel van de cultuurgrond gebruikt is voor de teelt van veevoer. Daarnaast is de veebezetting in beschouwing genomen.

Deze gegevens zijn vermeld in de tabellen 47 en 48. Hieruit zijn weinig conclusies te trekken. De indruk wordt gewekt, dat de aankoop van veevoer de eerste jaren iets groter is geweest in verband met de wat grotere veebezetting. Het grotere areaal voedergewassen werkt echter in tegengestelde richting.

Het is moeilijk na te gaan welke van deze factoren de grootste invloed heeft gehad, daar de opbrengsten der voedergewassen van doorslaggevende betekenis zijn.

De afname van het areaal grasland — zoals dat uit tabel 47 blijkt — is gedeeltelijk een gevolg van de wisseling der bedrijven. Voor vijf bedrijven, die de laatste vier jaren in het verslag opgenomen waren is het percentage eveneens nagegaan. In de jaren 1948/49 t/m 1950/51 bedroeg het hier 29 à 30 %. Het jaar 1947/48 liet een iets groter percentage zien nl. 32 %. Ook voor de voedergewassen stak dit jaar boven de andere uit. De suikerbieten lieten daarentegen in de loop der verslagjaren een regelmatige toename zien.

Tabel 47 *Oppervlakte grasland en voedergewassen in % van de oppervlakte cultuurgrond (gemengde bedrijven)*

	1947/48	1948/49	1949/50	1950/51
Grasland	35	30	25	26
Voedergewassen (excl. grasland)	7	9	7	7
Suikerbieten	9	9	11	13

Tabel 48 *Veebezetting per 100 ha cultuurgrond*

	1948/49	1949/50	1950/51
Melkvee	26,2	21,8	21,3
Mestvee	14,5	6,4	6,7
Overige rundvee	36,5	33,7	41,2
Paarden	12,2	12,0	9,4

§ 17. Pacht

De kosten van de grond bestaan uit pacht, onderhoud gebouwen en drainage voor rekening van de pachter. Het is echter niet mogelijk van de kosten van de grond als zodanig een overzicht te geven. In de boekhouding zijn namelijk zowel het onderhoud van de gebouwen als het drainagemateriaal

onder overige kosten opgenomen. Daarnaast komt een deel in de arbeid tot uiting. Hier moet dus worden volstaan met een bespreking van de pacht.

Het aandeel van de pacht in de totale kosten loopt voor de verschillende gebieden nogal uiteen (Bijlage II). Het varieert tussen 9 % in de Veenkoloniën en ca 15 % voor beide groepen op de Noordelijke klei.

In de loop der jaren neemt de betekenis enigszins af, doordat de wijziging ervan niet parallel loopt met die van de andere kostenbestanddelen. In de Veenkoloniën is dit echter niet het geval.

Uit tabel 2 van Bijlage II komt naar voren, dat de pachten in alle groepen een onregelmatig verlopende stijging te zien geven. Dit wordt veroorzaakt door het geringe aantal waarnemingen in de eerste jaren en doordat de pachtcontracten voor meerdere jaren worden afgesloten. In verband hiermee is in tabel 49 het verloop volgens de pachtstatistiek van het C.B.S. vermeld, hetwelk een wat gelijkmatiger verloop te zien geeft. Volgens deze gegevens is de stijging in het Zuidwesten het grootst geweest — 27 % over de laatste vijf jaar — en in de Veenkoloniën het geringst nl. 10 %.

Voor de groepen op de Noordelijke klei bedraagt ze 13 % in de Noordelijke Bouwstreek en 19 % in het Oldambt. De L.E.I.-cijfers geven een andere verhouding te zien. Dit is naast het geringe aantal waarnemingen toe te schrijven aan de omstandigheid, dat de L.E.I.-bedrijven ten dele op andere grondsoorten liggen, dan waarop de statistiek betrekking heeft.

Tabel 49 *Het verloop van de pacht* [1])

	In verhoudingsgetallen				
	1946/47	1947/48	1948/49	1949/50	1950/51
Noordelijke zeeklei					
Noordelijke Bouwstreek	87	89	97	97	100
Oldambt	81	88	90	94	100
Zuidwestelijke zeeklei					
Zeeland	73	85	88	91	100
W.-Noordbrabant	73	81	88	84	100
Veenkoloniën (Groningen)	90	88	90	96	100

De absolute bedragen van de L.E.I.-bedrijven (Bijlage IV) laten zien, dat de pachten per groep nogal uiteenlopen. Op de Noordelijke Zeeklei zijn ze regelmatig het hoogst; het niveau in de Noordelijke Bouwstreek steekt nog aanmerkelijk boven dat van het Oldambt uit. Dit is in overeenstemming met de gemiddelde kwaliteit van de gronden. In de Veenkoloniën en het Zuidwesten lopen de betaalde pachten weinig uiteen. De C.B.S.-statistiek geeft een ander beeld.

1) Statistiek der pachtprijzen van het Centraal Bureau voor de Statistiek.

§ 18. Overige kosten

Hieronder is een groot aantal kosten opgenomen. Onder meer vallen er de kosten van de veehouderij onder, voor zover deze niet reeds in andere kostenbestanddelen tot uiting komen. Ze bestaan uit rente en afschrijving van paarden, veeartskosten, dekgelden, ziektebestrijding, hoefbeslag en tuigen. Daarnaast zijn — zoals in § 17 al is opgemerkt — onderhoud van gebouwen en drainagemateriaal in de overige kosten opgenomen. Ook omvatten ze bestrijdingsmiddelen, omzetbelasting, verzekering, marktbezoek, boekhouding en administratie, abonnementen en tenslotte electriciteit, gas en water voor het bedrijf.

Over dit heterogene bestanddeel valt weinig op te merken. Van de totale kosten neemt het nog ca 10 % in. Voor de Veenkoloniën is de betekenis aanmerkelijk geringer. Van jaar tot jaar laat het aandeel weinig wijzigingen zien. Het verloop toont echter een toename.

BIJLAGEN

Bijlage I

Het bouwplan (oppervlakte van de gewassen in % van de opp. cultuurgrond)

	Noordelijke Bouwstreek					Oldambt					Z.W. Zeekleigebied akkerbouw					Z.W. Zeekleigebied gemengd					Veenkoloniën				
	'46/47	'47/48	'48/49	'49/50	'50/51	'46/47	'47/48	'48/49	'49/50	'50/51	'46/47	'47/48	'48/49	'49/50	'50/51	'46/47	'47/48	'48/49	'49/50	'50/51	'46/47	'47/48	'48/49	'49/50	'50/51
Aantal bedrijven	15	17	16	15	16	7	8	8	7	12	13	25	32	32	64	—	15	14	17	25	15	24	21	24	42
Gem. opp. cultuurgrond (ha)	47.4	46.6	47.6	47.0	45.0	49.4	49.5	49.2	48.7	49.9	44.2	38.4	39.9	40.6	39.8	—	37.9	36.0	34.1	34.8	23.7	23.9	24.6	25.5	23.9
Tarwe	23	22	20	23	20	26	22	22	24	22	17	11	14	14	15	—	10	13	15	13	6	3	2	1	2
Rogge	3	2	4	2	1	6	4	9	7	2	2	1	0	1	—	—	—	0	0	0	19	18	18	20	23
Haver	9	12	8	10	11	9	11	9	9	12	5	5	6	3	2	—	6	5	4	3	10	14	12	15	14
Gerst	8	10	10	8	12	8	8	10	8	12	11	15	9	11	15	—	5	5	7	8	—	—	1	—	2
Totaal granen	43	46	42	43	44	49	45	50	48	48	35	32	29	29	32	—	21	23	26	24	35	35	33	36	41
Groene erwten	5	4	4	4	5	6	8	8	6	8	5	4	5	4	5	—	5	3	4	4		1	—	—	—
Veldbonen	4	5	3	1	1	7	5	3	2	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5	—	—	—	—
Ov. peulvruchten	—	0	—	0	0	1	0	1	3	2	2	2	2	2	2	—	—	1	0	1		—	—	—	—
Consumptie/Fabrieksaardappelen	1	1	1	1	1	1	0	1	1	0	16	10	16	8	10	—	15	16	11	10	29	32	48	45	38
Pootaardappelen	5	4	4	3	2	—	—	—	—	—		7		5	2	—			3	3	15	18	5	4	5
Suikerbieten	6	7	8	10	8	3	3	1	4	3	15	15	13	18	17	—	9	9	11	13	2	2	1	3	4
Koolzaad	2	—	5	10	10	2	—	6	5	6	—	—	3	6	4	—	—	1	5	2	2	—	1	2	3
Gerepeld vlas	4	7	7	6	6	1	1	1	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Ongerepeld vlas	—	—	—	0	—	—	—	0	0	—	3	3	4	4	5	—	2	2	2	3	—	—	—	—	—
Ov. Handelsgewassen	8	6	7	5	5	12	19	12	14	15	6	4	5	6	5	—	6	6	6	7	1	1	1	1	1
Diversen	2	3	3	3	2	1	3	1	0	1	2	2	2	1	2	—									
Grasland	10	8	7	6	7	10	10	10	10	7	9	13	12	10	11	—	35	30	25	26	9	9	9	8	8
Ov. voedergewassen	10	9	9	8	9	7	6	6	6	5	7	8	9	7	5	—	7	9	7	7	2	2	2	1	—
Totaal	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	—	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Tabel 1 *Verdeling in kostensoorten (in % van de totale kosten)*

	Noordelijke Bouwstreek					Oldambt					Z.W. Zeekleigebied akkerbouw					Z.W. Zeekleigebied gemengd				Veenkoloniën			
	'46/47	'47/48	'48/49	'49/50	'50/51	'46/47	'47/48	'48/49	'49/50	'50/51	'46/47	'47/48	'48/49	'49/50	'50/51	'47/48	'48/49	'49/50	'50/51	'47/48	'48/49	'49/50	'50/51
Arbeidskosten	39	37	38	38	37	42	37	40	38	37	45	43	41	41	41	42	40	44	42	46	41	40	40
Werk door derden	8	7	8	10	9	6	6	7	8	8	—	—	5	7	6	—	4	4	4	3	4	5	4
Werktuigkosten	7	7	8	8	8	8	9	8	9	9	—	9	7	7	7	7	6	6	7	5	5	5	7
Trekkerkosten	2	3	3	4	4	1	4	4	5	4	—	—	2	4	5	—	1	2	2	—	2	4	3
Aangekochte meststoffen	8	9	10	9	10	8	7	8	7	9	7	10	11	10	12	8	10	10	11	15	17	17	19
Zaaizaad en pootgoed	8	10	7	7	6	7	10	8	8	7	—	11	10	8	7	9	10	10	11	17	14	13	10
Aangekocht veevoer	2	1	1	1	2	1	1	1	1	2	—	2	2	2	2	6	5	4	3	2	2	2	2
Pacht	16	16	15	15	15	17	17	15	15	15	12	12	12	12	11	13	12	10	10	9	9	9	9
Diverse kosten	10	10	10	8	9	10	9	9	9	9	—	—	10	9	9	—	12	10	10	—	6	5	6
	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	—	—	100	100	100	—	100	100	100	—	100	100	100

Tabel 2 *Het verloop van de kostenbestanddelen in verhoudingsgetallen 1950/51 = 100*

	'46/47	'47/48	'48/49	'49/50	'50/51	'46/47	'47/48	'48/49	'49/50	'50/51	'46/47	'47/48	'48/49	'49/50	'50/51	'47/48	'48/49	'49/50	'50/51	'47/48	'48/49	'49/50	'50/51
Arbeidskosten	81	80	89	97	100	85	81	97	98	100	91	87	89	96	100	81	81	100	100	107	91	95	100
Werk door derden	64	58	76	103	100	51	60	69	93	100	—	—	70	102	100	—	88	96	100	—	89	106	100
Werktuigkosten	74	82	86	96	100	75	82	83	103	100	—	100	83	93	100	84	78	85	100	71	73	79	100
Trekkerkosten	29	46	68	80	100	18	59	77	103	100	—	—	42	67	100	—	40	57	100	—	45	59	100
Aangekochte meststoffen	60	69	88	92	100	63	58	75	74	100	46	71	83	80	100	55	75	85	100	73	82	88	100
Zaaizaad en pootgoed	99	119	102	102	100	70	109	88	94	100	—	72	122	106	100	—	116	100	100	155	126	121	100
Aangekocht veevoer	81	69	69	56	100	79	50	64	79	100	—	94	106	122	100	104	89	98	100	77	62	88	100
Pacht	83	86	89	95	100	88	92	92	94	100	86	90	91	101	100	95	97	96	100	93	92	98	100
Diverse kosten	84	86	98	87	100	76	78	86	89	100	—	—	101	94	100	—	94	94	100	—	97	89	100

Geldopbrengsten per ha gewas

	Noordelijke Bouwstreek					Oldambt					Z. W. Zeekleigebied					Veenkoloniën				
	46/47	47/48	48/49	49/50	50/51	46/47	47/48	48/49	49/50	50/51	46/47	47/48	48/49	49/50	50/51	46/47	47/48	48/49	49/50	50/51
Tarwe	925	850	1120	1145	1005	870	855	1005	1085	980	940	720	940	1195	1045	—	—	—	—	—
Rogge	975	958	1040	810	975	760	685	750	800	965	—	—	—	—	—	780	655	780	1098	1005
Gerst	850	855	850	1100	1310	835	890	730	1110	1290	885	915	755	1330	1345	—	—	—	—	—
Haver	925	875	1055	1420	1515	875	770	960	1200	1295	835	690	700	1200	1310	660	750	835	1110	1375
Cons. aardappelen	—	—	1325	1705	—	—	—	—	—	—	1710	1805	1330	1795	2380	—	—	—	—	—
Fabr. aardappelen	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1295	1810	1690	1755	1935
Poot aardappelen	1830	2360	2305	2395	—	—	—	—	—	—	—	2835	—	2095	3010	2005	2440	2220	2390	—
Suikerbieten	1620	1940	1585	1660	1625	1315	1635	—	1575	1700	1670	1590	1675	2170	2120	1290	1520	1360	1490	1760
Groene erwten	825	1055	1140	1295	1285	630	825	1015	1525	1110	760	1005	810	1730	1610	—	—	—	—	—
Veldbonen	705	625	680	1315	805	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Veldbonen met wikken	—	—	—	—	—	520	680	695	—	1125	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Gerepeld vlas	—	1775	1995	1965	2425	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Ongerepeld vlas	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	880	1255	1360	1550	1995	—	—	—	—	—
Koolzaad	—	—	2055	1805	875	1480	—	1920	1665	990	—	—	1605	1440	795	—	—	—	1435	705
Suikerbietenzaad	1875	2470	2215	1785	1735	1565	2160	2160	2615	2175	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Blauwmaanzaad	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	720	745	570	1080	1305	—	—	—	—	—
Karwijzaad	—	—	—	—	—	—	915	—	1415	1365	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Kosten, opbrengsten en netto-overschot per ha cultuurgrond

	Noordelijke Bouwstreek					Oldambt					Z.W. Zeekleigebied Akkerbouw					Z.W. Zeekleigebied Gemengd					Veenkoloniën				
	'46/ 47	'47/ 48	'48/ 49	'49/ 50	'50/ 51	'46/ 47	'47/ 48	'48/ 49	'49/ 50	'50/ 51	'46/ 47	'47/ 48	'48/ 49	'49/ 50	'50/ 51	'46/ 47	'47/ 48	'48/ 49	'49/ 50	'50/ 51	'46/ 47	'47/ 48	'48/ 49	'49/ 50	'50/ 51
A. Arbeidskosten																									
Berekend loon . . .	27	23	22	25	30	11	11	15	15	19	—	—	96	65	71	—	—	146	146	120	—	—	123	110	153
Betaald loon	278	274	314	338	346	264	250	297	300	303	—	—	259	316	328	—	—	197	279	307	—	—	292	320	301
Totaal	305	297	336	363	376	275	261	312	315	322	364	345	355	381	399	—	—	343	425	427	—	488	415	430	454
B. Werk door derden																									
Dorsen, drogen en schonen	45	45	52	58	59	36	42	45	54	57	—	—	—	19	28	—	—	—	18	21	22	22	—	34	33
Vracht en weegloon . .	(16	(11	(22	21	16	(2	(3	(7	10	10	—	—	—	21	17	—	—	—	15	11	(9	(12	—	4	5
Overig werk door derden	(	(	(	21	22	(	(	(	6	8	—	—	—	24	18	—	—	—	15	18	(	(	—	17	14
Totaal	61	56	74	100	97	38	45	52	70	75	—	—	44	64	63	—	—	44	48	50	31	34	46	55	52
C. Werktuigkosten . . .	60	66	70	78	80	56	60	62	77	76	—	71	59	66	72	—	61	57	62	72	—	55	56	61	77
Trekkrachtkosten:																									
D. Trekkerkosten	12	19	28	33	41	7	23	30	40	39	—	—	20	30	45	—	—	12	17	30	—	—	13	17	29
E. Paardekosten	67	62	43	40	43	82	82	57	44	45	—	—	62	53	45	—	—	66	66	57	—	—	49	45	37
Totaal	79	81	71	73	84	89	105	87	84	84	—	—	82	83	90	—	—	78	83	87	—	—	62	62	66
F. Ontv. voor verrichte werkzaamheden . . .	8	7	5	5	6	0	1	2	3	8	—	—	6	7	5	—	—	3	8	8	—	—	2	4	2
Totale bewerkingskosten (A t/m E-F)	497	493	546	609	631	458	470	511	543	549	—	—	534	587	619	—	—	519	610	628	—	—	577	604	647
G. Aangekochte meststoffen	59	68	86	90	98	50	46	60	59	80	53	81	94	91	114	—	67	91	103	121	—	154	173	185	210
H. Zaaizaad en pootgoed	64	77	66	66	65	46	72	58	62	66	—	52	88	76	72	—	75	78	67	67	—	178	145	139	115
J. Aangekocht veevoer . .	13	11	11	9	16	11	7	9	11	14	—	17	19	22	18	—	47	40	44	45	—	20	16	23	26
K. Pacht	124	128	133	141	149	114	119	119	122	130	95	99	100	111	110	—	104	106	105	109	—	94	93	99	101
L. Diverse kosten . . .	77	79	90	80	92	65	66	73	76	85	—	—	89	83	88	—	—	101	101	107	—	—	61	56	63
Totaal kosten (A+B+C +D+F+G+H+J+K+L)	775	801	894	960	1011	662	699	775	832	880	804	810	868	924	981	—	830	872	972	1026	945	1050	1018	1065	1127
Totaal opbrengsten . .	922	1034	1236	1350	1270	712	751	971	1144	1145	1016	1000	991	1409	1481	—	965	1015	1377	1409	1093	1374	1299	1388	1517
Netto-overschot . . .	147	233	342	390	259	50	52	196	315	265	212	190	123	485	500	—	135	143	405	383	148	324	281	323	390

Bijlage V

Arbeidskern in 1950/51

	Noordelijke Bouwstreek	Oldambt	Z.W. Zeeklei-gebied Akkerbouw	Z.W. Zeeklei-gebied Gemengd	Veenkoloniën
Boer en gezinsleden . . .	0,5	0,4	1,—	1,6	1,3
Vaste arbeiders	4,—	4,—	3,5	2,8	1,—
Losvaste arbeiders . .	0,6	0,5	0,2	0,3	0,4

Ontvangen stroprijzen

In tabel 1 zijn de vrije stroprijzen — waarbij de bruto-geldopbrengst (§ 5, tabel 11) is berekend — vermeld, terwijl tabel 2 een overzicht geeft van de werkelijk ontvangen stroprijzen. Deze laatste zijn de ongewogen gemiddelden van de per bedrijf gerealiseerde prijzen. Voor het Zuid-Westen zijn de vrije en werkelijk ontvangen prijzen gelijk.

Tabel 1 *Vrije stroprijzen (in guldens per ton)*

	1946/47	1947/48	1948/49	1949/50	1950/51
Noordelijke zeeklei	21,—	30,—	32,50	15,—	43,—
Z.W. zeeklei	18,30	30,—	27,80	13,80	30,20
Veenkoloniën	21,—	30,—	31,—	15,—	34,50

Tabel 2 *Werkelijk ontvangen stroprijzen (in guldens per ton)*

	1946/47	1947/48	1948/49	1949/50	1950/51
Noordelijke Bouwstreek . . .	52,80	57,90	43,10	35,30	110,50
Oldambt	79,70	68,40	46,50	46,50	160,10
Veenkoloniën	38,50	52,—	36,50	27,60	74,—

Voor het boekjaar 1950/51 is nagegaan welke hoeveelheid stro de verschillende groepen L.E.I.-bedrijven in totaal hebben afgeleverd; het percentage daarvan, dat bij de diverse fabrieken en in de vrije handel is geplaatst en de hiervoor ontvangen prijs. De prijzen van de laatste kolom van tabel 2 zijn niet helemaal gelijk aan die van tabel 3. In het eerste geval is eerst de prijs (per ton) voor elk bedrijf berekend, in het tweede geval per fabriek.

Uit tabel 3 blijkt, dat in alle gevallen aan meerdere fabrieken geleverd is en dat de spreiding in ontvangen prijzen groot is. In het algemeen kan dus niet gezegd worden, dat de L.E.I.-bedrijven uitsluitend aan de meest uitbetalende fabrieken leveren. Voor het Oldambt is dit echter wel het geval. Niet nagegaan kon worden in hoeverre bedoelde percentages afwijken van hetgeen voor alle bedrijven in de betreffende gebieden geldt.

Tabel 3 *Afgeleverde hoeveelheden stro en verkregen prijs (1950/51)*

	Noordelijke Bouwstreek		Oldambt		Veenkoloniën	
	% geleverd stro	verkregen prijs in gld/ton	% geleverd stro	verkregen prijs in gld/ton	% geleverd stro	verkregen prijs in gld/ton
Fabriek A					28	109
B	6	29			21	30
C					23	107
D			65	160	5	148
E	63	116				
F	11	175				
G	10	112				
H			18	179		
J			7	155		
K			10	107		
Vrije handel	10	28			23	22
Totaal %	100		100		100	
Totaal ton	1366		1165		1737	
Totaal gem. prijs		108		158		76

De weersgesteldheid

Onderstaande gegevens over de weersgesteldheid in elk der jaren 1946 t/m 1950 zijn voor de laatste vier jaren ontleend aan de Verslagen van de Directie van de Landbouw. Voor 1946 is gebruik gemaakt van gegevens vermeld in Keesings Agrarisch Archief van Januari 1947 en voor de Noordelijke gebieden tevens van de overzichten no. 82 en 83 van het L.E.I.

1946

De groei van de wintergewassen werd dit jaar door een langdurige kille en natte periode in het vroege voorjaar geremd. In de tweede helft van April begon de periode van droog, zonnig weer, waarvan de wintergewassen profiteerden, doch die de opkomst van bieten en fijne zaden ernstig benadeelde, zodat op de Noordelijke zeeklei vele percelen moesten worden omgebouwd. Nachtvorsten in Mei brachten schade toe aan vroeg gepote aardappelen.

In Juni begon de zeer natte periode, welke tot half Juli voortduurde. Hierna bleef het weer wispelturig. De onkruidbestrijding werd sterk bemoeilijkt. In de Veenkoloniën hadden de aardappelen bovendien op meerdere lage percelen van wateroverlast te lijden. Van de meeste gewassen onderging de stand echter een grote verbetering, met uitzondering van de peulvruchten, welke zeer veel te lijden hadden. Het koolzaad mislukte door vreterij. Vrijwel alle gewassen leden enigszins van vreterij door rupsen.

Tijdens de oogst was het weer zeer ongunstig. Begin Augustus was echter vrij droog, zodat een gedeelte van de graanoogst goed binnenkwam. Dit gedeelte was van goede kwaliteit. De later optredende regen, welke over het grootste gedeelte van September voortduurde, bemoeilijkte het binnenhalen zeer en was de oorzaak van veel schot. Een groot deel van het graan moest nog in September worden binnengehaald; in het Noorden zelfs tot in October toe.

1947

Tengevolge van de strenge winter ging dit jaar een groot deel van de uitgezaaide wintergranen verloren. Zelfs de rogge in de Veenkoloniën leed aanzienlijke schade, hoofdzakelijk ten gevolge van de afwisselende vorst en dooi.

Het voorjaar was voor de ontwikkeling der gewassen gunstig, hoewel de werkzaamheden aanvankelijk stagneerden, daar het lang koud en guur bleef. Bovendien moesten veel wintergewassen worden overgezaaid.

De totale hoeveelheid neerslag in de zomer was slechts weinig beneden normaal. Deze viel echter bijna volledig in de eerste helft van Juli, terwijl de daaropvolgende periode uiterst warm en droog was. In het Noorden van het land was de verdeling wat gunstiger.

De droogte gaf aanleiding tot een voortijdig afrijpen van de granen en een sterke ontwikkeling van insecten, in het bijzonder van luizen, waardoor vergelingsziekte optrad vooral in het Zuidwesten. Ook de Coloradokever was van betekenis. Schimmelziekten traden daarentegen practisch niet op.

Zowel in de zomer als in de herfst verliep de oogst zeer vlot. De droge Septembermaand was bovendien zeer gunstig voor de suikerbieten en de aardappelen. In het Noorden werden dan ook zeer goede opbrengsten verkregen met recordgehaltes.

1948

Door het gunstige najaar van 1947 verliepen de werkzaamheden voorspoedig en gingen de gewassen goed de winter in.

Ook het voorjaar van 1948 maakte een vlot verloop der werkzaamheden mogelijk. De groei der gewassen werd aanvankelijk echter nadelig beïnvloed door het droge en schrale weer. Hiervan hadden vooral de erwten te lijden. Daarnaast bracht de in Mei optredende nachtvorst in de Noordelijke gebieden schade toe aan de aardappelen. In de Veenkoloniën hadden bovendien verstuivingen plaats. Gunstiger weer later in het voorjaar verbeterde de stand van de meeste gewassen. In de erwten werd echter door de bladrandkever aanzienlijke schade aangericht.

De regenrijke zomer was oorzaak van het legeren van granen en het vlas en bemoeilijkte de oogst, vooral van erwten. In de granen trad plaatselijk schot op. De verdeling van de neerslag was in het Noorden voor het verloop van de graanoogst beter dan in het Zuiden. Door versnelde afrijping viel de korrel in het Noorden aan de kleine kant uit. Gunstiger weer in Augustus liet de oogst in vele gevallen nog goed bergen.

Een voordeel van de regenrijke zomer was het in geringe mate optreden van Coloradokevers. Voor de ontwikkeling van schimmelziekten waren de omstandigheden daarentegen zeer gunstig en met name in het Zuidwesten trad nogal wat Phytophthora op.

In tegenstelling tot de zomer was de herfst droog en warm, waardoor de grond moeilijk te bewerken was en de mechanische oogst van suikerbieten enige moeite kostte.

1949

De grote productie van akkerbouwgewassen in dit jaar is o.m. toe te schrijven aan de koele Junimaand, waarvan slechts aardappelen, laat gezaaide bieten en maïs niet profiteerden. Deze gewassen werden zelfs ongunstig beïnvloed.

Verder wordt dit jaar getypeerd door droog, zeer zonnig en warm weer. Slechts April en Mei gaven een hoge neerslag, hoger dan normaal. De zomermaanden waren droger dan die van 1947, doch de neerslag was aanmerkelijk beter verdeeld.

Ondanks de moeilijkheden met de grondbewerking in het najaar van 1948 en de aanvankelijke stagnatie in de groei gingen de gewassen goed de winter in. In Januari was de stand zelfs aan de dichte kant.

Afgezien van een vorstperiode begin Maart, welke overigens practisch geen schade aanrichtte, was het voorjaar gunstig. In de Veenkoloniën hadden echter ernstige verstuivingen plaats, welke veelal tot overzaaien van de haver aanleiding gaven.

De oogst verliep over het geheel vlot. Slechts de tweede helft van de

suikerbietencampagne werd ongunstig beïnvloed door het grote aantal regendagen in November. De in October optredende regen was oorzaak van het vormen van nieuw blad in de bieten, hetgeen gepaard ging met een verlaging van het suikergehalte. In de aardappelen trad doorwas op.

1950

Dit jaar week sterk van 1949 af, doordat het aanmerkelijk natter was, terwijl het aantal uren zonneschijn bij het normale achterbleef. De temperatuur was vrij normaal, hoewel de winter zacht was.

Het natte weer was in het bijzonder schadelijk in Februari toen plaatselijk wateroverlast optrad en tijdens de oogst, vooral in het najaar.

Het najaar van 1949 ondervond nog de ongunstige invloed van de droge zomer. De regen kwam te laat om het koolzaad te redden, doch veroorzaakte moeilijkheden bij het ploegen en verslechterde de structuur.

De gewassen kwamen in het algemeen goed door de zachte winter. Nadelig was de spruitvorming in het pootgoed. De voorjaarswerkzaamheden kwamen tijdig gereed, dank zij het droge weer in Maart. Het winderige gure weer in April vertraagde echter de groei en benadeelde het uitstoelen van de granen, zodat deze later bij matige stand in de aar schoten. Bovendien kwamen deze maand verstuivingen voor.

Door de natte zomer werd in de granen, welke in Augustus nog niet binnen waren, plaatselijk veel schot veroorzaakt. Doordat bovendien de temperaturen vrij hoog waren, konden schimmels zich goed ontwikkelen. In de aardappelen kwam veel Phytophthora voor.

Ondanks de slechte omstandigheden waren de opbrengsten van de meeste producten nog redelijk; de kwaliteit liet echter te wensen over.

Zeer grote moeilijkheden veroorzaakte het weer tijdens de aardappel- en bietenoogst. Doordat October echter droger dan normaal was en veel zonnige dagen telde, werd het slechte gehalte van de bieten verbeterd. Schade werd daarentegen veroorzaakt door zware nachtvorsten in de tweede helft van die maand.

Bijlage VIII

Het verloop van de voortgebrachte hoeveelheden gezamenlijk per ha

Voor het samenstellen van de indexcijfers van de voortgebrachte hoeveelheden per product — zoals die in § 11, tabel 20 zijn vermeld — tot een indexcijfer voor de gehele productie, dient men rekening te houden met de belangrijkheid van elk gewas. Men kan niet volstaan met het bepalen van het rekenkundig gemiddelde.

De belangrijkheid van de afzonderlijke gewassen kan op de volgende twee manieren tot uitdrukking worden gebracht. De volgens deze twee methoden berekende indexcijfers hebben een verschillende betekenis.

1. De partiële indexcijfers worden uitsluitend gewogen met de door elk gewas ingenomen oppervlakte in het basisjaar. Daarbij blijft de geldswaarde per ha buiten beschouwing. De aldus berekende indexcijfers hebben uitsluitend technische betekenis. Zij geven aan met welk percentage de stofopbrengst van de afzonderlijke producten tezamen gemiddeld afwijkt van die in het basisjaar.

2. Behalve de beteelde oppervlakte wordt eveneens de geldswaarde per ha in de wegingscoëfficiënt betrokken en wel het geldbedrag in het basisjaar. De op deze wijze verkregen cijfers hebben economische betekenis, omdat zij een maat zijn voor de invloed van het verloop van de stofopbrengsten op de bruto geldopbrengst. Zij geven immers aan, met welk percentage de bruto geldopbrengst zou veranderen ten opzichte van het basisjaar als alleen de voortgebrachte hoeveelheden van de verschillende producten wijzigingen hadden ondergaan.

Voor het doel, waarom het in dit economisch verslag in eerste instantie gaat, nl. de invloed van wijzigingen in stofopbrengst op de bruto geldopbrengst aan te geven, zijn de volgens methode 2 berekende indexcijfers zonder meer bruikbaar. Het zijn dan ook deze indexcijfers, welke in § 8, onder b (tabel 16, pag 28) zijn vermeld, omdat daar de bruto-geldopbrengst wordt geanalyseerd.

Het — volgens methode 1 berekende — indexcijfer geeft een nadere verklaring. Deze reeks wordt in onderstaande tabel weergegeven.

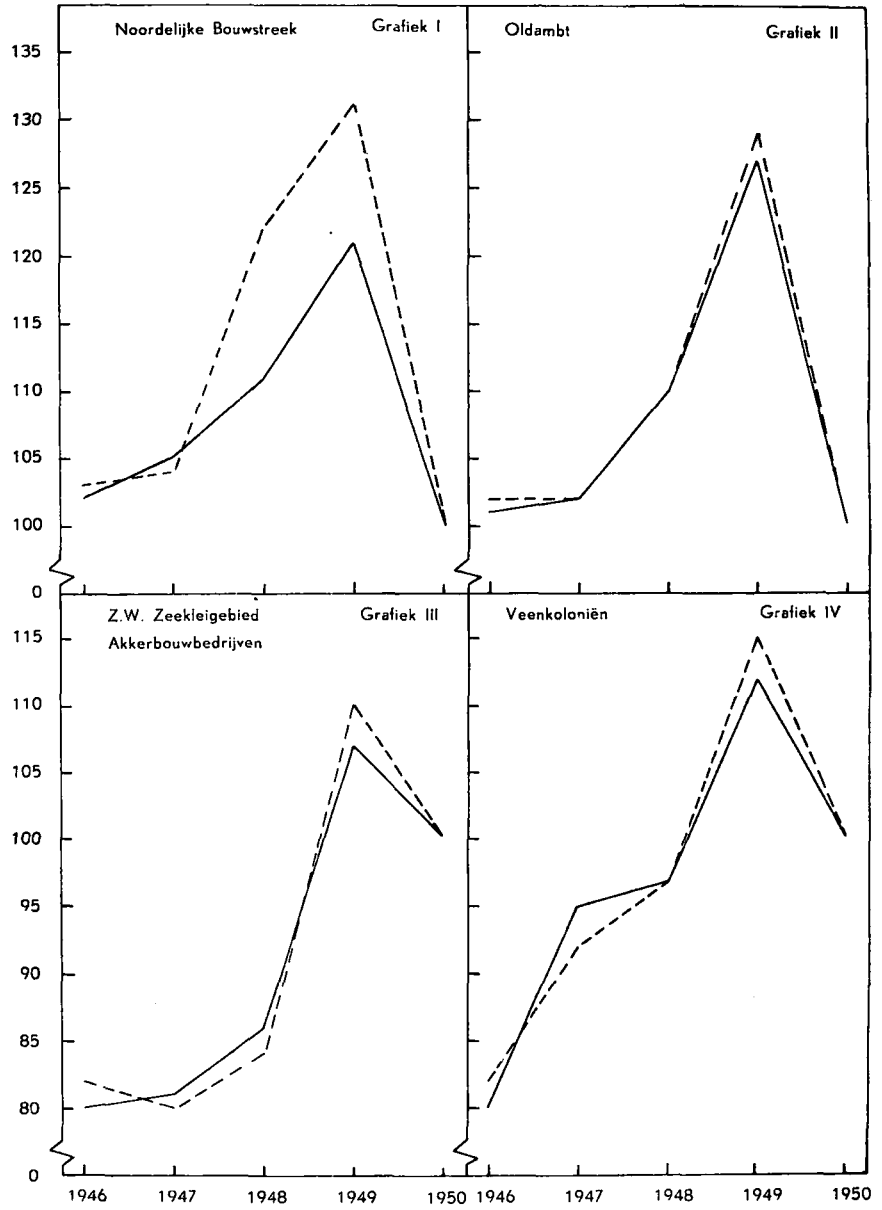
Tabel 1 *Het verloop van de voortgebrachte hoeveelheden gezamenlijk, uitgedrukt in indexcijfers (weging met areaal in 1950/51)*

Gebieden	1946/47	1947/48	1948/49	1949/50	1950/51
Noordelijke zeeklei					
Noordelijke Bouwstreek . . .	103	104	122	131	100
Oldambt	102	102	110	129	100
Zuidwestelijke zeeklei					
Akkerbouwbedrijven	82	80	84	110	100
Veenkoloniën	82	92	97	115	100

De verschillen tussen bovenstaande reeks indexcijfers en die uit tabel 16 op pag 28 blijken duidelijk uit de grafieken 1 t/m IV, waarin beide reeksen voor elk der gebieden zijn afgezet. Ze vinden hun verklaring in de omstandigheid, dat de bruto geldopbrengst per ha van de gewassen gezamenlijk bij het prijspeil van 1950/51 niet parallel loopt met de variatie van opbrengst in natura.

Indexcijfers voor de voortgebrachte hoeveelheden gezamenlijk

—— Weging der partiële indexcijfers met areaal en geldsbedrag/ha 1950/51
····· Weging der partiële indexcijfers met areaal 1950/51

Beide reeksen stemmen over het geheel vrij goed overeen, met uitzondering van die in de Noordelijke Bouwstreek, waar de uitsluitend met het areaal gewogen indexcijfers in de jaren 1948 en 1949 aanmerkelijk hoger liggen dan de andere. De invloed van de opbrengsten in natura op de bruto geldopbrengst is in die jaren dus geringer geweest dan de gemiddelde procentuele wijziging van deze opbrengsten ten opzichte van 1950/51. Van de gewassen, waarvan de gemiddelde geldopbrengst bij het prijspeil van het basisjaar het grootst was, zijn derhalve de kg opbrengsten naar verhouding het minst gestegen. Het volgens de eerste methode berekende indexcijfer ligt voor de andere gebieden in 1949 eveneens het hoogst. Dit is volkomen in overeenstemming met het in § 11 (De opbrengsten in hoeveelheden) geconstateerde. Uit deze paragraaf blijkt, dat in 1949 juist de gewassen, welke een relatief lage geldopbrengst per ha leveren — met name de granen — abnormaal hoge opbrengsten in natura gaven. Voor de suikerbieten en de aardappelen was dat in veel minder sterke mate het geval. In de Noordelijke Bouwstreek waren de suikerbietenopbrengsten zelfs laag. In het Zuidwesten was de suikerbietenopbrengst in 1949 wel hoog. Het verschil tussen beide indexcijfers is hier dan ook veel geringer en wordt hoofdzakelijk veroorzaakt door de matige opbrengsten in natura van consumptieaardappelen in dat jaar.

Een merkwaardige tegenstelling geeft het verloop in de eerste twee verslagjaren te zien. Op de akkerbouwbedrijven in het Zuidwesten vertonen de volgens de tweede methode berekende indexcijfers een stijging, terwijl de andere een daling laten zien. De invloed van de droogte en het tekort aan meststoffen in 1947 is hier voor de opbrengsten in natura als zodanig belangrijker geweest dan het grotere tekort aan meststoffen in 1946, daar immers ten opzichte van het basisjaar 1950 de gemiddelde procentuele opbrengstdaling in 1947 groter was dan in 1946. Het economische effect van de verschillen in opbrengst in natura tussen beide jaren is echter tegengesteld, althans bij de verhouding der prijzen in 1950/51. Uit deze tegenstelling kan worden geconcludeerd, dat de omstandigheden in 1946 in het bijzonder van nadelige invloed zijn geweest op de gewassen, welke een hoog geldbedrag per ha opbrengen, terwijl de ongunstige omstandigheden van 1947 hoofdzakelijk de stofopbrengst van gewassen met een relatief geringe geldopbrengst per ha hebben benadeeld. Uit § 11 blijkt, dat deze conclusie juist is. De granen en het vlas gaven — met uitzondering van de gerst — in 1947 aanmerkelijk lagere opbrengsten dan in 1946. De opbrengst van de suikerbieten was in 1947 daarentegen maar weinig lager dan in 1946, terwijl die van de consumptieaardappelen in 1947 juist aanmerkelijk hoger was dan het jaar daarvoor.

Ook voor de andere gebieden laten beide reeksen cijfers gedurende de twee eerste verslagjaren een tegenstelling zien. Volgens beide methoden van berekening zijn de cijfers voor 1947 echter hoger dan voor 1946, behalve voor het Oldambt, waar de uitsluitend met het areaal gewogen cijfers in beide jaren gelijk zijn.

Bij het berekenen van indexcijfers volgens de tweede methode (weging met areaal en geldswaarde per ha) kon geen rekening worden gehouden met de wijziging der prijzen in de achtereenvolgende jaren. Dit is geen bezwaar voor de analyse van de bruto geldopbrengst, welke in § 8 is uitgevoerd, daar in deze paragraaf naast het verloop van de voortgebrachte hoeveelheden gezamenlijk ook dat der prijzen wordt vermeld.

Het prijsverloop speelt echter wel een rol als de voortgebrachte hoeveelheden op zichzelf worden beschouwd, hetgeen in het vorenstaande geschiedt bij de vergelijking van de — volgens verschillende methoden — berekende indexcijfers. Het is daarbij de vraag, of verschillen, welke tot uiting komen als het prijspeil van het basisjaar in de weging verdisconteerd is eveneens bij het prijspeil van een ander jaar zouden blijken. Hierbij moet echter wel in aanmerking worden genomen, dat het bij de weging in hoofdzaak om de prijsverhouding gaat. Weliswaar is deze in de loop der verslagjaren enigszins verschoven, daar de granen een relatief sterkere prijsstijging hebben ondergaan dan de hakvruchten, doch dit is niet van grote invloed. Het verschil in geldopbrengst tussen gewassen met een hoge geldopbrengst en die met een lage is hierdoor wel enigszins verminderd, doch blijft bestaan. Dit blijkt eveneens uit de overeenstemming, welke te constateren valt met hetgeen in § 11 naar voren komt ten aanzien van de verschillen tussen de afzonderlijke gewassen.

Tabel 1 *Gewassen gerangschikt naar afnemende winstgevendheid (berekend bij vrije stroprijzen)*

		Gewassen										
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Noordelijke Bouwstreek	1946/47 . .	S.B. zaad	S. bieten	Tarwe	Haver	Gerst	Gr. erwten	Veldbonen				
	1947/48 . .	S.B. zaad	S. bieten	Vlas (ger.)	Pootaard.	Gr. erwten	Rogge	Gerst	Haver	Tarwe	Veldbonen	
	1948/49 . .	Koolzaad	Vlas (ger.)	S.B. zaad	Tarwe	S. bieten	Rogge	Gr. erwten	Haver	Gerst	Veldbonen	Aardappelen
	1949/50 . .	Koolzaad	Vlas (ger.)	Haver	Veldbonen	Gr. erwten	Tarwe	S. bieten	Gerst	S.B. zaad	Cons. aard.	Rogge
	1950/51 . .	Vlas (ger.)	Haver	Gerst	Gr. erwten	S. bieten	Tarwe	Rogge	S.B. zaad	Veldbonen	Koolzaad	
Oldambt	1946/47 . .	S.B. zaad	Gerst	Tarwe	Haver	Rogge	S. Bieten	Gr. erwten	Veldbonen			
	1947/48 . .	Pootaard.	S.B. zaad	S. bieten	Gerst	Tarwe	Haver	Gr. erwten	Rogge	Veldbonen		
	1948/49 . .	Koolzaad	S.B. zaad	Tarwe	Haver	Gr. erwten	Rogge	Gerst	Veldbonen			
	1949/50 . .	S.B. zaad	Koolzaad	Gr. erwten	Haver	Gerst	Tarwe	S. bieten	Rogge			
	1950/51 . .	Gerst	Haver	S.B. zaad	S. bieten	Veldbonen	Rogge	Tarwe	Gr. erwten	Koolzaad		
Z.W. Zeekleigebied	1946/47 . .	S. bieten	Pootaard.	Tarwe	Gerst	Cons. aard.	Vlas(onger.)	Haver	Blauwmaanz.	Gr. erwten		
akkerbouwbedrijven	1947/48 . .	Pootaard.	Vlas(onger.)	S. bieten	Cons. aard.	Gr. erwten	Gerst	Blauwmaanz.	Haver	Tarwe		
	1948/49 . .	Koolzaad	S. bieten	Vlas(onger.)	Tarwe	Gerst	Cons. aard.	Haver	Gr. erwten			
	1949/50 . .	S. bieten	Gr. erwten	Gerst	Koolzaad	Vlas(onger.)	Haver	Tarwe	Cons. aard.	Blauwmaanz.		
	1950/51 . .	Vlas(onger.)	Cons. aard.	S. bieten	Gr. erwten	Gerst	Haver	Blauwmaanz.	Tarwe	Koolzaad		
Veenkoloniën	1946/47 . .	Fabr. aard.	Rogge	Haver	Tarwe							
	1947/48 . .	Fabr. aard.	Haver	Rogge	Tarwe							
	1948/49 . .	Fabr. aard.	Rogge	Haver	Tarwe							
	1949/50 . .	Fabr. aard	Rogge	Haver	Tarwe							
	1950/51 . .	Fabr. aard.	Haver	Rogge	Tarwe							

Tabel 2 *Gewassen gerangschikt naar afnemende winstgevendheid (berekend bij de werkelijke stroprijzen)*

		Gewassen										
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Noordelijke Bouwstreek	1946/47 . .	S.B. zaad	Tarwe	S. bieten	Haver	Gerst	Gr. erwten	Veldbonen				
	1947/48 . .	S.B. zaad	S. bieten	Vlas (ger.)	Rogge	Pootaard.	Gerst	Tarwe	Gr. erwten	Haver	Veldbonen	
	1948/49 . .	Koolzaad	Vlas (ger.)	S.B. zaad	Tarwe	Rogge	S. bieten	Haver	Gr. erwten	Gerst	Veldbonen	Cons. aard.
	1949/50 . .	Koolzaad	Vlas (ger.)	Haver	Veldbonen	Tarwe	Gerst	Gr. erwten	S. bieten	S.B. zaad	Rogge	Cons. aard.
	1950/51 . .	Vlas (ger.)	Haver	Gerst	Tarwe	Gr. erwten	S. bieten	Rogge	S.B. zaad	Veldbonen	Koolzaad	
Oldambt	1946/47 . .	Tarwe	Gerst	Haver	Rogge	S.B. zaad	S. bieten	Gr. erwten	Veldbonen			
	1947/48 . .	Pootaard.	S.B. zaad	S. bieten	Tarwe	Gerst	Haver	Rogge	Gr. erwten	Veldbonen		
	1948/49 . .	Koolzaad	S.B. zaad	Tarwe	Haver	Gr. erwten	Rogge	Gerst	Veldbonen			
	1949/50 . .	S.B. zaad	Koolzaad	Gr. erwten	Haver	Tarwe	Gerst	Rogge	S. bieten			
	1950/51 . .	Gerst	Haver	Tarwe	S.B. zaad	S. bieten	Veldbonen	Gr. erwten	Koolzaad			
Veenkoloniën	1946/47 . .	Rogge	Fabr. aard.	Haver	Tarwe							
	1947/48 . .	Fabr. aard.	Rogge	Haver	Tarwe							
	1948/49 . .	Fabr. aard.	Rogge	Haver	Tarwe							
	1949/50 . .	Fabr. aard.	Rogge	Haver	Tarwe							
	1950/51 . .	Haver	Fabr. aard.	Rogge	Tarwe							

BEDRIJFSECONOMISCHE MEDEDELINGEN VAN HET L.E.I.

De publicaties van deze serie hebben betrekking op diverse bedrijfseconomische onderwerpen. Voor zover deze de landbouw betreffen worden ze samengesteld onder leiding van P. M. van Nieuwenhuyzen, ec. drs en Ir J. F. van Riemsdijk.

Reeds verschenen:

1. De uitkomsten van de pluimveehouderij in 1948 en 1949. Samengesteld door Ir C. M. Hupkes. December 1950 (uitverkocht).
2. Analyse van bedrijfsresultaten, voorbeeld voor weidebedrijven. Samengesteld door Ir H. Dijkstra. April 1951. Prijs *f* 1.—.
3. Analyse van bedrijfsresultaten, voorbeeld voor gemengde bedrijven. Samengesteld door Ir C. M. Hupkes. April 1951. Prijs *f* 1.—.
4. De zetmeelwaardeproductie van het grasland. Samengesteld door Ir H. Dijkstra. October 1951. Prijs *f* 1.—.
5. Uitkomsten van weidebedrijven over 1947/48 tot en met 1950/51. Samengesteld door Ir H. Dijkstra en Ir J. F. van Riemsdijk. Maart 1952. Prijs *f* 1.—.
6. Uitkomsten van gemengde bedrijven op zandgrond over 1948/49 tot en met 1950/51. Samengesteld door Ir C. M. Hupkes en Ir J. F. van Riemsdijk. Juni 1952. Prijs *f* 1.50.
7. Uitkomsten van akkerbouwbedrijven op klei- en dalgrond en gemengde bedrijven op klei over 1946/47 tot en met 1950/51. Samengesteld door Ir G. C. Meijerman en P. M. van Nieuwenhuyzen, ec. drs. Maart 1953. Prijs *f* 1.50.
8. Uitkomsten van de pluimveehouderij over 1949/50 tot en met 1951/52. In bewerking.
9. Gemiddelde uitkomsten van een aantal groepen bedrijven over 1947/48 tot en met 1950/51. Samengesteld door Ir G. M. Hoornsman en P. M. van Nieuwenhuyzen, ec. drs. December 1952. Prijs *f* 1.—.

Bestellingen van deze verslagen kunnen geschieden aan het Landbouw-Economisch Instituut, Van Stolkweg 29, 's-Gravenhage. Betalingen s.v.p. eerst na ontvangst van de factuur.